

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

Dilek YOLCU

İBN KESİR TEFSİRİ'NİN ESBÂB-I NUZÛL AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Necati TETİK

ERZURUM – 2010

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd. Doç. Dr. Necati TETİK danışmanlığında, Dilek YOLCU tarafından hazırlanan bu çalışma 16./08/2010 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Tefsir Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Necati TETİK

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Lütfullah CEBECİ

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir YILMAZ

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 16 /08/2010

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	IV
KISALTMALAR	V
ÖNSÖZ.....	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN KESİR TEFSİRİ'NDE ESBÂB-I NUZÛL'ÜN VERİLİŞ TARZI

1.1. ÖZEL İFADELERLE SEBEBİ NUZULUN VERİLMESİ.....	13
1.1.1. فانزل الله في ذلك “İşte Bunun Üzerine Allah-u Teala....İnzal Buyurdu.” Tabiri.....	13
1.1.2. في سبب نزول هذه الآية “Ayetin Nüzûl Sebebi Konusunda...Der.” Tabiri.....	15
1.1.3. سبب نزول هذه الآية “Bu Ayetin Nüzûl Sebebi Şudur” Tabiri.....	16
1.1.4. فنزلت “Bunun Üzerine Bu Nazil Oldu” Tabiri	18
1.1.2. Esbâb-ı Nuzûlü Veriş Sırası.....	19
1.1.2.1. Tefsire Önce Esbâb-ı Nuzûlü Vererek Başlaması.....	20
1.1.2.2. Ayetin Genel Tefsiri Esnasında Sebeb-i Nuzûlün Verilmesi.....	21
1.1.2.3. Esbâb-ı Nüzûlün Sonda Verilmesi.....	23
1.2. İBN KESİR TEFSİRİ'NDEKİ SEBEBİ NUZÛL RİVAYETLERİNİN SENET BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	25
1.2.1. Rivayetlerin Sahabeye İsnadı	25
1.2.2. Rivayetlerin Tabiin'e İsnadı	30
1.2.3. Ravilerinin Tamamını Zikredilerek Nüzûl Sebebinin Verilmesi	34
1.2.4. Sened Vermeden Rivayetleri Zikretmesi.....	35
1.3. İBN KESİR TEFSİRİ'NDE ESBÂB-I NUZÛL KAYNAKLARI.....	37
1.3.1. Tefsir Kaynakları.....	37
1.3.2. Hadis Kaynakları.....	40

İKİNCİ BÖLÜM

İBN KESİR'İN NUZÛL SEBEBİNİ KABULDE ESAS ALDIĞI ÖLÇÜLER

2.1. SEBEB-İ NUZÛLÜ KABUL ETMEDE İBN KESİR'İN TAKİP ETTİĞİ ÖLÇÜLER	45
---	----

2.1.1. Birden Fazla Sebeb-i Nuzûlün Var Olması Durumu	45
2.1.1.1. Birden Fazla Sebeb-i Nuzûlün Caizliği	45
2.1.1.2. Birden Fazla Sebeb-i Nuzûl Olması Durumunda İbn Kesîr'in Yaptığı Değerlendirmeler	46
2.1.2. Sebeb-i Nuzûlü Nakleden Alimlerin Görüşlerine Yer Vermesi.....	49
2.1.3. Rivayetlerin Sıhhatı ve Nakil Şartlarıyla İlgili Yaptığı Değerlendirmeler	50
2.2. SEBEBİ NUZÛL RİVAYETLERİNİ KABUL ETMEDE KUR'AN'IN METNİ VE MANASI İTİBARIYLA YAPTIĞI DEĞERLENDİRMELER	51
2.2.1. Siyak-ı Kelama Uygun Olma	51
2.2.2. Kur'anî Bütünlüğüne Önem Verme	52
2.2.3. Tarihi ve Akli Delillere Uygun Olma	54
2.3. TEFSİRÜ'L-KUR'ANİ'L-AZÎM'DE ESBÂB-I NUZÛLDEN GENEL İSTİFADE	55
2.3.1. Tefsirin Tamamen Esbâb-ı Nuzûlle Yapılması	55
2.3.2. Tefsir İçin Olan Esbâb-ı Nuzûl Rivayetleri.....	58
2.3.3. Ayetteki Kapalılığın Sebeb-i Nuzûlle Aydınlatılması.....	59
2.3.4. Tefsiri Esbab-ı Nuzûlle Sınırlanmayıp Daha Kapsamlı Yorumlanması	60
2.3.5. Esbâb-ı Nuzûlün Tefsire Delil Şeklinde Verilmesi	61
2.3.6. Esbab-ı Nuzûlü Bir Grubun Görüşüne Delil Sadedinde Kullanılması...	63
2.3.7. Ayetlerin Sebebi Nuzûlü Konusunda İhtilaflara Yer Vermesi.....	64
SONUÇ.....	66
KAYNAKÇA	68
ÖZGEÇMİŞ.....	70

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
İBN KESİR TEFSİRİNİN ESAB-İ NÜZUL AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ

Dilek YOLCU

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Necati TETİK

2010-Sayfa: 70 + VII

Jüri: Yrd. Doç. Dr. Necati TETİK

Prof. Dr. Lütfullah CEBECİ

Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir YILMAZ

Esbab-ı nüzûl, Kur'an âyetlerinin anlamının kavranmasını sağlayan en önemli kaynaklardan biridir. Hatta bazı alimler Kur'an tefsirinin nüzûl sebebini bilmekten ibaret olduğunu söylemişlerdir. Nüzûl sebebini bilmek, âyeti doğru anlamayı kolaylaştırır.

İmadüddin Ebûl-Fida İsmail b. Ömer b. Kesir b. Dav' b. Kesir b. Zerr el Kureşî eş Şafî, Şam yakınlarında bulunan Busrâ kasabasına bağlı Micdel köyünde doğmuş (701-1301) orada yetişmiş ve yine Şam'da vefat etmiştir (774-1372). Zamanın âlimlerinden, öncelikle de İbn Teymiyye'den çok faydalanmıştır. Birçok ilimde derinleşmiş ve eserler vermiştir. O bir tarihçi, bir hadis, bir fıkıh, bir tefsir âlimidir.

İbn Kesir'in en önemli eseri tefsir alanında yazmış olduğu Tefsirul Kur'an'ıl Azîm'dir. İbn Kesir, Kur'an âyetlerini açıklarken öncelikle Kur'an'ı Kur'an'la tefsir eder. Sonra Kur'an'ı hadisle tefsir eder. Kendi reyini de ihmal etmediği tefsirinde sebeb-i nüzûllerde önemli bir yer tutar.

İbn Kesir, Tefsirinde esbab-ı nüzûl rivayetlerini "Bu âyeti nüzûl sebebi şudur, âyetin nüzûl sebebi konusunda... gibi tabirlerle esbabı esbab-ı nüzûlü takdim etmiştir. İbn Kesir esbab-ı nüzûllerin tefsir için değerine göre bazen tefsire esbab-ı nüzûlle başlar. Sebeb-i nüzûlü düz metin içerisinde verdiği gibi tefsirin sonunda bıraktığı olmuştur.

İbn kesir sebeb-i nüzûl ile ilgili rivayetleri aktarırken senet zincirini çoğunlukla tam olarak zikretmeye çalışmıştır. Rivayetlerin çoğunu sahabeye atıfta bulunarak aktaran İbn Kesir, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Mesud, Ennes b. Malik, İkrime, Ebû Hureyre, Cabir b. Abdullah'tan rivayetler almıştır. Tabiîn müfessirlerinden en fazla rivayet aldığı isimler ise Said b. Cübeyr, Mücahid Said b. Müseyyeb, İkrime ve Katâde'dir.

İbn Kesir bir âyet için birden fazla sebeb-i nüzûl var olması durumunda onların hepsini ya doğrudan aktarmakta veya onlar arasından seçimini belirtmekte ya da mevcut rivayetlerin aksine farklı bir rivayet zikretmektedir. İbn Kesir rivayetleri kabul ederken Kur'an'ın metni ve manasına ve tarihi ve akli delillere uygunluğunu aramıştır.

İbn Kesir için esbab-ı nüzûl Kur'an tefsiri için büyük önem taşımaktadır. İbn Kesir bir âyetin tefsirini tamamen esbab-ı nüzûlleri sıralayarak yapmıştır. Çoğu zaman esbab-ı nüzûle uygun olarak âyetleri tefsir etmiş delil sadedinde kullanmıştır. Bununla birlikte tefsirlerini esbab-ı nüzûlle sınırlamayıp daha kapsamlı yorumlara da gitmiştir.

ABSTRACT
MASTER THESIS
THE ASSESMENT OF İBN-KESİR COMMENT AS REGARDS ESBAB-NÜZUL

DİLEK YOLCU

Advisor: Assist. Prof. Necati TETİK

2010-Page 70+VII

Jury: Assist. Prof. Necati TETİK

Prof. Dr. Lütfullah CEBECİ

Assist. Prof. Abdulkadir YILMAZ

Esbab-Nuzül is one of the most important sources providing the comprehension of the meaning of Qur'an verses. Even some scholars stated that The comment of Qur'an consisted of knowing the reason of Nüzul. To know the reason of Nuzül makes true understanding of the verse easy. İmadüddin Ebül-Fida İsmail b. Ömer b. Kesir b. Dav' b Kesir b Zerr el Kureşi eş Şafii was born in Micdel Village of the town of Busra situated in close of Şam(701-1302) and were grown up there ,and passed away in Şam(774-1372). Of the scholars at the time, he was taken advantage of İbn-Tevmiyye, particularly. He improved himself in a number of sciences and gave the Works. He is a historian and a scholar of hadith, canonical jurisprudence and comment.

The most important work of İbn-i Kesir is Tefsirul Kuran'ıl Azim he wrote in the field of Comment. While İbn-i Kesir explained The verses of Qur'an, Firstly he comments Qur'an by means of Qur'an. Then, he commends Qur'an by means of hadith. In his comment which he does not ignore his own vote ,he takes the place in the reason of Nüzul.

İbn-i Kesir presented the reports of Esbab-ı Nüzul with the expressions such as 'about nüzül reason of the verse, and this is the reason of Nüzül of the verse ' in his Comment.

İbn-i Kesir sometimes begins his Comment with Esbab-ı Nüzul according to its value for the comment of Nüzuls. As well as giving the reason of Nüzul in the prose , he also left it in the end of the comment.

While İbn-i Kesir was transmitting the related reports by means of the reason of Nüzul , He tried to mention mostly the chain of script . İbn-i Kesir who transmitted most of the reports based on the companions of the prophet , took his reports from Abdullah b Abbas, Abdullah b Mesud, Ennes b malik, İkrime, Ebu Hureyre, Cabir b Abdullah .The names of commentators from which he took the reports most were Said b Cubeyr, Mücahid Said b Müseyyeb, İkrime and Katede. In case of more than one existence of The reason –Nüzul for a verse, he transmitted directly either the whole of the reason-Nüzuls or chose among them, or unlike the reports available ,he mentioned a different report. While İbni Kesir accepted the reports, he always investigated the suitability to the historic and reasoning evidences and the text or meaning of the Qur'an.

For İbn-i Kesir, The Esbab-ı Nüzuls are of great importance for Qur'an Comments. He performed a comment of a verse by concatenating esbab-ı Nüzul exactly. Most of the time, He made commentation of the verse in accordance with esbab-ı Nüzul ,and they used them in the evidence meaning. However, He participated in more different commentations without restricting by Nüzuls.

KISALTMALAR

Age.	:	Adı geçen eser
a.s.	:	Aleyhisselam
b.	:	Oğul/Oğlu
bkz.	:	Bakımız
c.	:	Cilt
ev.	:	Çeviren
DİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.z.	:	Hazreti
m.	:	Miladî
md.	:	Maddesi
MEB	:	Milli Eğitim Bakanlığı
nşr.	:	Neşreden
r.a.	:	Radiyallahu anh
s.	:	Sayfa
s.a.v.	:	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
şİA	:	şamil İslam Ansiklopedisi
Tah.	:	Tahkik eden
ter.	:	Tercüme eden
t.y.	:	Tarih yok
vb.	:	Ve benzeri
vd.	:	Ve devamı
vs.	:	Ve saire
yay.	:	Yayınları

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması bilindiği gibi Kur'an İlimleri denilen bazı ilimlerin iyi bilinmesine bağlıdır. Bunlar arasında en önemlilerinden ve en başta gelenlerinden birisi de esbab-ı nüzul konusudur. Kur'an manalarının tam anlaşılmasının ancak sahab-i kiramın yaşadığı, ayetlerin geliş şartlarının bilinmesine bağlı olduğu alimlerin ihtimamla vurguladıkları bir husus olmuş ve pek çok alim bu sahada çaba ve gayret göstermişlerdir. Hz. Ali İbn Mesut ve İbn Abbas gibi bazı sahabeler "Kur'an'dan inen her ayetin ne hakkında, kim hakkında ve nerede nazil olduğunu bildiklerine" dair sözler söylemişlerdir. Sahabilerin esbab-ı nüzule bakışı sonraki nesillerin nüzul anlayışına etki etmiştir. O sebeptendir ki seleften bazıları (Kur'an'ın anlaşılmasında en emin yol esbab-ı nüzuldur.) demişlerdir. Şatibi ise bu sözleri (Esbab-ı nüzulu bilen kimsenin Kur'an-ı Kerimi bileceği) manasında yorumlamıştır.

Kanaatimizce bu sahada yapılan çalışmaların en orijinal ve en kalıcı olabilenlerinden biri de Büyük Müfessir İbn Kesir'in Tefsiru'l-Kur'an'il-Azim'idir.

İbn Kesir'in Tefsiru'l Kur'an'il Azim'ini esbab-ı nüzul açısından incelediğimiz bu çalışmamızda, öncelikle adı geçen eser baştan sona okunmuş, içinden esbab-ı nüzulle ve onunla alakalı tüm konular bir tasnife tabi tutulmuş, bunlarla ilgili değerlendirmeler yapılmış, rivayetlerin kaynaklarına inilmeye çalışılmış ve başka esbab-ı nüzul kaynaklarıyla karşılaştırma yapılmıştır.

Bu çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmuştur. Her iki bölüm de kendi içinde alt başlıklardan müteşekkildir. Örnelemeye dayalı bir çalışma olan bu çalışmamızda, her bir başlık için genelde ikişer örnek ve bu örneklerde ele aldığımız sebab-i nüzul rivayetleri ile ilgili olan ayet meallerini verdik.

Çalışmamızın giriş bölümünde, esbab-ı nüzulün tanımı, önemi, bilmenin yollarından, İbn Kesir'in hayatı ve eserleri hakkında genel bilgi verip özellikle söz konusu tefsir üzerinde durduk.

İki bölümden oluşan çalışmamızın birinci bölümünde İbn Kesir'in esbab-ı nüzulleri veriş tarzını önemine göre esbab-ı nüzulleri veriş sırasını inceledik. Sebeb-i nüzul rivayetlerinin senet bakımından değerlendirilmesini yapıp, rivayetlerin sahabeye tabiine olan atıflarını en çok kimlerden rivayet aldığını, ravilerin tamamını zikredip zikretmediğini inceledik, ayrıca başvurduğu tefsir ve hadis kaynaklarını belirttik.

İkinci bölümde İbn Kesir'in sebab-i nüzulu kabul etmede takip ettiği ölçülerdi araştırdık, birden fazla sebab-i nüzul olması durumunda, yaptığı değerlendirmeleri eserinde alimlerin görüşlerine yer vermesine, rivayetlerin sıhhati ve nakil şartları ile ilgili yaptığı değerlendirmeleri araştırdık. İbn Kesir'in rivayetleri kabul etmede Kur'an'ın metni ve manası itibariyle yaptığı değerlendirmeler bir tefsir unsuru olarak İbn Kesir'in esbab-ı nüzulden nasıl istifade ettiğine değindik.

Tez çalışmasında kullanılan ayet mealleri, Elmalı Hamdi Yazır tarafından hazırlanan Kur'an-ı Kerim Meali kullanılarak verilmiştir. Yerine göre farklı meallerden istifade edilmekle birlikte, bazı durumlarda tasarruflarda da bulunulmuştur.

Tezin hazırlanışında, konu seçimi başta olmak üzere çalışmamı yönlendiren kıymetli hocam Prof. Dr. Lütfullah CEBECİ'ye ve tez yöneticiliğini üstlenen Yrd. Doç. Dr. Necati TETİK'e görüş ve değerlendirmelerinden dolayı teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, çalışmama katkı sağlayan ve desteğini hep yanımda hissettiğim sevgili arkadaşım Erzurum İl Müftülüğü Merkez Vaizesi Esra HACİMÜFTÜOĞLU'na ve desteklerinden dolayı tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

ESBÂB-I NUZÛL VE İBN KESÎR

1) ESBÂB-I NUZÛL

A. Esbab-ı Nuzûlün Genel Tanıtımı ve Önemi

İslam Dini hak dinlerin son halkası olup vahiy olgusuyla insanoğlunu muhatap almaktadır. Bu dinin birinci derecedeki kaynağında ilahi vahye ait olan Kur'ân'ı Kerim'dir. Kıyamete kadar baki kalacak olan bu kitap, insanoğlunun sorunlarına hep ışık tutmuştur. Bu nedenle insan, dini bakımdan sorunlarını ve bunların çözümlerini Kur'ân çerçevesinde aramak zorundadır.

Evrensel bir kitap olan Kur'ân'ı Kerim'in anlaşılması için bidayetten günümüze kadar birçok Kur'an ilimleri veya tefsir usûlü bilgileri ortaya çıkmıştır. Bunların başında "Esbab-ı Nüzûl" bilgisi gelmektedir. Alimler Kur'an'ın anlaşılması açısından bu ilme büyük bir önem vermişlerdir. Dolayısıyla esbab-ı nüzûl bilgisi: Kur'an araştırmalarında vahyin indiği ortamı yansıtmaya ve canlı tutma noktasında bilgi vermesi nedeniyle büyük önem arz etmektedir.¹ Hatta başlangıçta tefsir ilmi esbab-ı nüzûlü bilmekten ibarettir.²

"İniş sebebi, inme sebebi", anlamına gelen bu terkip ile tefsir ve Kur'an ayet veya sûrelerinin Allah katından ilk Peygamber'e (sa) iniş sebep veya sebepleri kastedilmektedir.³

Başka bir deyişle nüzûl ortamında meydana gelen bir hadise veya Hz. Peygamber'e (sav) sorulan bir soruya, vuku bulduğu günlerde, bir veya daha fazla ayetin, tazammum etmek, cevap vermek veya hükmünü açıklamak üzere inmesine vesile, teşkil eden ve vahyin nâzil olduğu ortamı resmeden hadiseye sebep-i nüzûl denir.⁴

Kur'an ayetleri sebep-i nüzûl açısından iki kısma ayrılabilir:

¹ Yakup Bıykoğlu, *Esbâb-ı Nüzûl ve Kur'an'ın Anlaşılması*, Rağbet Yay., İstanbul 2005, s.25.

² İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1995, s. 116.

³ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi-Tabakâtü'l Müfessirîn*, Bilmen Yay., İstanbul 1974, 1/137. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Halid Abdurrahman el-'İk, *Usulu-t Tefsir ve Kavâiduhu*, Daru'n-Nefâis, Beyrut 1994, s. 99-105; "n-z-l" kelimesinin açıklaması için ayrıca bkz. Râgıb Ebû'l-Kâsım Hüseyin Muhammed el-İsfehâni, *Mu'cemu Müfredati'l-Elfâzi'l-Kur'ân*, Tah: Nedim Maraşlı, Daru'l Fikr, 1972, s.509-510; Ebu'l Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mükrim İbn Manzur, *Lisan'ül-'Arab*, Dar-u Sadır ve Dar-u Beyrut, 1968, XI/656-660; Muhammed Murtaza Zebîdî, *Tâc'ul-Arûs*, Dar-u Libeya, Bingazi, t.y., VIII/133-135.

⁴ Ahmed Nedim Serinsu, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü*, Şüle Yay., İstanbul 1994, s.68; İsmail Karagöz, "Sebeb-i Nüzûl" md., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB. Yay., Ankara 2006, s. 581.

1. Kur'an'ın ekseriyetini teşkil eden ve herhangi bir özel sebebe bağlanmaksızın doğrudan inen ayetler

2. Bir sebebe bağlı olarak inen ayetler âlimler, takriben beş yüz ayetin bu şekilde bir iniş sebebinin olduğu belirtmişlerdir.⁵

Belirli bir sebebe bağlı olmayıp inen ayetler, genellikle insanları muhtaç oldukları hususlarda bilgilendirmek, eğitmek, aydınlatmak yönlendirmek veya uyarmak maksadıyla vahyedilmiştir.⁶

Tefsir ilminde, sebab-i nüzûlün ayeti izah ve beyan etmesi bakımından önemi çok büyüktür. Zaten tefsir sahasında sahabeyi yükselten en mühim âmîl de budur. Onlar Hz. Peygambere bir ayet nazil olduğunda, nüzûle sebab olan hâdiseyi ve sebebini, sual soranın durumunu ve suali sormasındaki sebebi bilirlerdi. Değişik sebeplerle ve çeşitli hadiselerle göre nazil olan ayetler ayrı ayrı hükümleri ihtiva ederlerdi. Sahabenin bazıları ve bilhassa daima Hz. Peygamberin yanında bulunan sahabe, hükümlerle sebepler arasındaki münasebeti tesis edebilmişlerdir. Hadis mecmualarının tefsir babları hemen hemen sebab-i nüzûle tahsis edilmiş gibidir.⁷

Ayetlerin nüzûl sebepleri, ancak bu olaylara şahit olmuş kimselerden yani sahabeden nakledilen sahih rivayetlerle tesbit edilir. İçtihad ile nüzûl sebebini bilmek mümkün değildir.⁸ Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasında, tefsirinde ve ayetlerinden ihtiyaç duyulan hükümlerin çıkarılmasında onların iniş sebeplerini bilmenin faydası ve rolü hemen her âlim tarafından tartışılmaz bir beyyine haline gelmiştir. Ayetlerden çıkarılacak hükümlerin genelliğinin nüzûl sebepleri ile sınırlandırıp sınırlandırılmayacağı her ne kadar usulcüler arasında ihtilafli ise de en azından Kur'an hükümlerinin hikmetlerinin onlarla bilinebilmesi de küçümsenmeyecek bir fayda değildir. Hele hele insanoğlunun hemen her konuyu aklına danıştığı, herhangi bir konunun doğru ve yanlışlığına genellikle onu akıl ölçülerine vurarak karar verdiği düşünülürse teşriin hikmetini bilmenin faydası ve önemi elbette küçümsenemez. Buna binaen esbab-ı nüzûle dair bilgiler hep sahabeden nakledilen bilgiler olup ister mücerred

⁵ Abdurrahman Elmalı, "Fahreddin er-Razi'de Esbab-ı Nüzûl'ün Değerlendirilmesi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fak. Yay.*, Şanlıurfa 1998, s.1; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 115, Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, s.137.

⁶ Demirci, Muhsin, "Esbab-ı Nüzûl" md., *DİA.*, İstanbul 2000, XI/360.

⁷ Cerrahoğlu, İsmail, *Kur'an Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Âmiller*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1968, s. 116.

⁸ el-Kâfiyeci, Muhyiddin Ebû Abdillâh Muhammed b.Süleyman, *Kitabü't-Taysir fi Kavâidi 'İlmi't-Tefsîr*, Ter: İsmail Cerrahoğlu, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1974, s.65, Bedir, Ahmet, *Kur'an ve Tefsir İlimleri*, Harran Üni. İlahiyat Fak. Vakfı Yay., Şanlıurfa 2001, s. 45.

bir hadisenin anlatılması olsun, ister nüzûl sebebi olduğu açığa çıkmış olsun, bizim için tefsirde vazgeçilmesi mümkün olmayan bilgilerdir. Ancak bunlarla tefsirin sınırlandırılması doğru mudur, değil midir? Bunda ulemanın da ihtilafı vardır. Cumhur bu bilgilerle Kur'an ayetlerinin anlamlarının sınırlandırılmayacağı görüşüne daha yakındır.

İslami ilimler tarihi boyunca bu bilgiler dağınık olarak tefsirlerde yer alırken bazı âlimlerinde sırf bu konuya tahsis edilmiş eserler kaleme aldıklarını görüyoruz.⁹

B. Esbab-ı Nüzûlu Bilmenin Önemi

Kur'an'ı Kerim'in anlaşılması açısından esbâb-ı nüzûl bilgisinin bir çok faydaları vardır. Bu konuda Vâhidî: “Bir âyetin iniş sebebini bilmeden, ayetin bahsettiği konuya vâkıf olmadan, o ayetin maksadını ve tefsirini bilmek mümkün değildir.” der.¹⁰ İbn Teymiyye de: “nüzûl sebeplerini bilmek, âyetin anlaşılmasını kolaylaştırır. Zira sebebi bilmek, müsebbibi bilmeye götürür.” Suyûtî de: “Esbab-ı nüzûl bilgisinin öğrenilmesinde bir çok faydalar vardır. Ayetlerin iniş sebeplerini bilmede bir fayda yoktur diyen kimse hata etmiştir” der.¹¹

İbn Dakik el-îd ise: “Sebeb-i nüzûlün beyanı, Kur'an'ın manalarını anlamada kuvvetli bir yoldur” diyerek ayetlerin iniş sebeplerini anlamada ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmiştir.¹²

Kur'an'ı anlamada esbâb-ı nüzûl bilgisinin faydalarını şöyle sıralayabiliriz.

1. Hükmün ortaya konuluşuna sebep olan hikmeti bildirmesi¹³
2. Ayetlerin ifade etmek istedikleri manaların anlaşılması ve bu konuda ortaya çıkabilecek güçlüklerin giderilebilmesi.
3. “Hasr” şüphesinin ortadan kaldırılması
4. Ayetlerin nüzûl sebeplerine vâkıf olunmasının ayetlerin anlaşılmasında, istenen gayeye ulaştırılması ve ayetlerin ihtiva ettikleri sırrı ve amaçları korumaya yardımcı olması

⁹ Demirci, “Esbab-ı Nüzûl” md., *DİA.*, V/360.

¹⁰ Vahidî, Ebu'l Hasan Ali b. Ahmed, *Esbâbu'n-Nüzûl*, Dâr-u İbn Kesir, Beyrut 1988, s.7; el-'Ik, *Usûlu't Tefsîr ve Kavâiduhû*, s. 99.

¹¹ Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Tah; Mustafa Abdulkadir 'Ata, Daru'l-Fikr, Beyrut 2005, I/45; Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahman, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire 1991, I/28.

¹² Bıyıkoğlu, *Esbab-ı Nüzûl ve Kur'an'ın Anlaşılması*, s.28.

¹³ Karagöz, “Sebeb-i Nüzûl” md., s. 501.

5. Kur'an'ı Kerim'in ezberlenmesi ve anlaşılmasının kolaylaştırılması ve böylece ayeti işiten bir kimsenin zihninde yer etmesine vesile olması

6. Hakkında âyet inen kimsenin adının bilinmesi ve böylece başkası ile karıştırılmaması için ayetle müphem olanın belirtilmesi¹⁴

Kur'an'ın çoğunluğunu teşkil eden peygamber kıssaları ve ahiret gününe dair haberleri konu edinen ayetlerin iniş zamanını bilmek mutlaka şart değildir. Hz. Peygamber'i teselli için veya insanların ibret olması için indirilmiştir” denilebilir.¹⁵

Esbab-ı nüzûl bilmenin hükümlerin ortaya konuluşundaki hikmetleri kavramak, ayetlerde görülen bazı müşkülleri çözmek hasr şüphesini ortadan kaldırmak ve Kur'an'ın ezberlenmesini kolaylaştırmak gibi yararlar sağladığı muhakkaktır. Ancak bu yararların yanında insanı, her ayete bir sebep-i nüzûl arama çabası içerisine sokarak, iniş sebebine bağlı yorumlara sıkıştırması ve böylece de farklı yorumlara imkân tanımaması gibi olumsuz sonuçları da vardır.¹⁶

C. Esbab-ı Nüzûlü Bilmenin Yolu

Sebeb-i nüzûl hakkında söz söylemek ancak Kur'an'ın nüzûlüne şahid olan ve sebeplerini bilen kimselerden rivayet ve semaa dayandığı zaman caizdir. Buna göre, bir ayetin nüzûl sebebi sahabeden nakledilmiş ise makbul sayılır. Çünkü bu içtihad konusu olmayan bir meseledir ve bu merfu hadis hükmündedir. Sahabenin bu konuda kendiliğinden bir şey söylemiş olması mümkün değildir. Bu sadece görmeye ve zabta bağlıdır. Öyle ise ayetlerin nüzûl sebebini bilmenin tek yolu sahih rivayetlerdir.¹⁷

Nüzûl sebeplerine dair rivayetlerin muteber sayılabilmesi için bunların muttasıl bir senedle Hz. Peygamber dönemine isnad edilmesi gerekir. Bu da söz konusu haberin ya doğrudan doğruya sahabilerden veya onlardan bizzat duyma ile işitme yoluyla haberi olan tabiinlerden rivayet edilmesiyle gerçekleşir. Eğer bir ayetin nüzûlüne şahit olan sahâbi olayı anlatırken kaynak olarak kendini göstermişse bu haber kabul edilir. Rivayet tâbii vasıtasıyla geliyor ve bir sahabiye nisbet ediliyorsa bu da sahih sayılır. Ayrıca

¹⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s.117-118; Eroğlu, *Kur'an Tarihi ve Kur'an İlimleri Üzerine*, s.180; Turgut, Ali, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 1991, s. 243; Demirci, “Esbab-ı Nüzûl” md., *DİA.*, V/361; Bu konuda bilgi için ayrıca bkz. Zerkeşi, *el-Burhân fî Ulumi'l-Kur'an*, I/45-53; Suyutî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, I/28-34; Ayrıca bkz. Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, s.137.

¹⁵ Elmalı, *Fahreddin er-Razi'de Esbab-ı Nüzûl Değerlendirmesi*, s. 2.

¹⁶ Bıyıkoglu, *Esbâb-ı Nüzûl ve Kur'an'ın Anlaşılması*, s. 30.

¹⁷ Eroğlu, *Age.*, s.180; Demirci, “Esbab-ı Nüzûl” md., *DİA.*, V/361; Şimşek, M. Said, “Esbabu'n-Nüzûl” md., *Şâmil İslam Ansiklopesidi*, Şâmil Yay., İstanbul 1990, II/115.

esbab-ı nüzûle ait bir haberin senedinde onu rivayet eden sahâbinin ismi zikredilmemişse mürsel hadis diye adlandırılan bu rivayetin muteber sayılabilmesi için bunun ya Mücahid b. Cebr, İkrime, Sad b. Cübeyr gibi sahâbeden hadis rivayet etmekle tanınan müfessir imamlardan birinin rivayeti olması veya başka bir mürsel rivayetle takviye edilmesi gerekir.

Bir ayetin nüzûl sebebi hakkında birden fazla rivayetin bulunması halinde önce bu rivayetlerin sıhhat dereceleri araştırılarak sahih olan alınır. Sahih rivayetin birden fazla olması durumunda râvinin olayı bizzat görmesi veya rivayetin daha sahih bir yolla gelmesi gibi hususlar tercih sebebi sayılır. Bu şekilde tercihe elverişli olan bir sebebin tesbit edilememesi halinde anlatılan olayların zaman bakımından birbirine yakın olmaları şartıyla rivayetlerin cem ve telifi yoluna gidilerek ayetin her iki olaydan sonra ve ikisiyle ilgili olarak nazil olduğu kabul edilir. Bu da mümkün değilse söz konusu ayetin ayrı ayrı zamanlarda meydana gelen olaylardan sonra mükerrer olarak indirildiğine hükmedilir.¹⁸

2. İBN-İ KEŞİR'İN HAYATI

A. İbn Kesir'in Hayatı

Ebu'l fidâ İmaduddin İsmail b. Ömer b. Kesir b. Dav b. Kesir b Zerr el Kureşî eş Şafii¹⁹, Şam²⁰ yakınlarında bulunan Busrâ kasabasına bağlı Micdel köyünde 701/1301 senesinde dünyaya gelmiştir.

640/1242'de doğan babası Ebu Hafs Şihâbuddin Ömer b. Kesir, Busrâ'nın doğu kısmında bulunan bir köyde hatiplik yapmış, İmam Nevevi (670/1277) Takiyyuddin el-Fezârî (729/1329) gibi büyük ilim adamlarından muhtelit dersler almıştır.

İbn Kesir küçük yaşta iken babası vefat etmiş, bu sebeple babasının ölümünden sonra 706 veya 707/1306-1307'de ağabeyi Abdülvehhab ile birlikte Şam vilayetine gelmiştir. Babası 705/1303 tarihinde vefat etmiş, köylerinde ancak üç sene kalabilmişlerdir.²¹ İlk fıkıh derslerini ağabeyinden aldı.²² Daha sonra Burhanuddin el-

¹⁸ Demirci, "Esbab-ı Nüzûl", *DİA.*, V/360, Eroğlu, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, s.182-183; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 119; Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, s. 137.

¹⁹ Küçükkalay, Hüseyin, *İbn Kesir Hayatı, İlmî Şahsiyeti ve Tefsirdeki Metodu*, Tekin Kitabevi, Konya t.y., s. 1; İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Ter: Bekir Karlığa-Bedreddin Çetiner, Çağrı Yay., İstanbul 1983, XI/2.

²⁰ Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, s.243; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, s. 570.

²¹ Küçükkalay, *İbn Kesir Hayat, İlmî Şahsiyeti ve Tefsirindeki Metodu*, s.3.

²² Özeydin, Abdülkerim, "İbn Kesir" md., *DİA.*, Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1999, XX/132.

Fezârî (Ö. 729/1329), Kemâluddîn b. Kâdi (Şahba) Şihne (Ö. 725/1326) den fıkıh öğrendi. El-Kâsım b. Asâkir (Ö. 723/1323), İshak el-Âmidî (Ö. 225/325). Muhammed b. Zirâd, İbnü'r Radi ve İbn Teymiyye (Ö. 128/1328) gibi alimlerden ilim aldı ve kendini yetiştirdi.²³

Genç yaşta yazdığı “Ahkamü't Tenbih” adlı eserini hocarı Burhaneddin el-Fezari'ye arz edip onun takdirini kazandı. Usul—i fıkha dair Muhtazar'ı İbni'l Hacıb'i Şemseddin-Mahmud b. Abdurrahman el-İsfehani'ye okuyup icazat aldı.²⁴

İbn Kesir, öğrenimini tamamladıktan sonra hatip, müderris, kıraat alimi, müftü ve mahkeme heyeti üyesi olarak çeşitli görevlerde bulundu. 11 Cemazilevvel 136'da (27 Aralık 1335) Dımaşk'ta bir şafii medresesi olan Necibiye Medresesi'nde ders vermeye başladı ve ölümüne kadar bu görevini sürdürdü. 16 Muharrem 746'da (19 Mayıs 1345) Bahaeddin Mercanî'nin yaptırdığı Mizze Camii'nde hatip olarak görevlendirildi. Ayrıca Hz. Ebubekir, Ömer ve Osman'a küfreden ve Emeviyye Camii'nde Sünnilerle birlikte namaz kılmayı rededen bir kişinin idamına karara veren mahkeme heyeti arasında görevlendirilen heyet üyelerinden biri de İbn Kesir idi. İbn Kesir, 741 şevvali sonunda uluhiyet iddiasında bulunan Osman Ed-Dekkakî'nin yargılandığı Darüssaâde'deki Darüladl'de üye olarak göreve yaptı. 762'de Dımaşkâ gelince Sahih-i Buhari'nin ezbere okunması görevi de İbn Kesir'e verildi. Zaman zaman çeşitli yerlere askeri seferler yapılması için kendisinden fetva istendi Dımaşk valisi Emir Mencek'in kendisinde Kıbrıs'a askeri tedbir için fetva istemesi üzerine ve *él-İçtihad fi Talebi'l-Cihad*” adlı eserini yazdı.²⁵

İbn Kesir, akide yönünden Eşâri, fıkıh yönünden Şafi'î olmasına, rağmen İbn Teymiyye'ye çok bağlanmış, bazı meselelerde ve bilhassa talak meselesinde İbn Teymiyye'nin içtihad ve kanaatine göre fetva vermiş bu yüzden İbn Teymiyye'nin maruz kaldığı tazyiklere, o da maruz kalmıştır. İbn Kesir'in, Şeyh İbrahim b. Hafız b. Kayyım ile çekiştiğine dair haberlere de rastlanmaktadır. İbrahim onun Eş'ari olmasını kerih görmüş, “Başından ayağına kadar saçın olsa sana kimse inanmaz” demiştir. Onun, İbn Teymiyye'den aldığı bazı fikirlerini, gençlerin düşüncelerini karıştırdığı ve fitne husûle getirebileceği düşüncesi ile bu fikirlerin alınmaması lazım geldiğine dair

²³ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, Diyanet İşleri Bakanlığı Yay., Ankara 1988, I/206; Bedreddin Çetiner, “İbn Kesir” md., *Şâmil İslam Ansiklopedisi*, Şâmil Yay. İstanbul 1991, III/59; İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, XVI/35.

²⁴ Özeydın, “İbn Kesir” md., *DİA.*, XX/132; Ayrıca bkz. Bilmen, *Tefsir Tarihi*, II/570.

²⁵ Özeydın “İbn Kesir” md., *DİA.*, XX/132.

haberlere de rastlanmaktadır. Bu gibi endişeler, onların fikirlerinin iyi anlaşılmasından ileri gelmektedir.²⁶ Kendisi sufilerden saygıyla bahsetmiş ancak tarikatları reddetmiştir. Şiîliğe karşı sert bir tavır takınmış, eserlerinde israiliyâta yer vermemiştir.²⁷

Genç yaşından itibaren eserler yazmaya başlamıştır. Pek çok ilim dalında mutehassis olan İbn Kesir kendisinden sonra gelen ilim adamlarının övgülerine mazhar olan değerli bir müfessirdir. Yazmış olduğu tefsirinden bu sahadaki kabiliyet ve üstün başarısını anlamak mümkündür. Hatta bazıları İbn Kesir'in tefsir alanında bir ekol sahibi olduğunu söylemişlerdir.

İbn Habîb (808/1406) İbn Kesir hakkında şöyle demektedir.²⁸ Tefsir, hadis ve tarih ilimlerinde riyaset İbn Kesir'le son bulmuştur. Bilhassa onun isrâliyyattan, zayıf kabul edilmiş haberlerden ve ayetlerin izahı esnasında lüzumsuz şeylerden kaçınmasının bu eserin değerine değer kattığını söyleyebiliriz. Rivayet tefsirleri arasında İbn Cerîr'in (310/923) Cami'ül-Beyân'ını ilk sıraya koyarak, İbn Kesir'in tefsirini ikinci olarak zikretmemiz gerekecektir. Hatta bu eserin bazı hususlarda İbn Cerîr'in tefsirinden üstün tarafları da bulunmaktadır. Bunların başında isnatlardaki titizlik, ibaresindeki kolaylık ve fikirlerindeki açıklık gelmektedir. Nitekim el Hüseyîni'de onun "fıkıh, tefsir, nahiv ve hadis ricali üzerinde dikkatle durduğunu" söylemektedir.

İbn Kesir, zaman zaman kelâm ilmine dair mevzulara da temas etmiş, konuyla ilgili bilgiler sunmuştur. Genellikle kelâmî meselelerde mutezile ve diğer mezhep fırkaları ile münakaşa yoluna gitmemiş mevzuları kısa ve öz olarak incelemiştir. İbn Kesir'in lügat bilgisi tefsirinde gayet net bir şekilde görülmektedir. Özellikle ayetlerin müfredatına dair açıklamaları, onun dile olan vukûfiyetini göstermektedir. Zira müfessirimiz yeri geldikçe ayetlerdeki kelimeleri teker teker ele alarak izahlarda bulunmuş, hem lügavî hem de istilâhî manalarına değinmiştir. Bu konuda geçmiş ilim adamlarından nakiller yapmış bir kelimenin lügat manası üzerinde dururken ayet ve hadislerden ve sahabe, tabiûn görüşlerinden deliller getirmiştir.

İbn Kesir kıraat ilmi de tahsil etmiş ve tefsirinde bu konuyla ilgili haberler vermiştir. Bazı durumlarda kıraat vecihlerini, kârinin ismini zikrederek, bazen de "bazıları şöyle okudu" diyerek umum ifadeler kullanmıştır. Ayetlerin tefsirine

²⁶ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, II/185.

²⁷ Özeydın, "İbn Kesir" md., *DİA.*, XX/133.

²⁸ Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, II/570.

geçmeden varsa o ayetlerdeki kırâat farklılıklarına temas eden İbn Kesir, bu kırâatlerin dil yönünden tahlillerini yapmış, makbul olan ve olmayanlar beyan etmiştir. Ayrıca bu kırâat vecihlerinin hangi Arap lehçesine dayandığını da açıklamıştır.

Bir müfessirin bilmesi gereken ilimlerin en önemlilerinden biriside “Nahiv” ilmidir. Bu nedenle her müfessir az veya çok eserlerinde bu ilimle ilgili bilgiler vermişlerdir. İbn Kesir de kitabının müteaddid yerlerinde nahiv ilmiyle ilgili muhtelif bilgilere yer vermiştir. Bu konudaki rivayetler arasında tercih yapmış, İrâb vecihlerini zikretmiş ve Arap şiirinden bazı beyitleri şahit olarak getirmiştir.²⁹

İbn-i Kesir Ümmü Salih ve daha sonra da el-Eşrefiyye’ medreselerinde hadis hocalığı yapmıştır. Bir çok ilim adamının bulunduğu bir dönemde hadis hocalığı gibi önemli bir vazifeye İbn Kesir’in getirilmiş olması onun hadis sahasındaki üstünlüğünü göstermektedir. İbn Kesir’in Rical ilminde üstad olan ve aynı zamanda İbn Kesir’in hocası ve kayın pederi olan Mizzi’nin yanında uzun yıllar kalan İbn Kesir’in hadis bilgisini küçümsememek gerektiği kanaatindeyiz. Tefsirinde ele aldığı hadislere bakıldığı zaman bile, onun hadis sahasındaki mahareti çabucak anlaşılmalıdır.

İbn Kesir tefsirinde genellikle önce hadisleri isnatlarıyla beraber zikreder. Sonra gerekirse tenkide tâbi tutar ve o ayette ki hükmünü açıklar. Zaman zaman hadis ricali hakkında bilgi vererek isnatlara açıklık kazandırır. Şayet hadislerden birisinin senedinde mübhem birisi buluyorsa bunu ikinci bir rivayetle ortaya koyarak, ilk rivayetteki müphemliği ortadan kaldırır. İbn Kesir, isim benzerliğinden kaynaklanan karışıklıklara da değinmiş ve izahatta bulunmuştur.

İbn Kesir hakkında bilgi veren kaynaklarda Onun Şafi’i mezhebine müntesib olduğu söylenmektedir. Tefsirinde, hadîsle ilgili verdiği malumatlar kadar olmasa da fıkha dair bilgilere de yer vermiştir. İbn Kesir, fikhî konulara temas ederek bu konuda ki mezhep ihtilaflarını zikretmiştir. Fıkıhla ilgili görüşleri aktarırken İmam Şafi’î’nin eski ve yeni görüşlerine birlikte temas etmiştir.³⁰

Hayatının sonlarına doğru gözlerini kaybeden İbn Kesir 26 Şaban 774’te (20 Şubat 1373) Dimaşk’ta vefat etti.³¹ 15 Şaban’da öldüğü de rivayet edilir.³² Vasiyeti

²⁹ Küçükcalay, *İbn Kesir Hayatı, İlmî Şahsiyeti ve Tefsirdeki Metodu*, s.26-27.

³⁰ Küçükcalay, *Age.*, s.27.

³¹ Mahmud Hüseyin ez- Zehebî, *et-Tefsîr ve’l-Müfessirun*, 1976, I/242.

³² Özeydin, “İbn Kesir” md., *DİA.*, XX/133.

gereğince Dımaşk'la Babünnasr dışındaki Süfiye Mezarlığına hocası İbn Teymiyye'nin yanına defnedildi.³³

B Eserleri

İbn Kesir çok yönlü bir ilim adamı olması nedeniyle muhtelif ilim dallarında birçok eser yazmıştır. Şimdi bunlardan bir kaçını üzerinde duralım.

3) el-Bidayetü ve'n nihâye: İbn Kesir'in bu eseri genel bir tarih kitabıdır. Yaradılıştan itibaren 738/1357 yılına kadar meydana gelen olayları hicri takvimi esas alarak nakletmiştir. Bu eser 14 cilt ve geniş bir fihristle beraber 15 cilt olarak basılmıştır. Müellif bu eserinde kitap ve sünnet'e bağlı kalmış, İsrâili haberleri kritiğe tâbi tutmuştur. İbn Kesir'in tarihinde, diğer eserlere oranla daha ince bir eleştiri düşüncesi egemendir. Eski tarihçilerin incelemeksizin kabul ettikleri birçok İsraili rivayetler, bu eserde çok güzel ayıklanmıştır. İslam'ın ilk dönemine ait olayları tasvir ederken Kur'an ayetlerini ve hadisleri kılavuz kabul etmiştir.³⁴

4) el-İctihad fi Talebi'l-Cihad:

Bu eserde, Hicri VII. Yüzyılda Hristiyanlarla Müslümanlar arasında geçen olaylar ve Fransızların İskenderiye'ye saldırıları ve Müslümanların müdafası anlatılmaktadır ki, İbn Kesir kendisi de bu dönemde yaşamıştır. Köprülü Kütüphanesi'nde de bir nüshası bulunan bu kitap tarihi bir belge sayılmaktadır. Çünkü bu olaylar objektif bir şekilde ele alınmıştır. Eserin mukaddimesinde ise cihada teşvik eden ayetler ve hadisler zikredilmiştir.³⁵

5) Kitabün Nihaye (el-fitenu ve'l-melâhım):

Süleymaniye Kütüphanesi: III. Ahmed'de bir nüshası bulunan bu eserin ilk baskısı 6965 senesinde Mısır da ve Dr. Taha Muhammed ez-Zeyni'nin tahkikiyle bu nüsha esas alınarak basılmıştır. İbn Kesir bu eserinde meydana gelmiş ve gelecek fitnelerle ilgili hadislerden sözetmiş sûr, haşr ve kıyamet alametleri ve benzeri

³³ Ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirin*, I/242; Özeydın, "İbn Kesir" md., *DİA.*, XX/133.

³⁴ Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, s.243; Günaltay, M. Şemseddin, *Tarih ve Müverrihler*, İstanbul 1991, s. 235.

³⁵ Kükülkalay, *İbn Kesir Hayatı, ilmi Şahsiyeti ve Tefsirindeki Metodu*, s. 33; Ayrıca bkz. Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, II/209.

hadislerden bahsetmiştir. Bu olayları mufassal bir şekilde izah eden müellif sırat, cennet ve cehennem ile ilgili hadislere de değinmiştir.³⁶

6) İhtisâru Ulûmi'l-Hadis:

Hadis ıstılahlarıyla ilgili bir eserdir. İbn Kesir, bu eserinde İbnüs salâh'ın hadis ıstılahlarıyla alakalı Mukaddime adlı eserini özetlemiştir.

İbn Kesir'in bunların dışındaki eserleri arasından şunları da sayabiliriz.

1. Şemâilür-Resûl ve Delâilü Nübüvvetihi
2. Es-Siretü'n-Nebeviyye
3. Câmiü'l-Mesânid
4. Tabakâtüş-Şafiyye
5. Et-Tekmil fi Ma'rifeti's-sıkat ve'd-Duafâ ve'l Mecâhîl
6. El-Kevâkibu'd Derâri fi't-Tarih
7. Siretü'ş-Seyhayn
8. El-Vâdihün-Nefis fi Menakibi'l İmam Muhammed b. İdris
9. Kitâbu'l Ahkâm
10. Şerhu Sahihi'l Buhâri³⁷

7. İbn Kesir'in Tefsiri:Tefsiru'l Kur'âni'l Azîm

Müellifimizin “Tefsiru'l Kur'âni'l Azîm” adlı tefsiri, me'sûr tefsirlerin en meşhurlarındandır. İbn Cerîr et Taberi'den sonra me'sûr tefsirler arasında en çok itibar edilen ikinci rivayet tefsiridir.³⁸ Birçok defa basılan Tefsirul Kur'an'ı Âzîm, Hacı Bekir Karlığa ve Bedrettin Çetiner tarafından “Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri” adıyla Türkçeye çevrilmiştir.³⁹

Bilindiği gibi en güzel tefsir şekli Kur'an'ı Keirm'in Kur'an-ı Kerim'le tefsiridir. Bir yerde kapalı bırakılan bir cümle ve kelime başka bir ayet ile tefsir edilmiş, aynı şekilde mücmeller tafsil, ammlar tahsis edilmiş olabilir. Bunun için öncelikle Kur'an'ı Kerim'in kendi kendisini tefsir edişi göz önünde bulundurulmalıdır. İkinci

³⁶ Küçükkalay, *İbn Kesir, İbn Kesir Hayatı, İlmî Şahsiyeti ve Tefsirdeki Metodu*, s.34.

³⁷ Küçükkalay, *Age.*, s.37; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s.209; Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, s.244.

³⁸ ez-Zehebî, *et-Tefsir ve'l-Müfessirin*, I/244; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s.235.

³⁹ Özaydın, “İbn Kesir” Md., *DİA.*, XX/133.

merhalede sünnete başvurulur.⁴⁰ Bunun en açık örneği Hz. Peygamber'in Muaz'ı Yemen'e gönderirken aralarında geçen konuşmada görülmektedir. Burada Muaz bir hükmü Allah'ın kitabında bulmadığında sünnete başvuracağını orada da bulamassa içtihadı başvuracağını" söylemiş. Hz. Peygamber de onun bu sözlerini tasvib etmiştir.⁴¹

İbn Kesir ele aldığı ayeti tefsir ederken öncelikle o âyete anlam yönüyle açıklama getiren âyet ve âyetleri gözönünde bulundurmuş daha sonra bu âyetle ilgili sahih hadisleri ele almış, bunun ardından sırasıyla sahabe, tabiûn ve seleften gelen rivayetlere yer vermiştir. Âyetle ilgili i'râb, belâgat ve diğer ilimlere taalluk eden konulara ise pek fazla temas etmemiştir.⁴²

İbn Kesir Kur'an-ı Kerim'i tefsir etmede en güzel yolun önce Kur'an'ı Kerim'i Kur'an'ı Kerim'le tefsir etmek olduğuna işaret etmiş ve bu konuda İmam Şafiî'nin "Hz. Peygamberin verdiği hükümlerin tamamı onun Kur'an-ı Kerim'den anladıklarıdır." sözünü nakletmiştir.⁴³ İbn Kesir eserinde bu metoda sıkça başvurmuş ve öncelik vermiştir.

İbn Kesir Kur'an'ın Kur'an'la daha sonra sünnetle ve sırasıyla sahabe tabiûn ve selefin görüşleri doğrultusunda tefsir edilmesi gerektiğini tefsirinin mukaddimesinde tafsilatlı olarak anlatmaktadır.⁴⁴ Bu prensibi benimseyen müfessirmiz tefsirinde de sıkça bu metodu uygulamış, Kur'an'la tefsirden sonra veya Kur'an'da bulamadığı zaman sünnet'e başvurmuştur.

İbn Kesir tefsirinde pek çok yerde ayetlerin ve sûrelerin nüzûl sebeplerinden bahsetmiştir. İbn Kesir nüzûl sebeplerini zikretmekle beraber, bunlar arasında meşhur olan ve olmayanları hakkında bilgi verip çeşitli değerlendirmeler yapmıştır.⁴⁵

İbn Kesir bilhassa israili haberlere titizlik göstermesiyle temeyüz etmiştir. Bu nevi haberlerin kurumunu beyan etmeden geçmemiş ve bu tür haberler hakkında muhtelif değerlendirmeler yapmıştır.⁴⁶

İbn Kesir daha çok rivayet tarikine itina göstermiş, bununla birlikte dirayet yönünü de ihmal etmemiştir. Tefsirinde cerh ve te'dile, tarihi malumata daha büyük bir yer vermiştir. Kısacası yalnız nakl ile iktifa eden bir müfessir değildir. Tenkid fikrine

⁴⁰ ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, II/175-176.

⁴¹ İbn-i Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, I/214.

⁴² Küçükkalay, *İbn Kesir Hayatı, İlmi Şahsiyeti ve Tefsirdeki Metodu*, s. 56.

⁴³ İbni Kesir, *Age.*, II/4.

⁴⁴ İbni Kesir, *Age.*, II/4.

⁴⁵ Küçükkalay, *Age.*, s. 61.

⁴⁶ Küçükkalay, *Age.*, s. 56.

sahip, ihatası geniş, muktedir, itimada şayan bir müfessir olduğunun tefsirinin her sahifesinde isbat etmektedir. İbn Cerîr, Fahrüddin er-Razi veya diğer meşhur müfessirlerden bir söz nakledildiğinde mücerret taklitle anlamı kabul etmez, belki bu hususta doğru olan görüşü tercih ederdi. Doğru görmediklerini reddeder ve tenkid ederdi.⁴⁷

Sonuç olarak: İbn Kesir'nin tefsiri, rivayet tefsillerinin en faydalı olanlarından. Her yönü ile özlü kendisini anlayabilecek seviyede olan kültürlü tabakanın kalblerine din sevgisini aşılar. Onların ruhi neşelerini arttırır. Okuyucularını Kur'an hükümleriyle amel etmeye yöneltir, emir ve nehiyeler üzerinde durmaya alıştıırır.⁴⁸

⁴⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, II/230; Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, s.243.

⁴⁸ Cerrahoğlu, *Age.*, II/230.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN KESİR TEFSİRİNDE ESBÂB-I NÜZÛL'ÜN VERİLİŞ TARZI

Bu bölümde İbn Kesir'in sebab-i nüzûl rivayetlerini eserinde nasıl ele aldığını ve bu rivayetleri sunarken nasıl bir yöntem terkip ettiğini belirtmeyeceğiz. Bunu yaparken müellifin eserine sebab-i nüzûlu hangi ifadelerle aldığını ve eserin genelinde rivayetleri nerelerde verdiğini göstereceğiz.

1.1. ÖZEL İFADELERLE SEBEBİ NUZULUN VERİLMESİ

Nüzûl sebepleriyle ilgili rivayetlerde bazı hususi tafızlar kullanılmaktadır. Bunlardan bir kısmı o rivayetin nüzûl sebebine ait olduğu hususunda kesinlik ifade eder. “Ayet'in nüzûl sebebi şudur”: “Falan hadise vuku buldu bundan dolayı şu ayet indi”: “Hz. Peygamber'e falan konuda bir soru yöneltmişti. Bunun üzerine şu ayet nazil oldu” şeklindeki ifadeler böyledir. “bu ayet şu konuda nazil” vb. ifadeler ise sebab-i nüzûle delâlet edebileceği gibi izahı yapılan ayettin tefsiriyle de ilgili olup ayetin alakalı görüldüğü durum ve kimselere de işaret edebilir.⁴⁹

İbn Kesir Tefsiri'nde esbab-ı nüzûl ile ilgili rivayetleri farklı lafızlar kullanarak vermiştir. Çoğunlukla “Bu ayetin nüzûl sebebi şudur” ifadesini veya “Ayetin nüzûl sebebi konusunda” “İşte bunun üzerine” “Bunun üzerine bu nazil oldu” ifadelerini kullanmıştır. Şimdi bunları örnekleriyle görelim.

1.1.1 فانزل الله في ذلك “İşte Bunun Üzerine Allah’u Teala....inzal buyurdu.”

Tabiri

İbn Kesir tefsirinde sebab-i nüzûlleri verirken en çok bu tabiri kullanmıştır.

Örnek 1:

“Yanlarındakini tasdik etmek üzere onlara Allah katından bir kitap gelince, daha önceleri inanmayanlara karşı onunla yardım isteyip durdukları halde, o tanıdıkları kendilerine gelince, bu sefer kendileri onu inkâr ettiler. İşte bundan dolayı Allah'ın laneti kâfirlere dir.” (Bakara 89)

⁴⁹ Demirci, “Esbâb-ı Nüzûl” md., *DİA.*, XI/361; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s.118; Eroğlu, *Kur'an Tarihi ve Kur'an İlimleri Üzerine*, s.181; Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, s. 137

Muhammed İbn İshâk der ki: Bana Muhammed İbn Ebu Muhammed, İkrime'den veya Said İbn Cübeyr'den o da İbn Abbâs'dan nakletti ki Hz. Peygamber gönderilmezden önce Yahudiler Evs ve Hazrec kabîlesine karşı Rasulullah (sa) ile kendilerine kuvvet gelmesini bekliyorlardı. Allah., Rasulünü Araplardan gönderince Yahudiler küfrederek söylediklerini inkâr ettiler. Bunun üzerine Muaz İbn Cebel ve Bişr İbn el-Berrâ onlara dediler ki; ey Yahudiler topluluğu, Allah'tan korkun ve Müslüman olun. Biz, şirk ehli iken siz Muhammed (sa) ile size yardım geleceğini umuyor, onun gönderilmek üzere olduğu bildiriyor ve bize onun niteliklerini belirtiyordunuz. Bunun üzerine Nadir kabilesinin kardeşi olan kabileye mensub olan Selam İbn Mişkem şöyle dedi. Bize bildiğimiz bir şey gelmemiştir ve gelen bizim size anlattığımız peygamber değildir. İşte bunun üzerine Allah'ı Teâla bu ayeti kerimeyi inzal buyurdu.⁵⁰

Örnek 2

“Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani bir topluluk size el uzatmaya (tecavüze) yeltenmişti de, O (Allah) onların ellerini sizden çekmişti. Allah'tan korkun. Müminler yalnız Allah'a dayansınlar.” (Maide 11)

Muhammed İbn İshâk, Mücahid, İkrime ve başkaları da derler ki; bu ayet Benu Nadir kabilesi hakkında nazil olmuştur. Onlar Amiri'lerin diyeti konusunda kendilerinden yardım istemeye geldiğinde Hz. Peygamberin başına değirmen taşı atmak istemişlerdir. Bu işi de Amr İbn Cühaş İbn Kâ'b'a vermişlerdi. Hz. Peygamber duvarın altında oturarak kendileri anın etrafında toplanınca Amr o değirmen taşını yukarıdan bırakacaktı. Böyle söylemişlerdi. Allah, Rasulüne onların hazırladığı planı haber vermiş ve Rasulullah Medine'ye dönümüştü, ashâbı da O'nun arkasından gelmişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâla: “Ey iman edenler Allah'ın üzerinize olan nimetini hatırlayın...” buyurmuştur. Sonra Rasulullah (sa) ertesi gün onların kuşatmasını ve yurtlarından çıkarılarak sürgün edilmelerini emretmiştir.⁵¹

⁵⁰ İbn Kesir, Ebû'l-Fida Maduddîn İsmail b. Ömer b. Kesir b. Dav b. Kesir b. Zeir el-Kureşî eş-Şafîî, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, Tah: Muhammed İbrahim el-Benna, Dar-u İbn Hazm, Beyrut 1998, I/318-319: Ayrıca bkz. el-Müsned, Ahmed b. Hanbel, Dar-u Sadır, Beyrut t.y., III/467

⁵¹ İbn Kesir, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, III/1132; Benzer rivayetler için bkz. Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr, *Cami'ül-Beyân an Te'vîli Ayi'l-Kur'ân*, Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihî, 1968, VI/144-147

1.1.2. في سبب نزول هذه الآية “Ayet’in Nüzûl Sebebi Konusunda...der.” Tabiri

Örnek 1:

“Sana, kendilerine neyin helal kılındığını soruyorlar. De ki: "Size iyi ve temiz şeyler helal kılındı." Allah'ın size öğrettiğinden öğreterek yetiştirdiğiniz avcı hayvanların sizin için tuttuklarını yiyin ve üzerine Allah'ın adını anın (besmele çekin), Allah'tan korkun. Muhakkak Allah, hesabı çabuk görendir.” (Maide 4)

Tefsire başlarken öncelikle başka bir ayeti kerimeyle açıklıyor, sonra bir sebe-i nüzûl veriyor. Ve; Bu Ayeti Kerime'nin nüzûl sebebi konusunda İbn Ebu Hâtim'in rivayet ettiği hadiste Haccâc İbn Hamza... peygamberin kölesi Ebu Râfi'den nakletti ki; Rasûlullah (sa) köpeklerin öldürülmesini emretmiş ve halk köpeklerini öldürmüş. Bilâhare gelerek; ey Allah'ın Rasûlu, senin öldürülmesini buyurduğun şu topluluktan bize helâl olan nedir? Demişler, o, bir süre susmuş. Bunun üzerine Allah Teala: “sana kendilerine neyin helâl kılındığını soruyorlar...” âyetini inzal buyurdu.⁵²

Örnek 2:

“Hamd, o Allah'a mahsustur ki kulu (Muhammed'e) kitabı indirdi ve ona hiçbir eğrilik koymadı...” (Kehf Süresi 1-5)

Muhammed İbn İshâk bu sûre-i celile'nin nüzûl sebebi hakkında der ki: Mısır halkından ihtiyar bir kişi bana anlattı. O kırk küsur sene önce bize gelmişti. Ona İkrime İbn Abbas'ın şöyle dediğini nakletmiş. Kureyş'liler Nadr İbn Hâris ve Ukbe İbn Ebu Muayt'ı Medine'deki Yahudi hahamlara gönderdiler ve dediler ki: Onlardan Muhammed'in durumunu sorun, niteliklerini anlatın ve söylediklerin kendilerine haber verin. Onlar kitab ehli bir toplulukturlar ve onların yanında peygamberlerin bilgisine dair bizde bulunmayan şeyler vardır. O ikisi Mekke'den çıkıp Medine'ye geldiler Yahudi hamamlarına Hz. Peygamberin durumunu sordular sözlerinden bir kısmını aktararak halini anlattılar ve dediler ki; Siz Tevrat ehlisiniz. Biz size bu arkadaşınızın durumundan haber almak için geldik. Yahûdi hahamları onlara dediler ki: Biz size, ona üç şeyi sormanızı emrederiz. Eğer o, size bunları bildirirse; gerçekten gönderilmiş bir peygamberdir, eğer bunu bildirmezse adam söz uyduran birisidir, siz onun hakkında istediğiniz gibi görüş bildirebilirsiniz. Kendisine önce eski devirlerde yaşamış ve geçip

⁵² İbn Kesîr, *Tefsiru'l Kur'âni'l-Azîm*, III/1106; Taberî, *Câmi'ul Beyân*, VI/88-89

gitmiş delikanlıların halini sorun, durumları ne olmuştu? Çünkü onların garib bir hadisesi vardır. Sonra ona yeryüzünün doğularına ve batılarına kadar gezen adamın durumunu sorun, size onun haberini versin. Ayrıca ona ruhun ne olduğunu sorun. Eğer o bunlar hakkında size bilgi verirse; o peygamber kendisine uyun. Şayet size bunlar hakkında bilgi vermezse: o lâf eden bir adamdır. Uygun gördüğünüz şekilde ona davranın.

Nadr İbn Hâris ve Ukbe İbn Ebu Muayt dönüp Kureyşlilerin yanına geldiler ve dediler ki: Ey Kureyş topluluğu, biz sizinle Muhammed'in arasını ayıracak bir bilgi getirdik. Yahûdi hahamları bize Hz. Muhammed'e bazı şeyler sormamızı bildirdiler diyerek onları Kureyşlilere anlattılar Kureyş'liler de Hz. Peygamber'e gelip dediler ki: Ey Muhammed, bize şunları haber ver; ve Yahûdi hahamlarının kendilerine söylediklerini Hz. Peygamber'den sordular. Rasûlullah (sa.) onlara dedi ki: yarın sorduğunuz şeyleri yine haber vereceğim. Fakat inşallah demedi. Onlar gittiler ve Hz. Peygamber on beş gece bekledi. Allah ona bu konuda hiçbir vahiy göndermedi. Cibril Aleyhiselam'da gelmedi. Nihâyet Mekke Halkı şımarıklık ederek dediler ki: Muhammed bize; yarın söylerim, diye vaat etti. İşte on beşinci gün de geldi, fakat kendisine sorduğumuz şeyleri hâlâ bize haber vermedi. Nihayet vahyin kesilmesi Rasûlullah (sa) üzüntüye boğdu. Mekke halkının söyledikleri de ona ağır geldi. Bunun üzerine Hz. Cebrail Allah katından Keht ashâbından bahseden sûreyi getirdi.⁵³

1.1.3. سبب نزول هذه الآية “Bu Ayetin Nüzûl Sebeb-i Şudur” Tabiri

Örnek 1: “Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda hicret edenlere gelince, biz dünyada mutlaka onları güzel bir yere yerleştiririz. Halbuki bilirlerse ahiretin mükafatı elbette daha büyüktür.” (Nahl 41)

Bu ayeti kerime'nin nüzûl sebebi şudur. Mekke'de kavimlerince şiddetli eziyete ducâr bırakılan ve Habeşistan'a hicret edenler hakkındadır. Onlar kavimlerinin kendilerine eziyet ağırlaşınca, Rablarına ibadet imkanı bulmak üzere onların aralarından ayrılıp Habeş ülkesine hicret etmişlerdir. Osman İbn Afan ve hanımı Allah Rasûlü (sa)nün kızı Rukiyye, Allah Rasûlü'nün amcası oğlu Ca'fer İbn Ebu Tâlib, Ebu Seleme İbn Abdülezed bunların eşrâfından olup kadınlı erkekli siddik ve sıdıkalardan müteşekkil yaklaşık seksen kişilik bir grup idiler. Allah Teâla onlardan hoşnud olsun ve

⁵³ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, V/2143-2144; Taberî, *Câmi'ul-Beyân*, XV/190-194

onları hoşnud kılsın. Nitekim Allah Teâla onlar hakkında böylece yapmış, dünya ve ahrette güzel karşılık ve mükafatı onlara va'detmiş dünyada onları güzel bir yere yerleştirmiştir.⁵⁴

Örnek 2:

“Bir de müslümanlara zarar vermek, kâfirlik etmek ve müslümanların arasına ayrılık sokmak ve daha önce Allah ve Resulü'ne karşı savaş açmış olanı beklemek için mescid yapanlar var. "İyilikten başka bir maksadımız yoktu." diye yemin de edecekler. Fakat bunların kesinlikle yalancı olduklarına Allah şahittir.” (Tevbe 107)

“O mescit içinde sen kesinlikle namaza durma. Ta ilk gününde temeli takva üzerine kurulan mescit elbette içinde namaz kılmana daha layıktır. Onun içinde günahlarından arınmayı seven kişiler vardır. Allah da arınmış, ak pak olmuş olanları sever.” (Tevbe 108)

Bu ayetlerin nüzûl sebebi şudur: Allah Rasülü (sa)'nın Medine'ye gelmesinden önce arada Hazrec kabilesinden Ebu Âmir er-Râhib isminde birisi vardı. Cahiliye devrinde hiristiyan olmuş, kitab ehlinin ilmini okumuş ve cahiliye devrinde ibadet etmiş olup Hazrec kabilesi içinde büyük bire yer sahibiydi. Allah Rasûlü (sa) Medine'ye muhacir olarak gelip Müslümanlar onun etrafında toplanınca, İslâm kelimesi en yüce olunca, Allah Teâla Bedir günü onları üstün kılınca lanetli Ebu Amir hiddetinden dilini gösterdi ve düşmanlığını izhâr etti, düşmanlara yardımcı oldu ve Kureyş'li müşriklere, Mekke kafirlerince kaçıp gitti. Onları Allah Rasûlü (sa) ne karşı harbe teşvik etti. Arap kabilelerinden onlara muvâfakat edenler toplanıpta uhud senesinde müslümanlara karşı çıktıkları zaman müslümanların başına gelenler gelmiş, Allah onları imtihan etmiş ve sonuçta güzel akibet müttakilerin olmuştu. Bu fâsık her iki saf arasına çukurlar kazmıştı. Allah Rasûlü (sa) o gün bunlardan birine düşmüş ve yaralanmıştı. Yüzü yaralanmış, sağ alt çenesinin ön dişi kırılmış, başı yarılmıştı. Bu Ebu Âmir savaşın başlangıcında kendi kavmi olan ensara doğru ilerlemiş onlara hitab ederek onları kendine yardıma ve muvafakata meylettirmek istemişti. Onun sözünü (sesini) tanıdıklarında “Ey Fâsık ey Allah'ın düşmanı, Allah senin gözünü aydın etmesin demişler, üzerine yürüyüp dövmeye kalkışmışlardı. O, benden sonra andolsun kavmime bir kötülük isabet etmiş, diyerek dönmüştü. Mekke'ye firarından önce Allah Rasûlü (sa)

⁵⁴ İbn Kesir, Age., V/1991

onu Allah yoluna çağırıp, ona Kur'an okurdu. O ise Müslüman olmamakta diretip inad ederdi. (fırarından sonra) Hz. Peygamber (imandan) uzak kovulmuş olarak ölmesi için ona beddua etti de bedduası onu tuttu. Uhud da iş bitip de Allah Rasûlü (s.a)'nın durumunu devamlı bir yükselme içinde olduğunu görünce; Ebu Âmir, Hz. Peygambere karşı yardım istemek üzere Rum Kralı Hirakl'e gitti. Hirakl ona vaadde bulunup ümit verdi. O da Hirakl'in yanında (bir süre) ikamet etti. Orada iken kavmi olan ensarda nifak ve şüphe içinde bulunan bir gruba yazıp onlara vaadlerde bulundu. Allah Rasûlü (sa) ile savaşarak bir ordu ile birlikte onların yanına geleceğini ona galib geleceğini bildirdi ve durumu tersine çevireceği konusunda ümid verdi. Mektuplarını iletme üzere kendisinin yanından gelecek kimselerin sığınabilmesi için bir yer yapmalarını emretti. Burası daha sonra onların yanına geldiğinde onun için bir gözetleme yeri olacaktı. Kubâ mescidi civarında bir mescid inşâsına başladılar. Yapılarını kurup tahkîm ettiler. Bu işi Hz. Peygamber (sa)'ın Tebük'e çıkışından önce bitirdiler ve Allah Rasûlü'nün gelecek mescidlerinde kılacağı namazla bu mescidi makbul saydığına delil olarak kullanmak üzere gelmesini ve mescitlerinde namaz kılmasını istediler. Bu mescidi sadece içlerindeki zayıf ve hastalıkların soğuk ve yağmurlu gecelerde namaz kılmaları için yaptıklarını söylediler. Allah Teâla peygamberini orada namaz kılmaktan korudu da: Şimdi biz sefere çıkmak üzereyiz. Fakat Allah dilerse döndüğümüzde buyurdu. Allah Rasûlü (sa) Tebük'den Medine'ye dönmek üzere yola çıktığında onlarla arasında bir gün yada bir günün bir bölümü kadar zaman kalmışken Mescid-i Dırâr'la ilgili vahiy geldi ve bu mescidi binâ edenlerin bu mescidleriyle ilk günden takva üzerine kurulmuş olan Kuba mescidindeki müminler cemaatını bölme ve küfür maksadı taşıdıkları bildirildi. Allah Rasûlü Medine'ye gelişinden önce bu mescidi yıkmak üzere adam gönderdi.⁵⁵

1.1.4. فنزلت “Bunun Üzerine Bu Nazil Oldu” Tabiri

Örnek 1:

“Şüphe yok ki, Biz seni hak ile rahmetimizin müjdecisi ve azabımızın habercisi olarak gönderdik. Sen, o cehennemliklerden sorumlu değilsin.” (Bakara 119)

Servi, Mûsa İbn Ubeyde'den, o da Muhammed İbn el Kurazî'den naklederki, Rasulullah(sa) şöyle buyurmuş: Ne olurdu anam ve babam böyle yapmasaydı, ne olurdu

⁵⁵ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV/1705

anam ve babam böyle yapmasaydı, ne olurdu anam ve babam böyle yapmasaydı? Bunun üzerine “Cehennem ashâbından mesul olacak değilsin” ayeti nazil oldu. Ondan sonra Rasûllah (sa) bir daha ölünceye kadar anne ve babasını anmadı. İbn Cerir... Müsa İbn Ubeyde'den buna bezer bir rivayet nakleder. Sonra der ki: Bana, Kâsım... Davûd ilan Ebu Âsım'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a) bir gün şöyle demiş: Anam ve babam neredeydi? Bunun üzerine bu ayet-i kerime nâzil olmuş. Bu rivayet de bir önceki gibi mürsel'dir.⁵⁶

Örnek: 2

“Rabbimizin lütfunu istemenizde size bir günah yoktur. Arafat'tan indiğiniz zaman Meş'ar-i Haram yanında (Müzdelif'e) Allah'ı zikredin. O'nu, size gösterdiği şekilde zikredin. Doğrusu siz, bundan önce gerçekten sapmışlardandınız.” (Bakara 198)

Bazıları da derler ki; İslam geldiğinde bazıları hacc mevsiminde ticaret yapmayı kötü saydılar ve durumu Rasûlullah (sa)a sordular. Bunun üzerine iş bu ayeti kerime nâzil oldu. İbn Cüreyc, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet eder: Cahiliyyet devrinde halkın ticâret yeri, Ukâz, Mecenne ve Zü'l-Mecâz panayırılarıydı. İslam gelince burada ticareti karşılar gibi oldular. Nihayet bu ayet-i kerime nâzil oldu. Ebu Dâvûd ve diğerleri Yezid İbn Ebu Ziyad karalıyla... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet ettiler. Müslümanlar hacc mevsiminin Allah'ı anma günleri olduğunu söyleyerek bu sırada ticaret ve alışverişten kaçınıyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu ayet-i kerime'yi inzâl buyurdu.⁵⁷

1.1.2. Esbab-ı Nüzûlü Veriş Sırası

İbn Kesir tefsirini yaparken önem verdiği konu ve rivayetleri başa almaktadır. Tefsir için esbab-ı nüzûl önemli ise onu ilk başta yoksa metnin farklı bölümlerinde vermektedir. Şimdi bunlar örnekleriyle görelim.

⁵⁶ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I/379

⁵⁷ İbn Kesir, *Age.*, II/519

1.1.2.1. Tefsire Önce Esbab-ı Nüzûlü Vererek Başlaması

İbn-i Kesir tefsiri rivayet tefsiri olması hasebiyle ve esbab-ı nüzûle verdiği önemden dolayı bir çok ayeti kerimenin tefsirine esbab-ı nüzûle başlamıştır. Bunlardan birkaç örnek.

Örnek 1:

“Ey iman edenler; Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin. Onlar size gelen gerçeği inkâr etmişken onlara sevgi gösteriyorsunuz. Halbuki onlar, Rabbiniz olan Allah’a inandığınızdan dolayı sizi ve peygamberi yurdunuzdan çıkarıyorlar. Eğer siz Benim yolumda savaşmak ve hoşnudluğumu kazanmak için çıkmışsanız; onlara nasıl sevgi gösterirsiniz? Oysa Ben, sizin gizlediğinizde açığa vurduğumuzu da bilirim. İçinizden kim bunu yaparsa, şüphesiz ki doğru yoldan sapmış olur.” (Mümtahine 1)

Bu surenin baş tarafının nüzûl sebebi Hâtıb ibn Ebu Beltea hadisesidir. Şöyle ki, Hâtıb denilen kişi Bedir savaşına katılmış muhacirlerden idi. Mekke’de malı ve çoluk çocuğu bulunuyordu. Kendisi Kureyş’li olmamakla beraber Hz. Osman’ın müttefiki idi. Mekke’liler sözleşmelerini bozunca Rasûlullah Mekke’yi fethetmek istediğinde Müslümanlara savaş için hazırlanmalarını emretti ve dedi ki: Allah’ım bizim haberimizi onlardan saklar. Bu Hatıb bir mektub yazdı, Kureyş’li bir kadınla onu Mekke’ye yolladı ve onların yanında kendisine destek sağlamak için Resulullah (sa) maksadını onlara bildirdi. Peygamberin duasını kabul eden Allah Teala bu durumu Rasûlüne haber verdi. Rasulullah (sa) kadının peşinden adamlar yolladı ve ondan mektubu aldı. Bu husus sıhhatında ittifak bulunan hadiste açıkça belirtilmiştir.⁵⁸

Örnek 2:

“Ebu Leheb’in elleri kurusun (yok olsun o), zaten yok oldu ya. Ne malı ne de kazandığı onu kurtaramadı. (O), alevli bir ateşe girecektir. Karısı da odun hamalı olarak (onunla beraber girecektir). Boynunda da hurma lifinden bir ip olacaktır.” (Leheb 1,2,3,4,5).

⁵⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VIII/3492; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/7980; *Sünenü Ebi Dâvud*, Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî, el-Mektebetü’l-İslâmiyye, Almanya, 2000, *Kitabu’l-Cihad*, III/47-48; *Sahihu’l-Müslim*, Ebu’l-Hüseyin Müslim b. el Haccac en-Nişaburi el-Kuşeyri, Tah: M. Fuad Abdulkaki, Dar-u İhyai’l-Kütübi’l-Arabiyye, Mısır 1855, *Kitabu Fedaili’s-Sahabe*, IV/1941-1942

Buhari der ki: Bize Muhammed İbn Selâm... İbn Abbas'tan nakletti ki: Rasûlullah (sa) Batha'ya çıkmıştı. Dağa tırmanıp; sabahlar hayırlı olsun diye seslenince Kureyş'liler etrafında toplandılar. Rasûlullah (sa) buyurdu ki: Eğer ben size düşmanın sabahleyin veya akşamüstü geleceğini söylesem, beni doğrular mısınız? Onlar; evet, dediler. Bunun üzerine Rasulullah (sa) dedi ki. Ben sizi şiddetli bir azaba karşı uyarıcıyım. Ebu Leheb dedi ki Bizi bunun için mi topladın? Yazıklar olsun sana iki elin kurusun. Bunun üzerine Allah Teâla: "İki eli kursun Ebu Leheb'in ve yok olsun..." ayetini sürerin sonuna kadar inzal buyurdu. Bir başka rivayette de Ebu Leheb kalkıp elini birbirine çarparak: yazıklar olsun bugün sana, bizi bunun için mi topladın? diyormuş. Bunun üzerine Allah Teala Leheb süresini inzal buyurmuş.⁵⁹

1.1.2.2. Ayetin Genel Tefsiri Esnasında Sebeb-i Nüzûlün Verilmesi

İbn Kesir sebeb-i nüzûllerin çoğunu bu şekilde vermiştir. Ayetin tefsirini yapar sonra rivayete geçer ve rivayetin sonunda bunun üzerine bu ayet nasıl oldu veya bu ayet veya ayetler şunlar hakkında nazıl olmuştur der. Bu konuya birkaç örnek verelim.

Örnek 1:

"Kendilerine, "Ellerinizi savaştan çekin, namazı kılın, zekatı verin" denilenleri görmedin mi? Üzerlerine savaş yazılınca hemen içlerinden bir kısmı insanlardan, Allah'tan korkar gibi, hatta daha çok korkarlar ve "Rabbimiz! Niçin bize savaş yazdın? Ne olurdu bize azıcık bir müddet daha tanımış olsaydın da biraz daha yaşasaydık?" derler. Onlara de ki: "Dünya zevki ne de olsa azdır, ahiret, Allah'a karşı gelmekten sakınan için daha hayırlıdır ve size kıl kadar haksızlık." (Nisa 77).

İslam'ın başlangıcında ve müminler Mekke'de iken namazla, zekatla emredilmişlerdi. Zekatın her ne kadar ölçüleri verilmemiş ise de içlerinden fakir olanlara yardımcı olmakla emrolunmuşlardı. Belli bir zaman kadar müşrikleri af ve müsamahayla karşılamaları ve sabretmeleri de emredilmişti. Düşmanlarından kurtulabilmeleri için kendilerine savaşın emredilmesini istiyor ve bu istekle tutuşuyorlardı. Halbuki bir çok sebepten dolayı durum buna müsait değildi. Meselâ düşmanlarının sayıca çokluğu yanında onlar henüz azdılar. Müşriklerin memleketindeydiler. Orası yeryüzünün en şerefli yeri olup, harâm bir belde idi.

⁵⁹ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VIII/3888

Dolayısıyla orada savaşa emredilmesi başlangıçta uygun değildi. Onlar ancak kendilerinin bir ülkesi cemaati ve yardımcıları olduktan sonra Medine’de cihad ile emredilirler. Bununla birlikte şiddetle istemiş oldukları şeyle emredilince bazıları bundan feryad ile insanlarla (müşriklerle) karşı karşıya gelmekten müthiş bir şekilde korktular ve “Ey Rabbimiz, üzerinize bu savaşı niye farz kıldın? Ne olurdu bizi yakın bir geleceğe kadar geri bırakaydın?” dediler. Yani onu farz kılmayı ilerdeki bir zamana tehir edeydin. Zirâ onda kan dökme, oğulların yetim, kadınların dul kalması ihtimali vardır dediler. Bu ayeti kerim: “İman etmiş olanlar: (cihad hakkında keşki bir süre indirilmiş olsaydı, derler” “Derken muhkem bir sure indirildi de orada mücahede zikrolunca...” (Muhammed 20) ayeti ile aynı anlamdadır.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ali İbn Hüseyin’in... İbn Abbas’tan naklettiğine göre: Abdurrahman İbn Avf ve onun bazı arkadaşları Mekke’de Hz. Peygambere gelerek: Ey Allah’ın nebisi, biz müşrikler iken izzet ve şeref içindeydik; iman ettiğimizde ise, zelil (perişan) kimseler olduk, dediler. Allah Rasülü: Ben affetmekle emrolundum, kavimle (müşriklerle) savaşmayınız, buyurdular. Allah Teala peygamberini Medine’ye intikal ettirdikten sonra; ona savaşmayı emretti de geri durdular. Bunun üzerine Allah Teala: “Kendilerine ellerinizi savaştan çekin...Denilmiş olanlara bakmaz mısınız?” ayeti kerimesini inzal buyurdu.⁶⁰

Örnek 2:

“Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk, sapıklıktan ayırd edilmiştir. Artık her kim tâğutu inkar edip, Allah'a inanırsa, sağlam bir kulpa yapışmıştır ki, o hiçbir zaman kopmaz. Allah, her şeyi işitir ve bilir.” (Bakara 256)

Allah Teala: “Dinde zorlama yoktur” yani kimseyi İslam dinine girmeye zorlamayınız, buyurmaktadır. Çünkü bu din son derece açıktır, bürhanları ve delilleri açık olduğundan kimsenin ona girmeye zorlanmasına ihtiyacı yoktur. Allah’ın İslam’a ilettiği, göğsünü açtığı ve basiretini aydınlattığı kişiler İslam’a kendiliklerinden girerler. Allah’ın kalblerini körelttiği gözlerine ve kulaklarına damga vurduğu kişilerin ise zorlama ile bu dine girmeleri bir anlam taşımaz. Her ne kadar bu ayeti kerime’nin hükmü umûmi ise de bu ayetin ensardan bir grup hakkında nâzıl olduğu zikredilmektedir.

⁶⁰ İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, II/969

İbn Cerir diyor ki: Bize İbn Yessar'ın... İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Ensar'dan bazı kadınlar çocukları olup da öldüğünde kendi kendilerine şayet çocukları yaşarsa onu yahudileştirecekleri adağında bulunurlardı. Nadir oğulları yerlerinden çıkarılıp, sürüldüklerinde yanlarında ensarın çocukları da vardır. Ensar: "Çocuklarımızı bırakmayız" dediler. Allah Teala'da: "Dinde zorlama yoktur. Gerçekten hak, batıldan iyice ayrılmıştır." Ayeti kerimesini indirdi. Bu hadisi Ebu Davud Nesei, İbn Ebu Hatim ve İbn Hibban Sahih'inde rivayet etmişlerdir.⁶¹

1.1.2.3. Esbab-ı Nüzûlün Sonda Verilmesi

İbn Kesir bazende ayeti tefsir eder. (Rivayetlerle veya kendi fikirleri doğrultusunda) sonrada tefsire delil makamında esbab-ı nüzûlü verir ve bitirir.

Örnek 1:

"Allah şu iki adamı da misal verdi: Bunlardan biri dilsizdir, hiçbir şeye gücü yetmez; efendisine bir yükür. Onu nereye gönderse bir hayır getiremez. Şimdi, bu adamla, adaletle emreden ve doğru yolda bulunan adam eşit olur mu?" (Nahl 76)

Mücahit der ki: Bununla da put ve Hak Teâlâ kastedilmektedir. Yani put dilsizdir, konuşamaz, ne hayır, ne de başka bir şey söyleyemez, bütünüyle hiçbir şeye güç yetiremez. Konuşması ve çalışması yoktur. Bunlara ilaveten o efendisine bir yük, bir külfettir. Nereye gönderse bir hayır çıkmaz, uğraşmasında başarıya ulaşmaz. Nitelikleri böyle olan biriyle doğru yada olup adetle emreden, sözü hak, işi dosdoğru olan kimse bir olur mu hiç? Süddi, Katade ve Ata el-Horasani de ayeti böyle açıklamışlardır. İbn Cerir bu açıklamayı tercih eder. İbn Abbas'tan rivayetle daha önce geçen görüşe muvafık olarak Avfi bunun yine kafir ile mümin için verilmiş bir misal olduğunu söyler.

İbn Cerir der ki: Hasan İbn Sabâh el-Bezzâr'ın... İbn Abbâs'tan rivayetine göre: O "Allah, size misal verir" Başkasının malı olan ve hiçbir şeye gücü yetmeyen bir köle ile..." ayeti hakkında şöyle demiştir: Kureyş'ten birisi ile onun kölesi hakkında nazil oldu. "Bununla; doğru yolda olup adaletle emreden bir olur mu hiç?" kısmına kadar "Allah: iki adamı misal veriyor: Biri dilsizdir..." ayeti hakkında da şöyle der: O, Affân

⁶¹ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II/627; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, III/14-15

oğlu Osman'dır. Efendisi nereye gönderse bir hayır getirmeyen dilsiz ise, Affân oğlu Osman'ın bir kölesidir. Hz. Osman onun nafakasını üstlenir ve gıdasını temin ederdi. Diğeri ise buna karşılık İslam'dan hoşlanmaz, İslam'ı kabul etmez. Hz. Osman'ı sadaka ve iyilikten alıyordu. İşte bu ikisi hakkında nazil olmuştur.⁶²

Örnek 2:

“Onlar arkadaşlarında herhangi bir cinnet bulunmadığını hiç düşünmediler mi? O, açık bir uyarıcıdan başka biri değildir.” (Araf 184).

Allah Teâla buyuruyor ki: “(Şu ayetlerimiz: yalanlayanlar) düşünmüyorlar mı ki, arkadaşlarında (Muhammed (sa) de) hiçbir delilik yoktur. (Bilakis o, Allah'ın gerçek elçisidir. Hakka çağırır.) o ancak apaçık bir uyarıcıdır.” Kalbi ve akli olupta akledip anlayarak herkes için bu, son derece açıktır. Nitekim Allah Teâlâ, başka ayetlerde şöyle buyurur: “Arkadaşınızı cin çarpmış değildir.” (Tekvir, 22) “De ki: "Size sadece bir tek nasihat edeceğim. Şöyle ki: Allah için ikişer, üçer ve teker teker kalkarsınız, sonra da iyi düşünürsünüz." Arkadaşınızda (peygamberde) delilikten eser yoktur. O, yalnız şiddetli bir azabın önünde, sizi sakındıracak bir peygamberdir.” (Sebe 46) Allah Teâlâ şöyle diyor: Sizden taassub ve inaddan uzak, Allah'ın huzurunda halisane durmanızı istiyorum. “İkişer ve birer” toplu halde ve dağınık, teker teker olarak “sonra düşünün” Allah'tan size risaleti getiren kişide delilik var mıdır, yok mudur? Şayet siz, bunu yaparsanız onun gerçek ve doğru bir elçi olduğunu açıkça anlarsınız.

Katâde İbn Diâme der ki: Bana zikredildiğine göre; Allah'ın Peygamberi (sa) Safâ tepesinin üzerinde idi. Kabîle kabîle seslenerek; Ey falan oğulları, ey falan oğulları, diye Kureyş'lileri çağırmaya başladı ve onları Allah'ın azab ve musibetlerinden sakındır. Onlardan birisi: Sizin bu arkadaşınız delidir. Bırakın sabaha kadar bağırpı dursun; dedi ve bunun üzerine: “Düşünmüyorlar mı ki arkadaşlarında hiçbir delilik yoktur. O, ancak apaçık bir uyarıcıdır.” Ayeti nazil oldu.⁶³

⁶² İbn Kesir, Age., V/2005; Ayrıca bkz. Taberî, Age., V/151

⁶³ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV/1515

1.2. İBN KESİR TEFSİRİNDEKİ SEBEBİ NÜZÛL RİVAYETLERİNİN SENET BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

İbn Kesir sebab-i nüzûl rivayetlerinin büyük bir kısmını sahabeye dayandırmıştır. Sahabeden sonra en önemli isnat ise tabiine dair olanlardır. Nakilde bulunduğu kitapları ve müelliflerinin ismini vermiştir. İbn-i Kesir rivayet zincirini bazen tamamını zikretmiş bazen de senet zincirini atlayarak rivayetleri sunmuştur.

1.2.1. Rivayetlerin Sahabeye İsnadı

İbn Kesir'in Tefsîru'l Kur'âni'l Azîm'i rivayet tefsiri olması hasebiyle daha çok rivayetlerden oluşmaktadır. İbn Kesir rivayetlerini tefsirine alırken birinci ağızdan sahabeyi tercih etmiştir. Bunlar Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mesut, Ali b. Ebu Talib, Ali b. Ebi Talha, Cabir b. Abdullah, Ebu Hureyre... vs. sahabelerdir.

İbn Kesir Tefsîru'l Kur'âni'l Azîm'in mukaddimesinde Abdullah İbn Abbas'a verdiği önemi şöyle anlatır. "Bu derin bilginlerden birisi de dipsiz bir deniz olan, Rasullulah'ın amcazadesi Abdullah İbn Abbas'dır. Allah Rasûlü'nün duası sayesinde O, Kur'an'ın tercümanı olmuştur. Nitekim Allah Rasûlu onun için (Allahım onu dinde fakih kıl ve kendisine Kur'ân'ın tevilini öğret)" buyurmuştur. İbn Cerir Taberi der ki; Bize Muhammed İbn Beşşâr... Müslimden nakl etti ki, Abdullah İbn Mesud "Evet İbn Abbas, Kur'an'ın tercümanı idi." demiştir. İbn Cerir Taberi, Yahyâ İbn Dâvud kanalıyla... Meşrûk'tan İbn Mesud'un böyle dediğini rivayet eder. Aynı rivayet Büandar yoluyla Ca'fer İbn Avn'den nakledilir. İbn Mes'ûd'un. Abdullah İbn Abbas hakkında böyle dediğine dair rivayetin isnadı sahihtir. Abdullah İbn Mes'ud (ra) – doğru olan rivayete göre – 32 yılında vefat etmiştir. Abdullah İbn Abbas'dan ondan sonra 36 yıl daha yaşamıştır. Sen onun İbn Mesud'dan sonra daha ne bilgiler elde ettiğini tahmin edebilirsin?

A'meş Ebu Vâil'den rivayet ederek der ki: Hz. Ali Abdullah İbn Abbas'ı (hac mevsiminde) yerine halife tayin etti. O halka hutbe irad etti ve hutbesinde Bakara süresini okudu (bir rivayete göre de Nür süresini), ve onu öyle bir tefsir etti ki, eğer Rumlar Türkler ve Deylem ırkı duymuş olsaydı Müslüman olurdu.⁶⁴ Şimdi İbn Kesrin tefsire Abdullah b. Abbâs'dan aldığı birkaç örnek verelim.

⁶⁴ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, II/5

1. Örnek:

“Muhakkak ki Allah bir sivri sineği, hatta daha üstününü misal getirmekten çekinmez. İman edenler bilirler ki, o şüphesiz haktır, Rabb'lerındandır. Ama küfre saplananlar: "Allah böyle bir misal ile ne demek istedi?" derler. Allah onunla birçoklarını şaşırtır, yine onunla birçoklarını yola getirir. Onunla ancak o fasıkları şaşırtır.” (Bakara 26).

Süddi tefsirinde Ebu Mâlik kanalıyla... İbn Abbâs'dan ve Mürre kanalıyla da İbn Mes'ûd ve peygamberin ashabından bir toplulukları nakleder ki; Allah Teâlâ münafıklar için önceki iki örneği verdikten sonra, münafıklar, Allah bu gibi örnekler vermekten yüce ve münezzehtir dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu iki ayeti inzal buyurdu.⁶⁵ İbn Abbas rivayeti hakkında bir yorum yapmamıştır.

Örnek 2:

“Onlar ne zaman bir ahidle bağlandılarsa içlerinden bir grup onu bozup atmadı mı? Hayır, onların birçoğu iman etmezler.” (Bakara 100).

Muhammed İbn İshâk... İbn Abbas'dan nakleder ki: İbn Sûrya el-Fatyûni Rasûlullah (sa) a dedi ki: Ey Muhammed biz getirdiğin şeyler: biz biliyoruz. Sen bize bilmediğimiz bir şeyi getirmiyorsun. Allah sana apaçık bir ayeti indirmeli ki sana uyalım. Bunun üzerine iş bu Ayeti Celile nâzıl oldu.⁶⁶

İbn Kesir hem sahabe rivayetlerine hemde sahabe sözlerine verdiği değeri anlatmak için şöyle demiştir. “Biz, Kur'an'da ve sünnette (bir ayetin tefsirini) bulamazsak o zaman sahabelerin sözüne müracaat ederiz. Çünkü onlar, özel durumları ve karineleri gördükleri için bunu en iyi bilenlerdir. Ayrıca onlar, tam bir anlayış sağlam bir bilgi ve amelde sebat sahibiydiler. Bilhassa içlerinden bilgin olanlar Hulefâ-i Râşidin ve Abdullah İbn Mes'ud gibi ashabın önde gelenleri hem kendileri hidayete ermişler hem de başkalarını hidayete erdirmişlerdir. Allah onların cümlesinden razı olsun. İmam Ebu Ca'fer İbn Cerir et Taberi der ki: Bize Ebu Küreyb... Mesrük'tan rivayet etti ki. Abdullah (İbn Mes'ud) şöyle demiş; “Kendisinden başka İlâh bulunmayan Allah'a yemin ederim ki Allah'ın kitabından hiçbir ayet nazil olmamıştır ki ben onun nerede ve kimin hakkında nâzıl olduğunu bilmeyeyim. Allah'ın kitabını

⁶⁵ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I/219

⁶⁶ İbn Kesir, *Age.*, I/1334

benden daha iyi bilen birisi bulunursa, adımlarım beri ona götürdüğü sürece giderim. Ameş te... Abdullah İbn Mes'ud'un şöyle dediğini rivayet eder. "Bizden bir kişi on ayeti öğrenince onların manalarını belleyip onunla amel edinceye kadar bu (on ayeti) aşmazdı." Ebu Abdurrahman es Sülemi der ki: Bizi okutanların anlattıklarına göre onlar Rasûlullah (sa)'dan okurlarmış. On ayet öğrendikleri zaman o ayetler ile amel etmeden geçmezlermiş. Böylece biz Kur'an'ı o ayetler ile amel etmeden geçmezlermiş. Böylece biz Kur'an'ı ve onunla amel etmeyi birlikte öğrendik derlemiş."⁶⁷

İbn Kesir Abdullah İbn Mes'ud'dan gelen rivayetlere tefsirinde çokça yer vermiştir.

Örnek 1:

"Rablerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları Kur'an'la uyar. Onlar için Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir şefaathçi vardır. Gerekir ki Allah'tan korkarlar." (En'am 51)

İmam Ahmed der ki: Bize Esbât İbn Muhammed'in... İbn Mes'ud'dan rivayetine göre: o şöyle demiştir: Kureyş'den bir grup Allah Rasûlü (sa) ne uğramıştı. Onun yanında Habbab İbn Eret Suheyb Er-Rmî, Bilâl el Habeşî ve Ammâr İbn Yâsîr vardı. Ey Muhammed, bunlardan hoşnud oldun mu? Dediler de onların hakkında "Rablarına toplanacaklarından korkanları sen onunla uyar... Allah şükredenleri daha iyi bilen değil midir?" ayetleri nâzil oldu. Hadisi İbn Mesûd'dan farklı bir kanal birazda değişik şekliyle tefsirine tekrar alır. İbn Cerir, Eşas kanalıyla İbn Mes'ud'dan şöyle rivayet eder: "Allah Rasûlü (sa)nün yanında Suheyb, Bilal, Ammâr, Habbâb ve Müslümanların zayıflarından diğerleri varken ona, Kureyş'ten bir grup uğradı. Ey Muhammed, kavminden bunlara mı razı oldun? Aramızdan Allah'ın kendilerine nimet verdikleri bunlar mı? Biz bunlara mı uyacağız? Onları yanından kov. Onları kovduğun takdirde belki sana uyabiliriz, dediler de: "Sabah akşam Rablarına, rızasına diyerek duâ edenleri kovma..." ve "Biz öylece onların bir kısmını bir kısmıyla denedik...." ayetleri nâzil oldu.⁶⁸

İbn Kesir'in rivayetlerine önem verip tefsirine rivayetlerini aldığı bir başka sahabe ise Hz. Peygamberin amca oğlu ve damadı Hz. Ali'dir. Hz. Ali'nin her konuda

⁶⁷ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'anı Kerim Tefsiri*, II/55

⁶⁸ İbn Kesir, *Age.*, XVI/26-27

olduğu gibi Kur'an ilimlerinde de derin bilgiye sahip olduğu kaynaklarca hemen hemen üzerinde ittifak edilen bir husustur. Nitekim daha sonra Kur'an ilimlerinin deryası diye nitelendirilerek olan Abdullah İbn Abbas; Kur'ân tefsirinden ne öğrendiysem Ebu Talib oğlu Ali'den öğrendim demiştir. Hz. Ali'nin bizzat şöyle dediği rivayet edilir. Allah'a and olsun ki: hangi ayet inmişse onun kimin hakkında ve nerede indiğini bilirim. Doğrusu Rabbim bana çok düşünen bir kafa ve çok soru soran bir dil lütfetmiştir. Ebu Tufeyi'in rivayetine göre Hz. Ali halka irâd ettiği bir hutbe de bana soru sorun Allah'a andolsun ki: ne sorarsanız mutlaka size haber vereceğim, demiş ve şöyle devam etmiştir. Bana Allah'ın kitabından sorun, Allah'a and olsun ki ondaki her bir ayetin gece mi gündüz mü ovada mı dağda mı nâzıl olduğunu en iyi ben bilirim demiştir. İbn Kesir'in tefsirine aldığı Hz. Ali'den rivayetlerden birkaç esbab-ı nüzûl örneği sunalım.

Örnek 1:

“Ey iman edenler! Açıklandığı zaman hoşunuza gitmeyecek olan şeylerden sormayın. Eğer onları Kur'ân indirilirken sorarsanız size açıklanır. Halbuki Allah onlardan geçmiştir. Allah çok bağışlayan ve çok yumuşak davranandır. Sizden önce gelen bir kavim bunları sormuştu da sonra inkâr etmişti.” (Maide 101-102)

İmam Ahmed der ki: Bize Mansûr... Hz. Ali'den nakletti, ki: o, şöyle demiş: “Ona yol bunların Allah'ın evini hac etmeleri Allah'ın insanları üzerindeki bir hakkıdır.” Ayeti indirildiğinde; halk, her yıl mı, ey Allah'ın Rasûlü diye sordu. Hz. Peygamber sustu. Onlar yine her yıl mı diye sordular Rasulullah (sa) sustu. Sonra yine her yıl mı? Hz. Peygamber: hayır dedi. Sonra devam etti: evet edemiş olsaydım, her yıl boynunuza farz olacaktı. Bunun üzerine Allah Teâla bu ayeti inzal buyurdu. Tirmizi, İbn Mâce de bu ayeti Mansur kanalıyla Hz. Ali'den naklederler. Ancak Tirmizi; bu şekliyle bu hadis garibdir der. Buhari'nin şöyle dediğini duydum diye de ekler: Raviler arasında yer alan Ebul-bahteri Hz. Ali'ye ulaşmamıştır. İbn Kesir rivayetlerden sonraki bölümlerde daha geniş ele alınacak- kendi bazen de başka alimlerin rivayetlere dair değerlendirmelere yer vermiştir.⁶⁹

⁶⁹ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III/1253; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/113; *Sünenü İbn Mace*, Ebu Ebdillah Muhammed b. Yezid İbn Mace el-Kazvini, el Mektebetü'l-İslamiyye, Almanya 2000, *Kitabu'l-Menasik*, 963

Örnek 2:

“Onların söylediklerinin seni üzdüğünü elbette biliyoruz. Onlar aslında seni yalanlamıyorlar, fakat, o zalimler Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar.” (Enam 33)

Süfyân es-Sevri Ebu İshâk kanalıyla... Ali'den rivayet eder ki: Ebu Cehil Hz. Peygamber, (sa) e: Biz seni yalanlamıyoruz. Fakat biz senin getirdiklerini yalanlıyoruz demiş ve Allah Teâla da “Onlar hakkatle seni yalanlamıyorlar. Lakin o zalimler Allah'ın ayetlerini inkar ediyorlar.” ayetini indirmiştir. Hadisi İsrail keralıyla Ebu İshâk'dan rivayet eden Hâkim. Buhari ile Müslim'in şartlarına göre sahihtir, ancak tahriç etmemişlerdir der.⁷⁰

İbn Kesir daha pek çok sahabeden esbaları nüzûl rivayetini tefsirine almıştır. Bunlardan bir tanesi de İslam'a girdiği için müşrikler tarafından işkence edilen ilk sahabelerden olan Habbab b. Erettir. Habba b. Eret'ten bir rivayet örneği sunalım.

Örnek 1:

“Şimdi âyetlerimizi inkâr eden ve "Elbette bana mal ve evlat verilecektir." diyen adamı gördün mü? O (kâfir), gaybı mı bildi? Yoksa Rahmân (olan Allah) katından bir söz mü aldı? Hayır, asla öyle değil; biz onun söylediklerini yazacağız ve azabını çoğalttıkça çoğaltacağız. O söylediği (mal ve evlat gibi) şeyleri de hep elinden alacağız ve o, tek başına bize gelecektir.” (Meryem 77-80)

İmam Ahmed der ki: Bize Ebu Muâviye'nin... Habbab İbn Eret'den rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Ben demirci idim. As İbn Vaîl'in bana borcu vardı. Ödemesini istemek üzere ona vardım. Hayır, Allah'a yemin ederim ki Muhammed'i inkâr etmedikçe sana borcumu ödemeyeceğim, dedi. Ben hayır Allah'a yemin ederim ki sen ölüp de yeniden diriltilinceye kadar Muhammed (sa)i inkar etmeyeceğim, dedim. Ben öldüğüm sonra diriltildiğim zaman sen bana geldiğinde orada benim mal ve çocuklarım olacak, ben de sana veririm dedi. Bunun üzerine Allah Teala “Kendisi Bize tek olarak gelecektir.” Kısmına gelinceye kadar: “Ayetlerimizi inkar eden, bana elbette mal ve çocuk verilecektir, diğeri gördün mü?” ayetlerini indirdi.⁷¹

⁷⁰ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III/1292; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VII/181-182

⁷¹ İbn Kesir, *Age.*, V/2246; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5-111; Müslim, *Kitâbu Sıfati'l-Kıyame*, 4-2153

İbn Kesir'in rivayetini tefsirine aldığı bir başka sahabe ise Enes İbn Malik'tir. Hz. Enes Peygambere küçük yaştan başlayarak on yıl hizmet etmiştir. Bu sebeple ona çok yakındır.

Şimdi İbn Kesir'in Enes İbn Malik'ten aldığı bir rivayeti nakledelim.

Örnek 1:

“Müminlerdendir o erler ki Allah'a verdikleri ahde sadakat gösterdiler. Kimi adağını ödedi (canını verdi), kimi de beklemektedir. Onlar, ahidlerini hiç değiştirmediler.” (Ahzab 23).

Yine Buhâri der ki: Muhamed İbn Beşşâr... Enes İbn Malik'den nakletti ki; o bu ayetin Enes İbn Nadr hakkında nazil olduğunu kabul etiyormuş.⁷²

İbn Kesir tefsirinde Ali b. Ebi Talha, Berâ b. 'Azib, Cabir b. Abdullah, Ebu Eyyüb el- Ensari, Ebu Hureyre, Huzeyfe, Ömer b. Hattab, Muaz b. Cebel, Sa'd b. Ebu Vakkas, Ümmü Seleme, Zeyd b. Sâbit... vs. sahabelerden de rivayetler almıştır.

1.2.2. Rivayetlerin Tabiin'e İsnadı

İbn Kesir tefsirine rivayetleri alırken sahabelerin naklettiği rivayetlere öncelik verir. Sonrada tabiin den gelen rivayetleri sıralar. Tabiine verdiği önemi tefsirin mukaddemesinde şöyle açıklar “Eğer Kur'an'da, Sünnet'te ve sahâbe'den nakledilen rivayetle bir ayetin tefsiri bulunmazsa; imamların çoğu bu hususta Mücahid ve İbn Cerir gibi tabiinin sözlerine mürâcaat etmişlerdir. Çünkü Mücahid Kur'an tefsirinde bir delil mesabesinde idi. Nitekim Muhammed İbn İshâk Mücahid'in söyle dediğini nakleder “Ben Kur'an'ı İbn Abbasâ fatiha'dan sonuna kadar üç kere (okuyarak) arz ettim; her ayetin üzerinde duruyor ve ona sual soruyordum.” İbn Cerir... İbn Ebu Müleyke'nin şöyle dediğini bildiriyor. Ben Mücahid'in İbn Abbas'â Kur'an tefsirine dair sual sorduğunu ve beraberinde levhalar (yazmak için) bulunduğunu gördüm. İbn Abbas ona yaz diyordu. Nihayet bölüm ayetlerin tefsirini ona sormuştur. Bunun için Süfyan el-Sevri dedi ki: “Mücahid'den bir tefsir gelirse bu serin için yeterlidir.”

Said İbn Cübeyr, İbn Abbas'ın kölesi İkrime, Ata İbn Ebu Rebâh, Hasan el Basri, Mesrûk İbn Ecda, Said İbn Müseyyeb, Ebûl-Âliyye, Rebi İbn Enes, Katade Dahhâk İbn Müzâhim ve diğer Tâbiîn, teba-i tâbîn ve onlardan sonra gelenler de bunlar

⁷² İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VI/2794

arasındadır. Delil olarak onların sözleri de zikredilmektedir. İfadelerinde kelime bakımından farklılık bulunabilir ve bilgisizler onu ihtilaf olarak kabul edip değişik görüşle diye naklederler. Ama mesele öyle değildir. Çünkü onlardan her birisi, bir şeyi benzeri veya lazımı ile ifade ederdi. Bazısı da bir şeye aynıyla hüküm koyardı. Çoğu yerde hepsi de aynı anlamdadır. Zeki kişi buna dikkat etsin..”⁷³

İbn Kesir’in tabiin den gelen rivayetlere verdiği önemi anlattıktan sonra belli başlı müfessir tabiinlerden esbab-ı nüzûl örnekleri sunalım. İbni kesirin en çok rivayet aldığı tabiin müfessir Katade’dir.

Örnek 1:

“O sizi onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra Mekke'nin göbeğinde onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çekendir. Allah, yaptıklarınızı görendir.” (Fetih 24)

Katâde der ki: Bize anlatıldığına göre İbn Züneym adındaki bir adam Hudeybiye deki Seniyye denilen yere çıkmıştı. Müşrikler ona ok atıp öldürdüler. Hz. Peygamber’de bu müşriklerin üzerine atlılar gönderdi bu atlılar kafirlerden on iki süvariye yakalayıp Hz. Peygambere getirdiler Rasûlullah onlara siz herhangi bir anlaşma üzere misiniz? Siz herhangi bir zimmet üzere misiniz? Diye sordu. Onların: Hayır, cevabı üzerine de kendilerini (serbest) bırakıp gönderdi. İşte bu husûsta Allah Teala: “Onların ellerini sizden sizin ellerinizi de onlardan çeken O’dur.” Ayetini indirdi.⁷⁴

Örnek 2:

“Onlar, kötü bir şey söylemedik, diyerek Allah'a yemin ederler. Onlar o küfür kelimesini kesinlikle söylediler. İslâm'a girdikten sonra yine kâfirlik ettiler. Ve o başaramadıkları cinayeti tasarladılar. Halbuki intikam almaları için Allah'ın, Resülü ile onları lütfundan zenginleştirmiş olmasından başka bir sebep yoktu. Eğer tevbe ederlerse haklarında hayırlı olur. Yok yanaşmazlarsa Allah onları dünyada da, ahirette de acıklı bir azaba uğratar. Yeryüzünde onları koruyacak veya onlara yardım edecek bir kimse de bulunmaz.” (Tevbe 74)

⁷³ İbn Kesir, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerim Tefsiri*, II/7-8

⁷⁴ İbn Kesir, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerim Tefsiri*, VII/3243; Taberî, *Câmi’ül-Beyân*, XXVI/94-95

Katade bu ayetin Abdullah İbn Übeyy hakkında nazil olduğunu söyler. Cüheyne kabilesinden olan Ensar'dan olana ağır basmış ve Abdullah: Ensara kardeşinize yardım etmeyecek misiniz? Allah'a yemin olsun ki bizimle Muhammed'in durumu: Köpeğini semirt seni yesin, diyenin sözü gibidir, demişti. Ayrıca: Medine'ye dönersek muhakkak ki aziz olan zelil olanı oradan çıkaracaktır., demişti. Müslümanlardan birisi koşup bunu Hz. Peygamber (sa) e haber verdi de Hz. Peygamber, Abdullah'a birini gönderip çağırttı ve ona sordu. Bunun üzerine Abdullah bu sözü söylemediğine dair Allah adına yemin etmeye başladı. Allah Teâla'da onun hakkında bu ayeti indirdi.⁷⁵

İbn Kesir'in Tefsiru'l Kur'ân'l Azîm'de Mücahid'den de çok rivayet bulunmaktadır.

Örnek 1:

“Her kim dünya hayatını ve güzelliklerini isterse biz onlara amellerinin karşılığını orada tamamen öderiz. Bu hususta kendilerine bir densizlik yapılmaz. (Hud 15)

Mücahid ve başkaları da riyakarlar hakkında nâzil olduğu söylemişlerdir.⁷⁶

Örnek 2:

“Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani bir topluluk size el uzatmaya (tecavüze) yeltenmişti de, O (Allah) onların ellerini sizden çekmişti. Allah'tan korkun. Müminler yalnız Allah'a dayansınlar.” (Maide 11).

Muhammed İbn İshak, Mücahid, İkrime ve başkaları da derler ki: bu ayet, Benu Nadir kabilesi hakkında nâzil olmuştur. Onlar, Amiri'lerin diyeti konusunda kendilerinden yardım istemeye geldiğinde Hz. Peygamberin başına değirmen taşı atmak istemişlerdi. Bu işi de Amr İbn Cühaş İbn Kâ'b'a vermişlerdi. Hz. Peygamber duvarın altında oturarak, kendileri onun etrafında toplanınca, Amr, o değirmen taşını yukardan bırakacaktı. Böyle söylemişlerdi. Allah, Rasûlüne onların hazırladığı planı haber vermiş ve Rasûlullah Medine'ye dönmüş, ashabı da O'nun arkasından gelmişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâla; “Ey iman edenler, Allah'ın üzerinize olan nimetini hatırlayın...” buyurmuştur.⁷⁷

⁷⁵ İbn Kesir, Age., IV/1681; Bkz. Taberî, Age., X/186

⁷⁶ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV/1783 Benzer rivayetler için bkz. Taberî, *Câmi'ul-Beyân*, X/

⁷⁷ İbn Kesir, Age., III/1132; Taberi, Age., VI/144-147

İbn Kesir Said b. Cübeyr'den de çokça rivayet almıştır.

Örnek 1:

“Onlara âyetlerimiz okunduğu zaman, "işittik, dilersek bunun gibisini biz de söyleriz, bu, eskilerin efsanelerinden başka bir şey değildir" diyorlardı.” (Enfal 31)

Nitekim İbn Cerir olayı anlatır ve der ki: Bize Muhammed İbn Beşşâr ... Said İbn Cübeyr'den rivayet etti ki o, şöyle anlatmış: Hz. Peygamber (sa) Bedir günü Ukbe İbn Ebu Muayt, Tuayme İbn Adiy ve Nadr İbn Hâris'i elleri bağlı olarak öldürttü. Nadr'ı esir eden mikdâd idi. Hz. Peygamber Nadr'ın öldürülmesini emrettiğinde Mikdâd: Ey Allah'ın elçisi, o benim esirim, dedi. Allah Rasûlü (sa). O, Allah'ın kitabı hakkında söylediği şeyleri söyledi, buyurdu ve öldürülmesini emretti. Mikdâd: Ey Allah'ın elçisi, o benim esirim, dedi. Allah Rasûlü (sa) Ey Allah'ım, Mikdâd lütfundan zengin kıl, diye duâ etti de Mikdâd: İşte benim istediğim bu idi dedi. Ravi şöyle devam eder. İşte onun hakkında “Ayetlerimiz onlar okunduğu zaman...” ayeti nâzil oldu.⁷⁸

Örnek 2:

“Allah, "Şüphesiz Allah fakirdir, biz zenginiz." diyenlerin lafını elbette duymuştur. Onların söylediklerini ve peygamberleri haksız yere öldürmelerini yazacağız ve şöyle diyeceğiz: "Tadın o yakıcı azabı!" (Ali İmran 181)

Said İbn Cübeyr diyor ki: İbn Abbas şöyle dedi: “Kimdir o ki Allah'a güzel bir borç versin de Allah, onu kat kat fazlasıyla ödesin.” (Bakara 245) ayeti nâzil olunca, Yahudiler: Ey Muhammed Rabbin fakir düştü de kullarından borç mu istiyor? Dediler. Allah Teâlâ da: “Gerçekten Allah fakirdir bizler zenginiz, diyenlerin lafını Allah işitmiştir. ...” ayetini inzal buyurdu.⁷⁹

İbn Kesir'in rivayet aldığı tabiiinde diğer bir isimde İkrime'dir.

Örnek 1:

“De ki: O Allah, bir tekdir.”

İkrime der ki: Yahudiler: biz Allah'ın oğlu Uzeyr'e tapıyoruz dediler. Hristiyanlar da: biz Allah'ın oğlu Mesih'e tapıyoruz, dediler. Mecüsiler: biz aya ve

⁷⁸ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV/1574; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, IX/231-232

⁷⁹ İbn Kesir, *Age.*, VIII/818

güneşe tapıyoruz. Dediler. Müşrikler biz putlara tapıyoruz, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ da Rasûlüne: “De ki: O Allah bir tektir.” Ayetini indirdi.⁸⁰

Örnek 2:

“Sana, kendilerine neyin helal kılındığını soruyorlar. De ki: "Size iyi ve temiz şeyler helal kılındı." Allah'ın size öğrettiğinden öğreterek yetiştirdiğiniz avcı hayvanların sizin için tuttuklarını yiyin ve üzerine Allah'ın adını anın (besmele çekin), Allah'tan korkun. Muhakkak Allah, hesabı çabuk görendir.” (Maide 4)

İbn Cerir Taberi der ki: Bize Kâsım... İkrime'den nakletti ki: Rasulullah (sa) Ebu Râfi'i köpekleri öldürmek üzere gönderdi. Ebu Râfi, Medine yakınlarındaki yüksek bölgeye geldiğinde: Asım İbn Adıyy, Said İbn Hayseme, Ureym İbn Said de Hz. Peygamberin yanına gelerek dediler ki: ey Allah'ın Rasûlü bu konuda bize helâl kılınan nedir? Bunun üzerine bu ayet-i kerime nazil oldu.⁸¹ İbn Kesir Said b. Müseyyeb'den Abül Aliye vs den de rivayetler almıştır.

1.2.3. Ravilerinin Tamamını Zikredilerek Nüzûl Sebebinin Verilmesi

İbn Kesir sebab-i nüzûllerin rivayet zincirlerini her zaman eserine almamıştır. Bazen kısaltmış bazen de hiç koymamıştır. Ancak senet zincirlerinin zikredildiği yerler zikredilmeyenlere göre çokluk arz etmektedir. Şimdi bunlara örnekler verelim.

Örnek 1:

“Yoksa daha önce M'usâ'ya sorulduğu gibi siz de peygamberinizi sorguya çekmek mi istiyorsunuz? Kim imanı küfürle değişirse dosdoğru yoldan sapmış olur.” (Bakara 108)

Ebu Ca'fer el Râzî, Rebî İbn Enes'den o da Eb'ul-Âliye'den bu ayet-i kerime konusunda nakleder ki; adamın biri Ey Allah'ın Rasûlü İsrâiloğullarının keffareti gibi bizimde keffaretlerimiz olsa dedi. Rasulullah (sa) üç kere Allah'ım böyle bir şey istemeyiz, dedi. Allah'ın size verdiği şey İsrailoğullarının verdiğiinden daha iyidir. Çünkü İsrailoğullarından bir kimse suç işlediği zaman, onu kapısında yazılı bulurdu karşılığında keffareti de belirtilmiş olurdu. Eğer o, suçunun kefareti yerine getirirse

⁸⁰ İbn Kesir, Age., VIII/3892

⁸¹ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III/1106; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VI/88-89

kendisi için dünyada rüsvaylık olurdu. Eğer kefarecini yerine getiremezse, bu takdirde de ahirette rüsvaylık olurdu. Dolayısıyla Allah'ın size verdiği, İsrailoğullarına verdiğinden daha hayırlıdır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır. “Kim de bir kötülük yapar, nefesine zulmeder sonra Allah'tan bağışlanmasını dilerse Allah'ı Gafûr ve Rahim olarak bulur.” Hadiste buyrulur ki: “Cuma'dan Cum'a'ya beş vakit namaz, iki Cuma arasındaki günahların kefaretidir.” Ve yine buyrulur ki: “Kim bir günah işlemeyi kastedip de işlemezse onun aleyhinde bir şey yazılmaz. Eğer işlerse bir tek günah yazılır. Kim de bir iyilik işlemeyi kasteder, işlemezse, ona bir tek iyilik yazılır. İşlerse on misli iyilik yazılır. Allah ancak helak olacak kimseleri helak eder.” Bunun üzerine iş bu ayet-i kerime nazıl oldu.⁸²

Örnek 2:

“Nefsince de, sabah akşam rızasını isteyerek Rablerine yalvaranlarla beraber candan sabret. Sen dünya hayatının süsünü isteyerek onlardan gözlerini ayırma. Kalbini, bizi anmaktan gafil kıldığımız, nefsinin kötü arzusuna uymuş ve işi hep aşırılık olan kimseye uyma.” (Kehf 28).

İmam Müslim Sahih'inde der ki: bize Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe, Muhammed Bin Abdullah Esed, den, o da İsrail'den o da Mikdâm bin Şürah'dan o da babasından o da Sad İbn Ebu Vakkas'dan naklettiği, o şöyle demiş: :Biz altı kişi Hz. Peygamber'in yanındaydık. Müşrikler Rasûlullah'a dediler ki: Şu yanındakileri kov. Onlar, bizim yanımıza oturma cüretini göstermesinler. Sâd İbn Ebu Vakkas diyor ki: Ben ve İbn Mes'ud ile Hüzeyl kabilesinden bir adam, Habeş'li Bilal orada bulunuyordu. Ayrıca adını unutmuş olduğum iki kişi de oradaydı. Rasûlullah (sa)'ın gönlünde bu konuda Allah'ın dilediğince bazı şeyler oldu. Hz. Peygamber kendi başına kaldığında, Allah Azze ve Celle “Sabah akşam Rablarına, rızasını dileyerek dua edenleri kovma” ayetini inzal buyurdu.⁸³

1.2.4. Sened Vermeden Rivayetleri Zikretmesi

İbn Kesir hadis rivayetlerini verirken bazen de senet zincirlerini zikretmez. Doğrudan rivayet metnini vermeyi tercih eder.

⁸² İbn Kesir, Age., I/363; Taberî, Age., I/484

⁸³ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, V/2157; Müslim, *Kitâbu Fedâili's-Sahabe*, IV/1878

Örnek 1:

“Sana kıyametin ne zaman gelip çatacağını soruyorlar. De ki: Onun bilgisi, ancak Rabimin katındadır. Onun vaktini kendisinden başkası açıklayamaz. Onun ağırlığını gökler de, yer de kaldıramaz. O size ansızın gelir sen onu biliyormuşsun gibi san soruyorlar. De ki: Onun bilgisi ancak Allah katındadır. Fakat insanların çoğu bilmezler.” (Araf 187)

Bu ayetin Kureyş hakkında, başka bir rivayette ise Yahudilerden bir grup hakkında nâzil olduğu söylenmiştir. Birincisi doğruya daha yakın görünmektedir. Zira ayet Mekke’de nâzil olmuştur.⁸⁴

Örnek 2:

“Ey iman edenler: Benim de düşmanım sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin. Onlar size gelen gerçeği inkar etmişken onlara sevgi gösteriyorsunuz halbuki onlar. Rabbiniz olan Allah ‘a inandığınızdan dolayı sizi ve peygamberi yurdunuzdan çıkarıyorlar. Eğer siz Benim yolumda savaşmak ve hoşnudluğumu kazanmak için çıkmışsanız; onlara nasıl sevgi gösterirsiniz? Oysa ben, sizin gizlediğinizi de, açığa vurduğunuzu da bilirim. İçinizden kim bunu yaparsa, şüphesiz ki doğru yoldan sapmış olur.” (Mumtahine 1).

Bu sürenin baş tarafının nüzûl sebebi Hâtüb İbn Ebu Beltea hâdisesidir. Şöyle ki. Hâtüb denilen bu kişi, Bedir savaşına katılmış muhâcirlerden idi. Mekke’de malı ve çoluk çocuğu bulunuyordu. Kendisi Kureyş’li olmamakla beraber Hz. Osman’ın müttefiki idi. Mekke’liler sözleşmelerini bozunca Râsulullah Mekke’yi fethetmek istediğinde, müslümanlara savaş için hazırlanmalarını emretti. Ve dedi ki: Allah’ım, bizim haberimizi onlardan sakla. Bu Hâtüb bir mektub yazdı, Kureyş’li bir kadınla onu Mekke’ye yolladı ve onların yanında kendisine destek sağlamak için Rasûlullah (sa)’ın maksadını onlara bildirdi. Peygamberinin duasını kabul eden Allah Teâlâ bu durumu Râsûlüne haber verdi. Rasûlullah (sa) kadının peşinden adamlar yolladı ve ondan mektubu aldı. Bu husus sıhhatında ittifak bulunan hadiste açıkça belirtilmiştir.⁸⁵

⁸⁴ İbn Kesir, Age., IV/1520

⁸⁵ İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VIII/3492; el-Kâdî Abdülfettah, *Esbâb-ı Nüzûl Sahabe ve Muhaddisler Göre*, Ter: Salih Akdemir, Fecr Yay., Ankara 1996, s. 396-397

1.3. İBN KESİR TEFSİRİNDE ESABAB-I NÜZÛL KAYNAKLARI

İbn Kesir, nüzûl sebebi ile ilgili rivayetlerin çoğunu rivayet tefsirlerinden ve hadis külliyatlarından almıştır.

Tefsirlerin başında kapsamlı rivayet tefsiri olan İmam Ebu Cafer b. Cerir et-Taberi'dir. Hadis kitaplarında ise en çok itibar ettiği kaynak Ahmed b. Hanbel'in Müsnedi ve Buhari'nin Sahihi'dir.

İbn Kesir, Tefsir kaynaklarından nakil yaparken çoğunlukla müfessirlerin kısa isimlerini verir. Bazen de sadece isimlerini vermekle yetinir. Şimdi bu rivayetlerden bazı örnekler sunalım.

1.3.1. Tefsir Kaynakları

Taberi Tefsiri: İbn Kesir'in esbab-ı nüzûl konusunda en önemli tefsir kaynağı Taberi'nin "Cami'ul Beyan" adlı eseridir. İbn Kesir bu tefsirdeki daha çok sahih rivayetleri almış, sahih olmayanları da almış ise onlar hakkındaki tenkidini de yapmıştır. İbn Kesir senet ve metin yönünden sahih olmayan rivayetlere itibar etmemiştir. Şimdi İbn Kesir'in Taberi'den tefsirine aldığı birkaç örneği görelim.

Örnek 1:

"Söyle; her kim Cebrail'e düşman ise iyi bilsin ki, Kur'ân'ı senin kalbine Allah'ın izniyle kendinden önceki vahiyleri onaylayıcı, müminlere hidayet ve müjde kaynağı olmak üzere o indirdi." (Bakara 97)

İbn Cerir Taberi der ki: Bize Bişr... Katâde'nin şöyle dediğini nakletti: Rivayet edilir ki Hattab oğlu Ömer, bir gün Yahudilerin yanına gitti. Hz. Ömer'i görünce onu ağırladılar. Ömer onlara dedi ki: Allah'a andolsun ki siz, beni ağırladığınız ve beni sevdiğiniz için gelmedim. Sadece bir şeyler dinlemek için geldim. Hz. Ömer onlara onlar da Hz. Ömer'e sorular sordular. Yahudiler. Dediler ki, senin arkadaşının arkadaşı kimdir? Hz. Ömer Cebrail'dir, dedi. Onlar Cebrail bizim düşmanımızdır, Muhammed gökyüzünden bizim sırrımızı alıyor. Harb geldiği zaman o bizim gizli noktalarımızı bilecektir. Bizim arkadaşımızın arkadaşı Mikail'dir. O geldiği zaman bolluk ve barış gelir, dediler. Hz. Ömer siz Cebrail'i kabul ediyor Muhammed (sa) i inkar mı ediyorsunuz? Dedi. Bu esnada Hz. Ömer onların yanında ayrılarak Hz. Peygambere doğru yöneldi. Maksudı Hz. Peygambere gelip onların söylediklerini bildirmektir. Fakat

geldiğinde Allah Teâlâ'nın: "De ki kim Cebrail'e düşmansa bilsin ki..." ayetinin indirilmiş olduğunu gördü. Sonra İbn Cerir Taberi der ki bana Müsennâ... Katade'den nakletti ki o şöyle demiş; biz bildirdiğine göre Hz. Ömer bir gün Yahudilerin yanına gitti... ve yukarıda zikredilen hadisi Süddi kanalıyla Ömer'den aynen veya biraz değişik şekliyle rivayet eder. Ancak bu hadis de, munkatı hadistir.⁸⁶

Örnek 2:

"Sana bu Kur'ân'ı vahyetmekle biz, sana kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Gerçek şu ki, daha önce senin bundan hiç haberin yoktu." (Yusuf 3)

Bu ayetlerin nüzûl sebebi hakkında İbn Cerir şöyle rivayet eder; bana Nasr İbn Abdurrahman el-Ebedi'nin İbn Abbastan rivayetine göre; o, şöyle demiştir: Ey Allah'ın elçisi, bize keşke kıssa anlatsaydın, dediler de "Biz, sana ... kıssaların en güzelini anlatıyoruz." ayeti nazil oldu.⁸⁷

İbn Ebu Hatim Tefsiri: İbn Kesir İbn Ebu Hatim'den de pek çok rivayet almıştır. Şimdi bunlardan esbab-ı nüzûlle alakalı olanlarda örnekler sunalım.

Örnek 1:

"Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın. Cünüb iken de yolcu olanlar müstesna gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur, veya yolculukta bulunursanız veyahut biriniz abdest bozmaktan gelince veya cinsî münasebette bulunup, su da bulamazsanız o zaman tertemiz bir toprak ile teyemmüm edin. Niyetle yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz ki Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır." (Nisa 43)

Bu ayetin nüzûl sebebine dâir İbn Ebu hâtim şu hadisi rivayet eder. Bize Muhammed İbn Ammar'ın... Ali İbn Ebu Talib'den naklettiğine göre: o şöyle demiştir. Abdurrahman İbn Avf bize yemek yaptı. Bizi davet ederek içki ikram etti. İçki bizden olacağını aldı (Sarhoş olduk). Namaz vakti gelince birisini öne geçirdiler. O'da Kâfirün süresini yanlış okudu. Bunun üzerine Allah Teâlâ: "Ey iman edenler, sarhoşken, ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın ayetini indirdi."⁸⁸

⁸⁶ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I/326; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, I/434.

⁸⁷ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV/1824.

⁸⁸ İbn Kesir, *Age.*, II/928.

Örnek 2:

“Her kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer de bulur, genişlik de bulur. Her kim Allah'a ve Peygamberine hicret etmek maksadıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, kuşkusuz onun mükafatı Allah'a düşer. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.” (Nisa 100)

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Züra'nın... Zübeyr İbn Avvam'dan rivayetine göre: o, şöyle demiştir. Hâlid İbn Hizâm, Habeş ülkesine hicret etti ve yolda onu bir yılan soktu, öldü. Onun hakkında: “Allah'a ve Rasûlüne hicret ederek evinden çıkan kimseye, ölüm gelirse: onun ecrini vermek Allah'a düşer. Ve Allah Gafur'dur. Rahim'dir.” ayeti indirildi. Zübeyr şöyle anlatır. Ben Habeşistan ülkesinde iken onun gelmesini bekliyordum. Onun vefat haberini alınca çok üzüldüm. Zira Kureyş'ten hicret edenlerin sayısı bir kişi daha eksilmişti ve benim yanımda Esed İbn Abdüluzza oğullarından hiç kimse yoktu. Ondan başkasını da ummazdım.

Bu hadis gerçekten garibtir. Zira bu hadise Mekke'de olmuştur. Halbuki bu ayet, Medine'de nazil olmuştur. Şayet bu hadise bu ayetin nüzûl sebebi değilse bile herhalde Zübeyr, bu ayetin hükmünün başkalarıyla birlikte ona da şâmil olmak üzere nazil olduğunu kastetmek istemiştir. Allah en doğrusunu bilir.⁸⁹

Süneyd Tefsiri: İbn Kesir'in en az rivayet aldığı tefsir Süneyd Tefsiri'dir. Esbab-ı nüzûlle ilgili olarak da tek rivayet almıştır. Şimdi onu verelim.

“Söyle; her kim Cebrail'e düşman ise iyi bilsin ki, Kur'ân'ı senin kalbine Allah'ın izniyle kendinden önceki vahiyleri onaylayıcı, müminlere hidayet ve müjde kaynağı olmak üzere o indirdi.” (Bakara 97)

Süneyd, tefsirinde Haccâc İbn Muhammed'de o da İbn Cüreyc'den nakleder ki, o şöyle demiş: Kâsım İbn Ebu Bezze bildirdi ki, Yahudiler Hz. Peygambere kendisine vahy getiren arkadaşının adını sordular. O da Cebrail dedi. Onlar, o bizim düşmanımızdır. Şiddet savaş ve mücadeleden başka bir şey getirmez, dediler. Bunun üzerine Allah. Teâla da: “ De ki: Kim Cebrail'e düşmansa...” ayetini nazil buyurdu.⁹⁰

⁸⁹ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III/1001.

⁹⁰ İbn Kesir, *Age.*, I/326.

1.3.2. Hadis Kaynakaları

İmam Ahmed b. Hanbel: İbn Kesir'in en çok rivayette bulunduğu muhaddis İmam Ahmed b. Hanbel'dir. İmam Ahmed'in ismi çoğunlukla tek başına bazende başka hadis imamlarıyla zikredilmiştir. Şimdi İbn Kesir'in İmam Ahmed b. Hanbel'den aldığı rivayetlere örnekler verelim.

Örnek 1:

“Sana ganimetlerin bölüştürülmesini soruyorlar. De ki, ganimetlerin taksimi Allah'a ve Resulüne aittir. Onun için siz gerçekten mümin kimseler iseniz Allah'tan korkun da birbirinizle aranızı düzeltin. Allah'a ve Resulü'ne itaat edin.” (Enfal 1)

Bu ayetin nüzûl sebebi hakkında varid olan ve İmam Ahmed'in rivayet ettiği şu hadis de bu görüşü destekler mahiyetlerdir.: İmam Ahmed der ki: Bize Ebu Muaviye ... sad İbn Ebu Vakkas'dan rivayet etti ki o, şöyle anlatıyor: Bedir günü olduğunda kardeşim Ümeyr öldürülmüş ve ben Said İbn Âs'ı öldürüp kılıcını almıştım. Kılıcının ismi Zû el – Ketife idi. Bu kılıcı Hz. Peygamber'e getirdim. Git ve onu toplanan (ganimetlerin) içine at, buyurdu. Döndüm, ancak içimde kardeşimin öldürülmesi ve öldürdüğüm Said İbn el-As'dan almış olduklarımın benden alınmasından ötürü ancak Allah'ın bildiği duygular vardı. Allah Râsülü (sa)nün yanından azıcık ayrılmıştım ki Enfal süresi nazil oldu.⁹¹

Örnek 2:

“Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar (putlar) ve fal okları şeytan işi birer pisliktir. Bunlardan kaçının ki, kurtuluşa eresiniz.” (Maide 90)

İmam Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Halef İbn el-Velid... Ebu Meysere'den nakleder ki; içkiyi yasaklayan ayet nazil olunca, Ömer İbn Hattab şöyle demiş: Allah'ım biz içki konusunda şifa verici bir açıklama gönder. Bunun üzerine Bakara süresinde ki: “Sana içki ve kumardan soruyorlar...” ayeti nazil oldu. Bunun üzerine Hz. Ömer çağrılıp kendisine bu ayet okunmuş. Hz. Ömer demiş ki... Allah'ım içki konusunda bize şifa verici bir açıklama gönder. Bunun üzerine Nisa süresindeki: “Ey iman edenler; siz, sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın” ayeti nazil olmuştur. Hz. Peygamberin müezzinleri namaz için kamet getirdiklerinde; sarhoşlar

⁹¹ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV/1540; Vahidî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 194.

namaza yaklaşmasınlar, diye seslenirlermiş. Bunun üzerine Hz. Ömer çağrılıp kendisine bu ayet okunmuş. Ama Ömer yine; Allah'ım içki konusunda bize şifa verici bir açıklama gönder demiş. Nihayet, Maide süresindeki bu ayet nazil olmuş. Ömer çağrılıp kendisine okunduğunda: artık vazgeçtiniz değil mi kısmına gelince, vazgeçtik demiş.⁹²

Buhari: Buhari'nin Sahihi'nde zayıf hadis bulundurmaması ve cerh-tadil yönünden güvenilir olmasından dolayı İbn Kesir Burhari'den eserine çokça rivayet olmuştur. Şimdi İbn Kesir'in Buhari'den aldığı sebab-i nüzûllere örnekler verelim.

Örnek 1:

“İnsanlar içinde bir kısım beyinsizler takımı, "Bunları buldukları kiblede çeviren nedir?" diyecekler. De ki: "Doğu da, batı da Allah'ındır. O, kimi dilerse onu hidayete erdirir.” (Bakara 142)

Buhari der ki: bize Ebu Nuaym Züheyr'den duyduğunu onun da Ebu İshâk'ın Berrâ (ra) dan duyduğunu nakletti ki; Rasulullah (sa) on altı veya on yedi ay boyunca Kudüs'e doğru namaz kılmıştır. Ancak kiblenin Kâbe'ye doğru olmasını istiyordu. Kâbe'ye doğru kıldığı ilk namaz ikindi namazıydı. Beraberinde kavmi de namaz kılmıştı. Onunla beraber namaz kılanlardan bir kişi yanımdan ayrılmış, rükü da bulunan bir topluluğa rastgelmiş ve onlara: Allah adına şehâdet ederim ki ben. Hz. Peygamber'le birlikte Mekke'ye doğru namaz kıldım demişti. Bunun üzerine onlarda oldukları gibi Kâbe'ye doğru dönmüşlerdi Beytullah'a dönülmezden önce Kudüs'e doğru namaz kılıpta ölmüş bulunanların durumu sorulduğunda, Allah Azze ve Celle “Allah, elbette imanınızı zayıf edecek değildir.” Ayetini inzal buyurdu.⁹³

Örnek 2:

“Kadınları boşadığınız zaman iddetlerini bitirdiklerinde, aralarında meşru bir şekilde rızalaştıkları takdirde, kendilerini kocalarıyla nikâhlanacaklar diye sıkıştırıp, engellemeyin. İşte bu, içinizden Allah'a ve ahiret gününe iman edenlere verilen bir öğüttür. Bu, sizin hakkınızda daha hayırlı ve daha nezihtir. Allah bilir, siz bilemezsiniz.” (Bakara 232)

⁹² İbn Kesir, Age., III/1230.

⁹³ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I/455; *Sahîhu'l-Buhârî*, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el Buhârî, Metâbi-i'-Ş- Şuab, h. 178, 4486.

Buhari diyor ki... Bize Yunus, Hasan'dan rivayet etti ki, Ma'kil İbn Yassar'ın kız kardeşini kocası boşamış ve iddetinin bitiminde de kocası tekrar onunla evlenmek istemiş. Ama Ma'kil kız kardeşini vermemiş. Bunun üzerine "Aralarında güzelce anlaşmışlar takdirde kocalarıyla tekrar evlenmelerine engel olmayın" ayeti nazil olmuş.⁹⁴

Müslim: İbn Kesir Müslim'den de çokça rivayetler tefsirine almıştır. Müslim'in rivayetlerde ismi Buhari ve diğer muhaddislerle birlikte geçer.

Örnek 1:

"Şu ikisi Rableri hakkında tartışmaya girmiş iki hasımdır. O'nu inkar edenler için ateşten elbiseleri biçilmiştir. Başlarının üstünden kaynar su dökülür." (Hacc 19)

Buhâri ve Müslim'in Sahih'lerinde Ebu Miclez kanalıyla Ebu Zerr'den rivayete göre o, "Bunlar çekişen iki düşman gruptur. Rabları hakkında çekişmişlerdir." Ayeti Hamza ve iki arkadaşı ile Utbe ve iki arkadaşı hakkında Bedir günü mübareze ettiklerindne ötürü nâzil olmuştur.⁹⁵

Örnek 2:

"Ey Muhammed! Sana ruhtan soruyorlar. De ki: "Ruh Rabbimin bildiği bir iştir ve size ilimden ancak az bir şey verilmiştir." (İsra 85)

İman Ahmed der ki: Bize veki... Abdullah İbn Abbas'ın şöyle dediğini nakletti. Ben Medine'nin meralarında Hz. Peygamber'le birlikte geziyordum. O, bir hurma dalının üzerine dayanmıştı. Bu sırada Yahudilerden bir topluluğa rastladı. Onlar birbirlerine dediler ki Ona ruhdan sorun içlerinden birisi sormayın dedi Abdullah İbn Mes'ud der ki: Hz. Peygamber'e ruhdan sordular ve: ruh nedir Ey Muhammed? Dediler. Hz. Peygamber hurma dalına dayanmaya devam etti. Abdullah İbn Mes'ûd' der ki: öyle sanyorum ki o sırada kendisine gelen vahiy de "sana ruhdan sorarlar de ki ruh, rabbimin emrindedir. Ve size bilgiden ancak çok azı verilmiştir." Ayeti nazil oldu.

⁹⁴ İbn Kesir, Age., II/582.

⁹⁵ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, V/2370; Vahidî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 257-258.

Kendi aralarında yahudiler şöyle diyorlardı. Biz size sormayın onu demiştik. Buhari ve Müslim de bu hadisi A'meş kanalıyla Abdullah İbn Mesud'dan rivayet ederler.⁹⁶

Tirmizi: İbn Kesir'in rivayet aldığı bir başka muhaddis'de Tirmizi'dir. Tirmizi'nin adı diğer hadis imamlarıyla birlikte geçer.

Örnek 1:

“Biz insana, ana babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Eğer onlar, seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi (körü körüne) bana ortak koşman için zorlarsa, onlara itaat etme. Dönüşünüz ancak banadır. O zaman, size yapmış olduklarınızı haber vereceğim.” (Ankebut 8)

Bu ayetin tefsiri sırasında Tirmizi der ki; bize Muhammed İbn Beşşâr ve Muhammed İbn el-Müsennâ'nın... Mus'ab İbn Sad'dan, onun da babası Sad (İbn Ebu Vakkas) dan rivayetine göre o şöyle demiştir. Benim hakkımda dört ayet nazil oldu. Ve râvi burada Sa'd'ın kıssasının tamamını zikretmiştir. Sa'd'ın annesi Allah sana (anne – babaya) iyiliği emretmemiş miydi? Allah'a yemin olsun ki sen inanmış olduğun Allah'a küfretip inkar edinceye kadar ben veya ölünceye kadar hiçbir yemek yemeyeceğim, hiçbir şeyd içmeyeceğim, demişti. Ravi der ki: onlar Ümmü Sa'd'a bir şey yedirmek istekleri zaman onun ağzını zorla açarak yedirilerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: “Biz insana: anne ve babasına iyi davranmasını tavsiye ettik. Eğer onlar hakkında bilgisi olmayan şeyi bana ortak koşman için seni zorlarsa...” ayetini indirdi. Bu hadisi İmam Ahmed, Müslim, Ebu Dâvûd ve Nesei de rivayet etmişlerdir. Tirmizi hadisin hasen, sahih olduğunu söyler.⁹⁷

Örnek 2:

“Andolsun kuşluk vaktine, ve süküne erdiğinde geceye ki rabbin seni ve terk etti. Ne de darıldı.” (Duha 1-3)

İmam Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Nuayım... Esved İbn Kays'tan nakletti ki: O, Cündeb'in şöyle dediğini işittim, demiştir. Rasulullah (sa) rahatsızlanıp

⁹⁶ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, V/2126; el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl Sahabe ve Muhaddislere Göre*, s. 244.

⁹⁷ İbn Kesir, *Age.*, VI/111; *Sünenü't-Tirmizî*, Ebû İsa Muhamed b. İsa et-Tirmizî, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Almanya 2000, 3079.

bir veya iki gece kıyâma kalkmadı. Bir kadın gelip dedi ki: Ey Muhammed, senin şeytanın seni terk etmiş olduğunu mu görüyorum? Bunun üzerine Allah Azze ve Celle; “Andolusn kuşluk vaktine ve süküne erdiğinde geceye ki, Rabbin seni ne terkketti, ne de darıldı.” Ayetini inzal buyurdu. Buhâri, Müslim, Tirmizi, Nesei, İbn Ebu Hâtim ve İbn Cerir Taberi bu hadisi muhtelif yollarla Cündeb İbn Abdullah’tan naklederler.⁹⁸

İbn kesir, tefsirine İbn Mâce, Nesai, Ebû Davud, Taberani, Darekutni, Hakim, Kadı, İyaz... vs. den rivayetler almıştır.

⁹⁸ İbn-i Kesir, Age., VIII/3799

İKİNCİ BÖLÜM

İBN KESİR'İN NÜZÛL SEBEBİNİ KABULDE ESAS ALDIĞI ÖLÇÜLER

2.1. SEBEB-İ NÜZÛLÜ KABUL ETMEDE İBN KESİR'İN TAKİP ETTİĞİ ÖLÇÜLER

İbn Kesir, geniş hacimli tefsirinde bazen bir ayet için birden fazla sebebi nüzûl kullanmıştır. Aynı rivayeti farklı senetleriyle yada bir iki cümle farkıyla dahi olsa tekrar kaydetmiştir. Bazen de bir ayetin farklı sebab-i nüzûlerini tefsirine almıştır. Kimi zaman sadece almakla yetinmiş kimi zaman tercih bildirimde bulunmuş kimi zamanda sebab-i nüzûller konusunda alimlerin görüşlerine başvurmuştur. Kendi tercihlerini belirtirken Cumhur'un görüşünden yana kullanmıştır. Rivayetlerin sıhah ve nakil şartlarını araştırmış değerlendirmelerine de tefsirin de yer vermiştir.

2.1.1. Birden Fazla Sebeb-i Nüzûlün Var olması Durumu

2.1.1.1. Birden fazla sebab-i nüzûlün caizliği

Pek çok müfessir bir ayetin birden fazla sebab-i nüzûlü olabileceğini kabul etmektedir. İbn Kesir'de bir ayetin birden fazla sebebi nüzûlünün olabileceğini kabul edenler arasındadır. Kabul ettiğini bazen yorum yapmadan sebab-i nüzûlleri vermesinden bazen de tercih bildirimini yapmasından anlamaktayız. Tefsiru'l Kur'anı'l Azim'de pek çok ayet hakkında birden fazla sebab-i nüzûl rivayeti kaydedilmiştir. Şimdi bu konuyu bazı örnekler içerisinde görelim.

Örnek 1:

“Şairler(e gelince), onlara da sapıklar uyar.” (Şuara 224)

Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbas'tan rivayetine göre burada azgınlardan maksat kafirlerdir ki, onlara (şairlere) insan ve cinlerin sapıkları (delalette olanları) tabi olur. Mücahid -Allah ona rahmet etsin- Abdurrahman Zeyd İbn Eslem başkaları da böyle söylemişlerdir. İkrime der ki: İki şair karşılıklı birbirlerini hicvediyorlardı. İnsanlarda bir grup birisini, diğer bir grupta ötekini destekliyordu. Bunun üzerine Allah Teala; “Şairelere gelince: onlara da azgınlar uyar...” ayetini indirdi.

İbn Abbas'tan rivayetle, Avfi der ki: Allah Rasülü (sa) nün zamanında ensardan birisi ile başka bir topluluktan birisi, karşılıklı olarak birbirlerini hicvediyorlardı. Onlar

ile beraber, kavimlerinde -ki onlar beyinsiz olanlarıydı- teşvikçileri ve kızıştırıcıları vardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurdu; “Şairlere gelince, onlara da azgınlar uyar.”⁹⁹

Örnek 2:

“Herhalde o, zararı faydasından daha yakın olana yalvarıyor. Yalvardığı şey ne kötü yardımcı ve ne kötü yoldaştır.” (Hacc 13)

Buhâri ve Müslim’in Sahih’lerinden Ebu Miclez kanalıyla... Ebu Zerr’den rivayete göre o, “Bunlar çekişen iki düşman gruptur. Rabları hakkında çekişmişlerdir.” Ayeti Hamza ve iki arkadaşı ile Utbe ve iki arkadaşı hakkında Bedir günü mübareze ettiklerinden ötürü nazil olmuştur. Bu ayetin tefsirinde Buhari’nin lafzı böyledir. Sonra Buhari’der ki: Bize Haccâc ibn Minhâl’in... Ali İbn Ebu Talib’den rivayetinde O, şöyle demiştir: Rahman’ın huzurunda kıyamet günü hasımlaşmak üzere diz çökeceklerin ilki benim (Ravi) Kays der ki: onların hakkında “Bunlar çekişen iki düşman gruptur. Rabları hakkında çekişmişlerdir.” ayeti nazil oldu. Bunlar Bedir günü mübareze edenlerdir ki Hz. Ali, Hz. Hamza ve Ubeyde ile Şeybe İbn Rabia, Utbe İbn Rabia ve Velid İbn Utbe’dir.

Katade’den rivayetle Said İbn Ebu Arube “Bunlar çekişen iki düşman gruptur. Rabları hakkında çekişmişlerdir.” Ayeti hakkında şöyle diyor. Müslümanlar da: Bizim kitabımız bütün kitaplar hakkında hüküm vermiştir. Bizim peygamberimiz peygamberlerin sonuncusudur. Biz Allah’a sizden daha layıgız, dediler. Allah Teâlâ İslam’ı ona düşmanlık edenlere üstün kıldı ve: “Bunlar çekişen iki düşman gruptur. Rabları hakkında çekişmişlerdir. Ayetini indirdi.”¹⁰⁰

2.1.1.2. Birden Fazla Sebeb-i Nüzûl Olması Durumunda İbn Kesirin Yaptığı Değerlendirmeler

İbn Kesir bir ayet için birden fazla sebeb-i nüzûlün caizliğini kabul ettiğini örneklerle de gördük. Şimdi bunlar arasında yaptığı tercih bildirimlerini görelim.

Örnek 1:

⁹⁹ İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VI/2601; Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl Sahabe ve Muhaddislerine Göre*, s. 296.

¹⁰⁰ İbn Kesir, *Age.*, V/2370; Vahidî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 257-257.

“Allah bir adam için içinde iki kalb yapmamıştır. Kendilerinden zihar yaptığınız eşlerinizi analarınız kılmamıştır. Evlatlıklarınızı da oğullarınız kılmamıştır. O sizin ağzınızdaki lafınızdır. Allah ise hakkı söylüyor ve doğru yolu gösteriyor.” (Ahzab 4)

İşte nefy ile kastedilen husus budur. Bu ayet Hz. Peygamber’in kölesi Zeyd İbn Harise hakkında nazil olmuştur. Hz. Peygamber Zeyd İbn Harise’yi peygamberliğin gelişinden önce evlâd edinmişti ve ona: Muhammed’in oğlu Zeyd, denilirdi. İşte bu ayetle Allah Teâlâ evladlıkların, evlad edinenlere, nisbet edilip onların adıyla anılarak ilhak edilmesini yasaklıyor.

Başkalarının anlattıklarına göre, bu ayet-i kerime iki kalbli denilen Kureyş’li bir adam hakkında nazil olmuştur. Adam da kendisinin iki kalbli olduğunu iddia edermiş ve her bir aklıyla ayrı şekilde düşündüğünü bildirirmiş. Allah’u Teâlâ onu red sadedinde bu ayeti inzal etmiştir. Bunu Avfi İbn Abbas’tan nakleder. Mücahid, İkrime, Hasan ve Katade de aynı şekilde söylerler. İbn Cerir de bu görüşü tercih eder. İmam Ahmed İbn Hanber der ki: Bize Hasan Kâbus İbn Ebu Zibyân’dan nakletti ki Ebu Zibyân şöyle demiş: Ben Abdullah İbn Abbas’a dedim ki: Allah Teâlâ’nın “Allah bir kişinin içinde iki kalb yaratmadı.” Kavlini biliyor musun bununla neyi kastetti acaba? Abdullah İbn Abbas dedi ki: Rasullulah (sa) bir gün namaz kılıyordu. Namazda bir anda zihninden bir şey geçti. Birlikte namaz kılan münafıklar dediler ki: görüyor musunuz onun iki kalbi var. Bir kalbiyle sizin yanınızda bir kalbiyle de onların yanında. Bunun üzerine Allah Teâlâ: “Allah, bir kişinin içinde iki kalb yaratmadı...” âyetini inzal buyurdu.

Abdürrezzak der ki: Bize Ma’mer Zühri’den “Allah, bir kişinin içinde iki kalb yaratmadı.” Kavli hakkında şöyle dediğini nakleder: Bize ulaştığına göre bu ayet Zeyd İbn Harise hakkında nazil olmuştur. Ona bir misal olarak verilmiş ve başka bir adamın oğlu, senin oğlun değildir demiştir. Mücahid, Katade ve İbn Zeyd ise bu ayetin Zeyd İbn Harise hakkında nazil olduğunu bildirirler. Bu ifade daha önceki tefsirimizde uygundur. Allah en iyisini bilen dir.¹⁰¹

Örnek 2:

“Onlar, kötü bir şey söylemedik, diyerek Allah'a yemin ederler. Onlar o küfür kelimesini kesinlikle söylediler. İslâm'a girdikten sonra yine kâfirlik ettiler. Ve o başaramadıkları cinayeti tasarladılar. Halbuki intikam almaları için Allah'ın, Resülü ile

¹⁰¹ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VI/2780-81; Vahidî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 293.

onları lütfundan zenginleştirmiş olmasından başka bir sebep yoktu. Eğer tevbe ederlerse haklarında hayırlı olur. Yok yanaşmazlarsa Allah onları dünyada da, ahirette de acıklı bir azaba uğratar. Yeryüzünde onları koruyacak veya onlara yardım edecek bir kimse de bulunmaz.” (Tevbe 74)

Katâde bu ayetin Abdullah İbn Ubeyy hakkında nazil olduğunu söyler. Cüheyne kabilesinden olan ensardan olana ağır basmış ve Abdullah, ensara: kardeşinize yardım etmeyecek misini? Allah’a yemin olsun ki bizimle Muhammed’in durumu: köpeğini semirt seni yesin, diyenin sözü gibidir, demiştir. Ayrıca: Medine’ye dönersek muhakkak ki aziz olan zelil olanı oradan çıkaracaktır, demiştir. Müslümanlardan birisi koşup bunu Hz. Peygamber (sa)e haber verdi de Hz. Peygamber Abdullah’a birini gönderip çağırttı ve ona sordu. Bunun üzerine Abdullah, bu sözü söylemediğini dair Allah adına yemin etmeye başladı. Allah Teala’da onun hakkında bu ayeti indirdi.

İsmail İbn İbrahim İbn İbrahim İbn Ukbe’nin amcası Musâ İbn Ukbe kanalıyla... Enes İbn Malik (ra) den rivayetine göre; o, şöyle dermiş: Harre olayında kavmimin başına gelenlere üzülmuştüm. Şiddetli üzüntümün kendisine ulaştığı Zeyd İbn Erkam bana yazdı ki o, Allah Rasülü (sa) nün şöyle buyurduğunu işitmiş. Ey Allah’ım ensarı bağışla ensârın çocuklarını da bağışla. İbn Fadl Allah Rasülü’nün ensarın çocukları hakkında böyle söyleyip söylemediğinde şüphe etmiştir. İbn Fadlı der ki: Enes’in yanında olanlardan birisi ona Zeyd İbn Erkam’ı sordu da şöyle dedi: O, hakkında Allah Rasülü (sa) nün; kulaklarının işittiklerini haber vermesinde Allah onun doğruluğunu izhar etmiştir, buyurduğu kimsedir. Allah Rasülü (sa) hitab ederken münafıklardan biri, eğer şu doğru ise biz merkeblerden daha kötüyüz, demişti. Zeyd İbn Erkam: Allah’a yemin olsun ki o doğrudur. Muhakkak sen merkebtten daha kötüsün demiş ve bu durum Allah Rasülü (sa) ne ulaştığında bu sözü söyleyen sözünü inkar etmiştir. Allah Teâlâ da Zeyd’in tasdiki makamında olmak üzere bu ayeti indirdi.

Bu kıssa hakkında meşhur olan ise bunun mustalik oğulları gazvesinde vuku bulmuş olmasıdır. Herhalde ravi vehmederek ayeti zikretmiş olsa gerektir. Bir başka ayeti zikretmek istemiş olsa gerektir. Bir başka ayeti zikretmek istemiş ve fakat bu ayeti zikretmiştir. En doğrusunu Allah bilir.¹⁰²

¹⁰² İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV/1681.

2.1.2. Sebeb-i Nüzûlü Nakleden Alimlerin Görüşlerine Yer Vermesi

İbn Kesir sebeb-i nüzûl rivayetlerinin nakil ve değerlendirmesinde bunları nakleden ve değerlendirenlerin durumlarına da önem vermiştir. Bunu bazen raviler veya rivayetleri hakkındaki yorumları bazen de diğer Âlimlerin yorumlarına yer vermesi şeklinde görmekteyiz. Şimdi bunlara birkaç örnek verelim.

Örnek 1:

“Yüzünü asıp çevirdi” (abes 12).

Ebu Yala ve İbn Cerir Taberi derler ki: Bize Said İbn Yahyâ... Hz. Aişe'den nakletti ki: O Abese süresinin kör olan İbn Ümmü mektum hakkında nazil olduğunu söylemiştir. İbn Ümmü Mektum Rasulullah (sa)a gelip: beni irşad et, diyordu. Hz. Aişe'nin bildirdiğine göre Rasulullah (sa)'ın yanında müşriklerin ulularından bir kişi bulunuyordu. Hz. Aişe (ra)nın bildirdiğine göre Rasulullah (sa) ondan yüz çevirip öbürüne doğru dönüyordu ve benim söylediğimde bir şey görüyor musun? Diyordu. O da: hayır diyordu. İşte: “Yüzünü asıp çevirdi...” ayeti bunun hakkında nazil olmuştur. Tirmizi de bu hadisi Said İbn Yahya kanalıyla aynı isnadla Hz. Aişe'den rivayet eder ve sonra der ki: Bazıları da Hişam İbn Urve'den bu ayetin İbn Ümmü Mektum hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.

Ancak bu rivayette Hz. Aişe zikredilmemiştir. Ben el-Muvatta'da (İmam Malik) böyle gördüm.¹⁰³

Örnek 2:

“Kullarımın arasına gir. Cennetime gir.” (Fecr 29-30)

Müfessirler bu ayetin kimin hakkında nazil olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Dahhâk, İbn Abbas'tan nakleder ki: bu ayet Osman İbn Affân hakkında nazil olmuştur. Büreyde İbn Husaby da der ki: Bu ayet Abdülmüttalib oğlu Hamza hakkında nazil olmuştur.¹⁰⁴

¹⁰³ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VIII/3703; Vahidî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 365.

¹⁰⁴ İbn Kesir, *Age.*, VIII/3775.

2.1.3. Rivayetleirn Sıhhatı ve Nakil Şartlarıyla İlgili Yaptığı Değerlendirmeler

İbn Kesir başta tefsirine rivayetlerini israiliyetten uzak ve zayıf olmayanları almıştır. Aldıklarını ise dikkatli bir değerlendirmeye tabi tutmuş ve rivayetin başında ya da sonunda bunlara yer vermiştir.

Örnek 1:

“Ey Peygamber, ağızlarıyla "inandık" deyip, kalbleriyle inanmamış olanlardan ve yahudilerden küfürde yarış edenler seni üzmesin. Onlar yalana kulak verirler, sana gelmeyen diğer bir topluluğa kulak verirler, kelimeleri yerlerinden değiştirirler, "eğer size bu verilirse alın, bu verilmezse sakının" derler. Allah birini şaşırtmak isterse, sen onun için Allah'a karşı hiçbir şey yapamazsın. Onlar öyle kimselerdir ki, Allah, onların kalblerini temizlemek istememiştir. Onlar için dünyada rezillik var ve yine onlar için ahirette de büyük bir azab vardır.” (Maide 41)

Denildi ki: bu ayet, birini öldüren Yahudi topluluğu hakkında nazil olmuştur. Onlar dediler ki: gelin biz Muhammed’in hükmüne başvuralım. Eğer bize diyet hükmü verirse söylediğini tutalım, eğer kısas hükmü verirse onu dinlemeyelim.

Sahih olan şudur: Bu ayet, zina eden iki Yahudi hakkında nâzil olmuştur. Yahûdiler kendi aileleriyle Allah’ın kitabını değiştirmişler ve evli kişilerin recmedilmesi emrini tevil ve tahrif ederek yüz sopa ve yüzü karaya boyayıp ters yüz olarak merkebe bindirme şeklinde çevirmişlerdir. Hz. Peygamberin Medine’ye hicretinden sonra bu vaka cereyan edince kendi aralarında dediler ki: gelin Hz. Muhammed’in hükmüne başvuralım. Eğer sopa ve yüzü siyaha boyama hükmü verirse onu alalım. Ve Allah ile kendi aramızda hüccet kılalım. Allah’ın Peygamberlerinden bir peygamber, bizim aramızda böylece hüküm vermiş olur. Eğer recm kararı verirse ona uymayalım. Hadis-i Şerif’ler de böyle varid olur.¹⁰⁵

Örnek 2:

“Ey şanlı Resul! Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O'nun peygamberlik görevini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan korur. Doğrusu Allah, kâfirler toplumunu doğru yola iletmez.” (Maide 67)

¹⁰⁵ İbn Kesir, *Age.*, III/1173.

İbn Merduyeh der ki: Bize Muhammed İbn Ahmed... Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (sa) bekçi ediniyordu. Ebu Talib her gün onunla Hâşim oğullarından bir kişiyi beraber gönderiyor ve onlar Hz. Peygamberi bekliyorlardı. Nihayet bu ayet kerime nazil olunca amcası yine kendisini beklemek üzere bir kişiyi göndermek istedi. Rasûlullah (sa) Allah beni cinlerden ve insanlardan korudu. Diyerek kimseyi götürmedi Taberani' de bunu Yakub İbn Giylan kanalıyla Ebu Küreyb'den nakleder. Bu rivayet de garibtir. Sahih olan, bu ayetin Medine'de nâzil olmasıdır. Hatta bu ayet Medine'de nazil olan son ayetlerdendir. Allah en iyisini bilir.¹⁰⁶

2.2. SEBEBİ NÜZÛL RİVAYETLERİNİ KABUL ETMEDE KUR'AN'IN METNİ ve MANASI İTİBARIYLA YAPTIĞI DEĞERLENDİRMELER

Bu kısımda İbn Kesir'in Kur'an'ın metin ve manasına uygun olup olmamaları bakımından sebebi nüzûl rivayetlerini değerlendirmesini göreceğiz. O, Kur'an'ın esas alındığı bu ölçülere uyan sebab-i nüzûl bilgilerini benimsemiş uymayanları ise tefsire almış ve hakkındaki düşünceleri yazmıştır. Şimdi bunlardan örnekler göreceğiz.

2.2.1. Siyak-ı Kelama Uygun Olma

Müfessirimizin sebab-i nüzûl rivayetlerinin değerlendirilmesinde ölçü olarak kabul ettiği hususlardan biride bu rivayetlerin Kur'an'da ki siyak-ı kelama uygunluğudur. Genelde uygun olanları almıştır. Uygun olmayanları ise tefsirinde belirtmiştir.

Örnek 1:

“Sonra onları siz öldürmediniz, lâkin Allah öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, lâkin Allah attı. Bu da müminlere güzel bir imtihan geçirtmek içindi. Allah işitendir, bilendir.” (Enfal 17)

İbn Cerir'der ki Bana Muhammed İbn Avf et Tâi... Abdurrahman İbn Zübeyr'den rivayet etti ki Allah Rasulü (sa) Hayber'de İbn Ebu Hakik'in öldürüldüğü gün bir yay istedi. Ona uzun bir yay getirildi. De: bana başka bir yay getirin, buyurdu. Sert bir yaya getirdiler. Hz. Peygamber (sa) kaleye (bu yay ile bir ok) attı da ok gidip alçaldı. İndi ve sonunda İbn Ebu Hakik'ı yatağında iken öldürdü. Bunun üzerine Allah

¹⁰⁶ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III/1206.

Teâlâ: “Attığın zaman da sen atmadın, ancak Allah attı.” Ayeti-i indirdi. Bu garibdir. Ancak isnâd, Abdurrahman İbn Zübeyr İbn Nüfeyr’e varıncaya kadar kuvvetlidir. Herhalde durum ona karışmış olmalıdır veya o ayetin bütün bunları içine aldığı kastetmek istemiştir. Yoksa Enfal süresindeki ayetin akışı, şüphesiz Bedir kıssası hakkındadır. Bu ise Âlimlere gizli olmaya bir husustur. En doğrusunu Allah bilir.¹⁰⁷

Örnek 2:

“Bilgiden nasibi olmayanlar da "Allah bizimle konuşsa ya, yahut bize de bir mucize gelse ya!" dediler. Bunlardan öncekiler de tıpkı böyle, bunların dedikleri gibi demişlerdi. Onların kalbleri birbirlerine benzedi. Gerçekten de yakîne ermek (hakikati bilmek) isteyen bir kavim için biz mucizeleri çok açık seçik gösterdik.” (Bakara 118)

Muhammed İbn İshak den ki: bana Muhammed İbn Ebu Muhammed, İkrime'den veya Said İbn Cübeyr'den, o da İbn Abbâs'dan nakletti ki, o şöyle demiş: Râfi İbn Hureymle Rasûlullah (sa)'a dedi ki: Ya Muhammed, eğer söylediğin gibi sen bir peygambersen, Allah'a söylede bizimle konuşsun ta ki onun sözünü işitelim. Bunun üzerine Allah Teâlâ “Bilmeyenler dediler ki, bize bir ayet gelmeli değil miydi?” ayetini inzal buyurdu. Mücahid, bunu söyleyenlerin Hıristiyan olduğunu belirtir ki İbn Cerir de bu görüşü tercih etmiştir. Çünkü ayetin akışı onlar hakkındadır. Ancak bu görüş üzerinde durulması gerekir.¹⁰⁸

2.2.2. Kur'anî Bütünlüğüne Önem Verme

Kur'an'daki kelimelerin, Kur'an'ı cümlelerin, ayetler ve sürelerin tam anlaşılabilmesi için Kur'an'ın bir bütün olarak incelenmesi gerekir. İbn Kesir buna önem vermiş bir ayeti açıklarken onunla alakalı diğer ayetleri diğer sebab-i nüzûlleri de göz önünde bulundurmıştır.

Örnek 1:

“Muhakkak biz, Nuh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi, sana da vahyettik. İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, torunlarına, İsa'ya, Eyyûb'a, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a da vahyettik. Davud'a da Zebur'u verdik.” (Nisa 163)

¹⁰⁷ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VI/1561.

¹⁰⁸ İbn Kesir, *Age.*, I/377.

Muhammed İbn İshak den ki: Muhammed İbn Ebu Muhammed kanalıyla İbn Abbas'tan rivayet göre: O, şöyle demiştir: Sükeyn ve Adıyy İbn Zeyd: Ey Muhammed, Musa'dan sonra Allah'ın beşerden birine bir şey indirdiğini bilmiyoruz, dediler de onların bu sözleri üzerine bu konuda Allah Teâlâ: “ Nuh'a, ondan sonra gelen peygamberlere... vahyettiğimiz gibi şüphesiz sana da vahyettik...” ayetlerini indirdi.

İbn Cerir der ki: Bize Hâris'in... Muhammed İbn Kab el-Kurazi'den rivayetine göre: o, şöyle demiştir: Allah Teâlâ: “Kitab ehli, senin kendilerine gökten bir kitab indirmeni isterler... küfretmeleri ve Meryem'e büyük iftirada bulunmalarından” (Nisa 153-156) ayetlerini indirdi. Hz. Peygamber, bu ayetleri Yahudilere okuyup onların yaptıkları çirkin davranışları kendilerine haber verdiğinde Allah Teâlâ'nın indirdiklerinin bütününe inkar edip: Allah Teâlâ beşer üzerine hiçbir şey indirmemiştir. Ne Musa'ya, ne İsa'ya, ne de her hangi bir peygambere, dediler. Hz. Peygamber dizlerinde olan ellerini çözerek: Hiç kimse üzerine mi? buyurdular ve Allah Teâlâ: “Allah hiçbir insan bir şey indirmede, demekle Allah şanına yaraşır şekilde tanıyamadılar (En'am 91) ayetini indirdi.¹⁰⁹

Örnek 2:

“İnananlar için hâlâ vakit gelmedi mi ki, kalbleri Allah'ın zikrine ve inen hakka saygı duysun ve bundan önce kendilerine verilmiş, sonra üzerlerinden uzun zaman geçmekle kalbleri katılaştırmış, çoğu da yoldan çıkmış kimseler gibi olmasınlar?” (Hadid 16) İbn Mace de Musa İbn Yakup kanalıydı... Abdullah İbn Zübeyrden, oda babasından bu hadisi rivayet eder. İbn Mace bu hadisi İbn Zübeyr'in Müsnedleri arasında Musa İbn Yakub kanalıydı. Abdullah İbn Abbas'tan nakleder. Süfyan es Sevri de Mesudi kanalıydı Kasım'dan nakleder ki: o şöyle demiş: Rasulullah (sa) un ashabı bir kere utanç gösterdiler ve: Ey Allah'ın Rasulü, bize söz söyle, dediler. Bunun üzerine Allah Teala: “Biz sana kıssaların en güzelini anlatıyoruz.” (Yusuf 3) ayetini indirdi. Sonra bir kere daha utanç gösterdiler ve; ey Allah'ın Rasulü bize söz söyle dediler. Bunun üzerine Allah Teala: “Allah, sözün en güzelini indirmiştir.” (zümer 23) ayetini inzal buyurdu. Sonra bir kere daha utanç gösterdiler de: ey Allah'ın Rasulü bize söz söyle dediler.

¹⁰⁹ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III/1066.

Bunun üzerine Allah Teala “İman edenlerin Allah’ı anması ve O’ndan inen gerçek için kalblerinin yumuşaması zamanı hala gelmedi mi? Ayetini inzal buyurdu. ¹¹⁰

2.2.3. Tarihi ve Akli Delillere Uygun Olma

İbn Kesir Esbab-ı nüzûlleri tefsirine alırken akli ve tarihi delillere uygun olup olmaması konusuna dikkat etmiştir. Sayet bu tür rivayetleri uygun olup olmamasına konusuna dikkat etmiştir. Şayet bu tür rivayetleri tefsirine almışsa onların tenkidini yapmış ve sahih olanını göstermiştir.

Örnek 1:

“İman edenlere karşı düşmanlık yönünden insanların en şiddetlisi olarak yahudileri ve Allah'a ortak koşanları bulursun. Ve yine iman edenlere sevgi bakımından en yakın olarak da: "Biz hıristiyanlarız" diyenleri bulursun. Çünkü onların içlerinde keşişler ve rahipler vardır. Ve onlar büyüklük taslamazlar.” (Maide 82)

Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbas’tan nakleder ki: bu ayet Necaşi ve arkadaşları hakkında nazil olmuştur. Cafer İbn Ebu Talib Habeşistan’da Necaşi ve adamlarına Kur’anı Kerim’i okuyunca; sakalları yaşarınca kadar ağladılar. Bu söz üzerinde dikkatle durulması gerekir. Zira bu ayet, Medine’de inmiştir. Cafer İbn Ebu Talib’in Necaşi ile konuşması ise hicretten öncedir. Said İbn Cübeyr Süddi ve diğerleri de derler ki: Bu ayet Necaşi’nin sözünü dinlemek ve özelliklerini görmek üzere Hz. Peygambere bir heyet göndermesi üzerine nazil olmuşlar ağlayıp huşua kapılmış ve gidip Necaşi’ye bu durumu haber vermişler. Süddi der ki: Necaşi memleketinden göçetmiş, ancak yolda ölmüştür. Bu da Süddi’nin münferid rivayetlerindedir. Çünkü Necaşi öldüğü zaman, Habeş imparatoru idi. Ve öldüğü gün Hz. Peygamber onun gıyabına cenaze namazı kılmıştı. Ve bunu ashabına haber vererek, Necaşi’nin Habeşistan’da vefat ettiği bildirmişti.¹¹¹

Örnek: 2

“(Ey Muhammed!) Yakında seni yurdundan çıkarmak için, muhakkak ki rahatsız edecekler ve o takdirde onlar da senin ardından pek az kalacaklardır.” (İsra 76)

¹¹⁰ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VIII/3436; Benzer örnekler için bkz. aynı eser VII/2046; IV/1550.

¹¹¹ İbn Kesir, *Age.*, III/1217; Vahidî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s.171.

Denilir ki: Bu ayet Yahudiler hakkında nazil olmuştur. Çünkü onlar peygamberler yurdu olarak Şam'a yerleşmesi ve Medine'de ikameti terketmesini bildirmişlerdi. Bu görüş zayıftır çünkü ayet Mekke'de nazil olmuştur. Medine'de ikâmet ise daha sonradır. Denildi ki: Bu ayet Tebuk savaşı hakkında nazil olmuştur. Bunun sıhhati üzerinde durulması gerekir.

Beyhaki der ki: Hakim.... Abdurrahman İbn Ganm'den nakletti ki: Bir gün Yahudiler Hz. Peygambere geldiler ve dediler ki: Ey Kasım'ın babası, eğer sen gerçekten peygamber isen Şam'a git çünkü Şam hem mahşer yurdu, hem de peygamberler toprağıdır. Hz. Peygamber onların dediğini doğruladı. Tebuk savaşına girdi ve Şam'ı almak istiyordu. Tebuk'e ulaşınca Allah Teala Beni İsrail Süresinden bazı ayetler indirdi. İşte "Neredeyse seni memleketten çıkarmak için zorlayacaklardı..." ayeti bu sırada indi.¹¹²

2.3. TEFSİRÜ'L-KUR'ANİ'L-AZİM'DE ESBAB-I NÜZÛLDEN GENEL İSTİFADE

2.3.1. Tefsirin Tamamen Esbabın Nüzûlle Yapılması

İbn Kesir genellikle kıssaları açıklarken ayetin öncesiyle alakası açıklandığında veya bir olaya tarizde bulunduğu ve yahut herhangi bir hükmün geliş sebebini belirtilmek istendiğinde sebab-i nüzûlü ayet üzerinde herhangi bir açıklama yapmadan zikreder. Esbab-ı nüzûl verilen ayetin belirli bir derecede açıklamasıdır. İbn Kesir yeni bir açıklamaya ihtiyaç hissetmez ya da küçük bir açıklamayla yetinir. Bu bazen tek, bazen de birden fazla sebab-i nüzûle vererek yapmaktadır. Şimdi bunların örneklerini görelim.

Örnek 1:

"Gönlünüzü hoş etmek için gelir size yemin ederler. Bunlar eğer mümin iseler Allah'ı ve Resulünü razı etmeleri daha doğrudur." (Tevbe 62)

"Sizi hoşnut etmek için Allah'a yemin ederler..." ayeti hakkında Katâde der ki : Bana anlatıldığına göre münafıklardan birisi: Allah'a yemin olsun ki onlar, en hayırlınız ve en şerefliyerinizdir. Muhammed'in söyledikleri her ne kadar hak ise de, onlar en hayırlınız ve en şerefliyerinizdir. Muhammed'in söyledikleri her ne kadar hak

¹¹² İbn Kesir, *Age.*, V/2113; Benzer örnekler için bkz. aynı eser, V/2254; IV/1574.

isede onlar merkeblerden daha şerlidirler, demiş ve bunu müslümanlar birisi işiterek: Allah'a yemin olsun ki, Muhammed'in söyledikleri mutlak gerçektir. Ve andolsun ki, sen merkebden daha kötüsün, demişti. (Müslüman) kişi Hz.Peygamber (sa) e koşup bu duruma haber verdi de Hz. Peygamber o adama (Münafiğa) haber gönderip çağırttı ve seni böyle söylemeye sevkeden nedir o diye sordu. O kişi, kendi kendine lanet etmeye ve bunu söylemediğine dair Allah'a yemin etmeye başladı. Müslüman kişi ise Ey Allah'ım, doğru söyleyeni doğrula, yalancıyı yalanla, dedi de Allah Teala "Sizi hoşnud etmek için Allah'a yemin ederler. Halbuki Allah'ı ve Rasülünü hoşnud etmeleri daha doğrudur. Eğer mümin iseler" ayetini indirdi.¹¹³

Örnek 2:

"Siz hacılara su dağıtma ve Mescid-i Haram'ı imar etme işiyle Allah'a ve ahiret gününe iman edip, Allah yolunda cihad edenlerin yaptığı işi bir mi tutuyorsunuz? Bunlar Allah katında eşit olamazlar. Allah zalimler topluluğuna hidayet ihsan etmez." (Tevbe 19)

Bu ayetin tefsirin de Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbas'ın söyle dediğini nakleder: Bedir günü esir edildiğinde Abbas İbn Abdülmuttalip hakkında nâzil olmuştur. O şöyle demişti: Eğer siz islam, hicret ve cihad ile bizi geçmişseniz biz de Mescid-i Haram-ı tamir eder, hacıları suvarır ve esirleri kurtardık. Allah Teala da şöyle buyurdu: "Siz hacılara su vermeyi, Mescid-i Haram-ı tamir etmyi; Allah'a ve ahiret gününe inanan ve Allah yolunda cihad edenle bir mi tuttunuz?... Ve Allah, zalimler güruhunu hidayete erdirmez" Yani bunlar şirke düşmüşlerdir. Ve ben şirke düşmüş olanı asla kabul etmeyeceğim.

Dahhâk İbn Müzâhim de ki: Müslümanlar, Bedir günü esir edilen Abbas ve arkadaşlarına yönelip, sirk koşmalarından dolayı onları ayıpladılar. Abbas: Allah'a yemin olsun ki Mescidi Haram'ı tamir eder esirleri kurtarır, Beyt'i örter, hacılara su verdik dedi de Allah Teala "Siz; hacılara su vermeyi....Allah'a ve ahiret gününe inanan ve Allah yolunda cihad edenle bir mi tuttunuz?..." Ayetini indirdi. Abdurrezzak'ın ibn Uyeyne kanalıyla Şa'bi'den rivayetine göre; o şöyle demiştir. Bu konuda konuşan Ali ve Abbas (ra) hakkında nâzil olmuştur.

¹¹³ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IX/1673.

İbn Cerir der ki: Bana Yunus'un... Muhammed İbn Ka'b el Kurazi'den rivayetine göre; o şöyle diyor: Abdüddaroğullarında Talha İbn Şeybe, Abbas İbn Abdülmüttalip ve Ali İbn Ebu Talip karşılıklı övündüler. Talha: Ben, Beyt'in sahibiyim, anahtarını benim yanımdadır. Dilersem orada gecelerim, dedi Abbas; Ben şikâye (hacılara su verme) nin sahibiyim. Ve bu görevi yerine getiriyorum. Dileseydim mescide gecelerdim, dedi. Ali (ra) ikinizde söylediklerini anlamıyorum. Muhakkak ben, insanlardan altı ay önce kibleye karşı namaz kıldım. Ben cihadın sahibiyim dedi de Allah Teala sonuna kadar olmak üzere "siz: hacılara su vermeyi..." ayetini indirdi. Süddi de böyle söylemektedir. Ancak o: Ali, Abbas ve Şeybe İbn Osman karşılıklı övündüler... demiş ve hadisin benzerini zikretmiştir.

Abdurrezzak da Mamer kanalıyla... Hasan'ın şöyle dediğini nakleder: Ali, Abbas, Osman ve Şeybe hakkında nazil olmuştur. Onlar, bu konuda konuştular da Abbas: Hacılara su vermemizi terkedeceğimizi sanıyorum, dedi. Allah Rasulü (sa) şöyle buyurdular... Hacılara su vermenize devam ediniz. Muhakkak ki bunda sizin için bir hayır vardır. Hadisi Muhammed İbn Sevr de Ma'mer'den, o ise Hasan'dan rivayetle benzerini zikretmiştir.

Bu ayetin tefsirinde bir de merfu bir hadis varid olmuştur ki burada onu mutlaka zikretmemiz gerekir. Abdürrezzak der ki: Bize Mamer'in... Nu'mân İbn Beşir (ra) dan rivayetine göre: bir adam: İslam'dan sonra hacılara su verme dışında hiçbir amel işlememiş olsam aldırمام, demiş. Bir diğeri: İslam'dan sonra Mescid-i Haram'ı tamir etmemden başka hiç bir amel işlememiş olsam aldırمام, demiş. , Bir diğeri ise: Allah yolunda cihad, söylediklerinizden daha faziletlidir, demişti. Hz. Ömer (sa) onları bundan menedip: sesinizi Allah Rasulü (sa) nün minberi yanında yükseltmeyiniz. –Bu Cuma günü idi-. Fakat cumayı kıldığımızda Allah Rasûlünün yanına girelim, demişti. Bunun üzerine "Bunlar Allah katında bir olamazlar" kısmına kadar olmak üzere "siz, hacılara su vermeyi, Mescid-i Haram-ı tamir etmeyi..." ayeti nazil oldu. Hadisin başka bir kanaldan rivayeti şöyledir: Velid İbn Müslim'in Muaviye İbn Selam kanalıyla... Nüman İbn Beşir el-Ensari'den rivayetine göre: o şöyle demiştir. Allah Rasûlünün ashabında bir grup içinde onun minberinin yanında idim. Onlardan birisi: İslam'dan sonra hacılara su vermem dışında Allah için hiçbir amel işlememiz olsam aldırمام; bir diğeri; Bilakis Mescid-i Haram'ın tamiri, bir başkası ise: Bilakis Allah yolunda cihad: sizin söylediğinizden daha hayırlıdır demişti. Ömer İbn Hattab (ra) onları menedip:

Alah Rasülü (so) nun yanına girip sizin hakkınızda ihtilafa düştüğünüz şeyin hükmünü ondan soracağım, dedi ve öylece yaptı. Allah Teala: “Ve Allah zalimler guruhunu hidayete erdirmez” ayetini indirdi, Hadisi, Müslim Sahih’inde; Eb-Davud, İbn Cerir İbn Merduyeh ve İbn Ebu Hatim Tefsirlerinde İbn Hibban da Sahih’inde rivayet etmiştir.¹¹⁴

2.3.2. Tefsir İçin Olan Esbab-ı Nüzûl Rivayetleri

Tefsir için olan esbab-ı nüzul rivayetlerinden kasıt İbn Kesir’in ayetleri esbab-ı nüzule dayalı tefsir etmesidir. Tefsirul Kur’ani’l Azim’de bunun sıkça örnekleri görülmektedir. Şimdi onlardan bir kaçına bakalım.

Örnek 1:

“Onlardan ölen hiç birinin namazını asla kılma, kabrinin başında durma. Çünkü onlar. Allah’a ve Resûlüne küfrettiler ve fasıklar olarak öldüler” Tevbe 84

Allah Teala Rasulüne münafıklardan uzak ve beri olmasını, onlardan birisi öldüğünde namazını kılmasını, dua etmek veya mağfired dilemek üzere kabri başında durmamasını emretmiştir. Zira onlar Allah’a ve Rasulü’ne küfretmişler ve bu hal üzere ölmüşlerdir. Bu münafıklığı bilinen herkez hakkında genel bir hükümdür. Ancak ayetin nüzûl sebebi, münafıkların başı olan Abdullah İbn Selül’dur.

Buhari der ki: Bize Ubeyd İbn İsmail’in...İbn Ömer’den riveyetine göre: o, şöyle demiştir: Abdullah İbn Übeyy öldüğünde: oğlu Abdullah ibn Abdullah, Allah Rasülü (sa) ne gelip babasının kefenlenmesi için gömleğini vermesini istedi de Allah Rasülü gömleğini ona verdi. Sonra namazını kıldırmasını istedi ve Allah Rasülü(sa) onun namazını kılmak üzere kalktı. Ömer kalkıp Allah Rasülü(sa) nün elbisesinden tuttu ve: Ey Allah’ın elçisi Rabbın onun namazını kıldırıktan seni menettiği halde onun namazını mı kılacaksın? Dedi. Allah Rasülü (sa): Rabbim beni ancak muhayyer kılmıştır. O: “Onlar için ister mağfired dile, ister mağrifet dileme onlar için yetmiş defa mağrifet dilesen de Allah onları bağışlamayacaktır” (Tevbe 80) buyurdu.

Ben ise yetmişten fazla mağfired dileyeceğim, buyurdu Ömer: Muhakkak ki O münafıktır. Dedi. Allah Rasülü (sa) onun namazını kıldı da Allah Teala “Onlardan ölen hiçbir kimsenin namazını kılma, kabrinin başında durma” ayetini indirdi.¹¹⁵

¹¹⁴ İbni Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, IV/1634 .

¹¹⁵ İbni Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, IV/1691.

Örnek 2:

“De ki: "Ey haddi aşarak nefislerine karşı israf etmiş olan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümid kesmeyin. Çünkü Allah, bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.” (Zümer 53)

Bu ayeti kerime, kafir olsun veya olmasın bütün asileri tevbe ve Allah'a dönmeye bir çağrıdır. Ayet-i kerime'de tevbe eden gûnahtan dönen herkesin günahlarını, ne olursa olsun, ne kadar çok ve hatta denizin köpükleri kadar bile olsa Allah'ın bağışlayacağını haber veriyor. Bu ayetin, tevbe edilmesinin bağışlamanın vukûuna hamledilmesi doğru değildir. Zira şirkten tevbe etmeyenin şirki bağışlanmaz. Buhâri der ki: Bize İbrahim İbn Musa'nın... İbn Abbas'tan rivayetine göre müşriklerden bazı kimseler kıtal yapmışlar ve çok kişi öldürmüşler, çok zina etmişlerdi. Bunlar Hz. Muhammed (sa) e geldiler ve: Senin söylediğin ve kendisine çağırдыңın şüphesiz güzeldir. Keski yapmış olduklarımıza kefarete olacağını bize haber vermiş olsan, dediler. Bunun üzerine: “Onlar ki; Allah ile beraber başka bir tanrıya tapmazlar. Zina etmezler.” (Furkan 68) ve “De ki: Ey kendi nefislerine karşı ölçüyü aşan kullarım Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin.” ayeti nazil oldu.¹¹⁶

2.3.3. Ayetteki Kapalılığın Sebeb-i Nüzûlle Aydınlatılması

İbn Kesir, ayetin anlaşılmasında, sebeb-i nüzûlun önemini gördüğü zaman onu ilk başa alır. Ayetteki kapalılık sebeb-i nüzûlle giderildikten sonra tefsire geçer.

Örnek 1:

“Melekler, kendilerine zulmeden kişilerin canlarını aldıklarında, onlara, "Ne işte idiniz?" derler. Onlar da: "Biz yer yüzünde zayıf kimselerdik." derler. Melekler: "Allah'ın yeryüzü geniş değil miydi, siz de orada hicret etseydiniz ya?" derler. İşte bunların varacakları yer cehennemdir. O ne kötü gidiş yeridir.” (Nisa 97)

Buhari der ki: Bize Abdullah İbn Yezid el-Mukri... İbn Abbas'tan rivayet etti ki: Müslümanlardan bir grup müşriklerle beraberdirler. Bu ise, Allah Rasûlüne karşı olan müşriklerin çok görünmesine sebep oluyordu. Atılan bir ok gelip onlardan birine isabet

¹¹⁶ İbn Kesir, *Age.*, VII/2046; Benzer örnekler için bkz. aynı eser, III/1029; IV/1520.

ederek öldürdü. Ya da birinin boynuna vurdu ve öldürdü. Bunun üzerine Allah Teala: “Melekler, kendilerine yazık edenlerin canlarını aldıkları zaman...” ayetini indirdi.¹¹⁷

Örnek 2:

“Şimdi âyetlerimizi inkâr eden ve "Elbette bana mal ve evlat verilecektir." diyen adamı gördün mü?” (Meryem 77)

İmam Ahmed der ki: Bize Ebu Muaviye'nin... Habbab İbn Eret'den rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Ben demirci idim. As İbn Vail'in bana bazen vardı. Ödemesini istemek üzere ona vardım. Hayır. Allah'a yemin ederim ki Muhammed'i inkâr etmedikçe sana borcunu ödemeyeceğim, dedi. Ben: Hayır, Allah'a yemin ederim ki, sen ölüp de yeniden diriltinceye kadar Muhammed (sa)'i inkâr etmeyeceğim, dedim. Ben öldüğüm, sonra dirildiğim zaman sen bana geldiğinde orada benim mal ve çocuklarım olacak, ben de sana veririm, dedi. Bunun üzerine Allah Teala: Kendisini Bize tek olarak gelecektir.” kısmına gelinceye kadar. “Ayetlerimizi inkar eden: bana elbette mal ve çocuk verilecektir, diyeni gördün mü?” ayetlerini indirdi.¹¹⁸

2.3.4. Tefsiri Esbab-ı Nüzulle Sınırlanmayıp Daha Kapsamlı Yorumlanması

İbn Kesir Tefsirin de esbab-ı nüzûllere yer verir. Ancak esbab-ı nüzûllerde çıkan manalar hususi olsa da O ayeti umuma şâmil kılar ve öyle tefsir eder. Buda onun rivayete önem verdiği kadar rey'e de önem verdiğinin göstergesidir. Ayrıca Kur'an'ı tarihsel bir boyuttan çıkarır ve tarihler üstü olduğunu gösterir.

Örnek 1:

“De ki: Amelleri en çok boşa gidenleri size bildirelim mi? Onların dünya hayatında çalışmaları boşa gitmiştir. Oysa onlar güzel işler yaptıklarını sanıyorlardı.” (Kehf 103-104)

Ali İbn Ebu Talib, Dahhâk ve bir başkası derler ki: Burada kaydolunanlar Harûriyye vak'asına katılanlardır. Hz. Ali'nin kastettiği anlam şudur. Bu ayeti kerime hem Harûriyye vakasına katılanlar hem de Yahudi, Hristiyan ve diğerlerini içine almaktadır. Yalnız bunlar veya onlar hakkında nazıl olmuş manasında değil, bundan

¹¹⁷ İbni Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III/998.

¹¹⁸ İbn Kesir, *Age.*, V/2246; Benzer örnekler için bkz. IV/1684; IV/1608, 1806.

daha geniş anlamda hepsini ihâta ettiği manasındadır. Zirâ bu ayet, Mekke’de nazil olmuştur. Yahûdi ve Hristiyanlara hitabın varid olmadığı zamanda inmiştir. Öyleyse ayet ameli merdûd ve hatalı olduğu halde amelinin makbul olduğunu ve davranışlarında isabet ettiğini zanneden Allah kullarından hepsi için umumidir.¹¹⁹

Örnek 2:

“Andolsun kuşluk vaktine. Ve sakinleştiği zaman geceye ki, Rabbin seni bırakmadı ve darılmadı.” Duha (1-3)

İmam Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Nuayn... Esved İbn Kays’dan nakletti ki, O, Cündeb’in şöyle dediğini işittim, demiştir: Rasulullah(sa) rahatsızlanıp bir veya iki gece kıyama kalkmadı. Bir kadın gelip dedi ki: Ey Muhammed, senin şeytanının seni terk etmiş, olduğunu mu görüyorum? Bunun üzerine Allah Azze ve Celle: “Andolsun kusluk vaktine ve sükûna erdiğinde gece ye ki, Rabbin seni ne terk etti ne de darıldı” ayetini inzal buyurdu.

Burada Allah Teala kuşluk vaktine ve bu esnada belirlenen aydınlığa kalem ediyor sonra da: “Ve sükuna erdiğinde geceye” buyuruyor. Sakinleşip karadığını geceye, Mücahid, Katade, Dahhak, İbn Zeyde ve başkaları böyle derler. Bu ifade Allah’ın her ikisine de gücünün yettiğinin açık delilidir. Tıpkı Allah Teala’nın: “Andolsun büyüyüp örtüğü zaman geceye, açıldığı zaman gündüze.” (Ley 1-2) kavli ile “Sabahı yarıp çıkandır. Geceyi bir sükun, güneşi ve ayı da vakit ölçüsü kılmıştır. İşte bu: Aziz, Alim olanın takdiridir.” (Enam 96) buyruklarında olduğu gibidir.¹²⁰

2.3.5. Esbab-ı Nuzûlün Tefsire Delil Şeklinde Verilmesi

İbn Kesir ayetin tefsirini yaptıktan sonra ona esbab-ı nuzûldan delil getirecekse delil kelimesini kullanmadan tefsiri destekleyen esbab-ı nuzûlu verir. Onlardan birkaç örnek görelim.

Örnek 1:

“Eğer öksüz kızlarla evlendiğinizde onlara karşı adaletli davranmamaktan korkarsanız, hoşunuza giden diğer kadınlardan iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz.

¹¹⁹ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, V/2198.

¹²⁰ İbn Kesir, *Age.*, VIII/3799; Örnekler için bkz. aynı eser, VI/2481; V/2198.

Eğer adaleti gözetmemekten korkarsanız, o zaman bir tane ile veya elinizin altındakiyle (sahip olduğunuz câriye ile) yetinin. Doğruluktan ayrılmamak için bu daha elverişlidir.” (Nisa 3)

“Allah Teala: “Eğer (Kendileriyle evlendiğinizde) yetim kızların haklarını gözetmeyeceğinizden korkarsınız; size helal olan diğer kadınlardan ikişer... Nikâhlayın” buyuruyor. Sizden birinin yanında, bir yetim kız bulunur da, ona merhi misil vermeyeceğinizden korkarsa, onun dışındaki kadınlara yönelsin (ve onları nikahlasın). Zira onlar çoktur ve Allah Teala bu konuda bir darlık (zorlaştırma) da koymamıştır.

Buhari der ki: Bize İbrahim İbn Musa... Hz.Aişe(ra) den rivayet etti ki; birisinin (yanında) yetim bir kız vardı. Onu kendine nikahladı. Yetim kızın bir hurmalığı vardı ve adam burayı da kendi elinde tutuyordu. Yetim kıza kendinden bir şey (mehir) vermemiştir. Bunun üzerine “Eğer (Kendileri ile evlendiğinizde) yetim kızların haklarını gözetemeyeceğinizden korkarsınız...” ayeti nâzil oldu. Öyle sanıyordu ki: Kız hem bu hurmalıkta, hem de onun malında ortak idi de demiştir. ¹²¹

Örnek 2:

“Bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona gittiler ve seni ayakta bıraktılar. De ki: "Allah'ın yanında bulunan, eğlenceden ve ticaretten de hayırlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır." (Cuma 11)

Allah Teala o gün Medine'ye gelen ve ticarete koşup cuma hutbesini terk edenleri kınayarak buyuruyor ki: “Onlar, bir ticaret veya bir oyun...” seni minberde hutbe okurken bıraktılar. Aralarında Ebûl-Âliye, Hasan, Zeyd İbn Eslem ve Katade'nin de bulunduğu tabi'in'den birden çok kişi böyle demişlerdir. İmam Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İbn İdris... Cabir'in şöyle dediğini bildirdi. Medine'ye bir kervan gelmiştir. Rasulullah (sa) da o esnada hutbe okuyordu. Halk çıkıp kervana gitti ve mescide on kişi kaldı. Bunun üzerine “Onlar, bir ticaret veya oyun gördükleri zaman; seni ayкта bırakarak oraya yöneldiler.” ayeti nazil oldu. ¹²²

¹²¹ İbni Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II/845.

¹²² İbn Kesir, *Age.*, VIII/3527; Benzer örnekler için bkz. aynı eser, VIII/3512; V/2104; Ahmed b.Hanbel, *Müsned*, III/313; Müslim, *Kitâbu'l-Cuma*, II/590.

2.3.6. Esbab-ı Nüzûlu Bir Grubun Görüşüne Delil Sadedinde Kullanılması

İbn Kesir ayetleri tefsir ederken farklı görüşlerde yer verir. Bu görüşlere yer verirken bunların görüşlerine delil olarak verdikleri sebep-i nüzûlde yer verir. Şimdi onların örneklerini görelim.

Örnek 1:

“Onlar, insanları Kur’ân'a iman etmekten menederler, hem de kendileri ondan uzak dururlar. Böylece yalnız kendilerini mahvediyorlar ama farkında değiller. (En’am 26)

“Onlar bundan vazgeçmeye çalışırlar” ayetinin anlamında iki görüş vardır:

2. Süfyan es Sevri’nin İbn Abbas’tan rivayetine göre o “Onlar bundan vazgeçmeye çalışırlar.” ayeti hakkında şöyle demiştir. Ebu Talib hakkında nazil olmuştur. O, Hz.Peygamber (sa) eziyet edilmesini engellerdi. Kasım İbn Muhaymera. Habib ibn Ebu Talib ve Ata İbn Dinar da bu ayetin Ebu Talib hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.

Said İbn Ebu Hilal de ki: Bu ayet, Hz Peygamber (sa) nın amcaları hakkında nazil olmuştur. Onlar on kişi idiler Zahiren onunla birlikte olmada insanların en şiddetlisi, gizlice ise onun aleyhinde olma hususunda yine insanların en şiddetlisi idiler.¹²³

Örnek 2:

“Eğer o iki şahidin bir günah işledikleri anlaşılırsa ölene daha yakın olan hak sahiplerinden diğer iki kişi onların yerine geçerler ve: "Bizim şahitliğimiz, önceki iki kişinin şahitliğinden daha doğrudur. Biz kimsenin hakkına tecavüz etmedik. Aksi halde biz de zalimlerden olurduk" diye Allah'a yemin ederler.” (Maide 107)

Cumhurun kıraatine göre: mana şöyle olur: Ne zaman sahih bir haberle onların hinayet ettikleri ortaya çıkarsa: Vasiyet edenin bıraktığı mala hak kazanan varislerden iki kişi kalksınlar, o mala kendilerinin varis olmak hakkına daha lâyük olduklarını belitsinler ve “Bizim şahadetimiz onların şahadetinden daha doğrudur” diye yemin etsinler.

¹²³ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III/1289; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VII/173.

Nitekim İbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... Temim ed Dâri'den bu ayet konusunda şöyle dediğini nakletti: Benden ve Adiy İbn Bedda'dan başka halk beraet etmişti. İki hristiyan vardı. İslam'dan önce Şam'a gidip gelirlerdi. Bir keresinde ticaret maksadıyla Şam'a gelmişlerdi. Onlara Sehm kabilesinin kölelerinden Büdeyl İbn Ebu Meryem adı verilen bir kişi de ticaret maksadıyla katılmıştı. Onun elinde ticaretinin en büyük kısmını teşkil eden gümüşten bir kab vardı. Büdeyl hastalandı ve ikisine bunu vasiyet ederek bıraktığı malın ailesine ulaştırılmasını söyledi. Temim der ki: Adam ölünce: biz, o kabı aldık ve bin dirheme sattık. Sonra ben ve Adiy İbn Bedda bu parayı aramızda paylaştık. Ailesinin yanına geldiğimizde, beraberimizde bulunan şeyleri onlara verdik. Ailesi o gümüş kabı araştırdılar ve bu konuda bizden sual ettiler. Biz de; bundan başka bir şey bırakmadı ve başka bir şey vermedi, dedik. Temim ed-Dari der ki: Hz. Peygamberin Medine'ye gelmesinden sonra Müslüman oldum. Müslüman olunca, bu durumdan rahatsız oldum. Ailesine varıp durumu bildirdim ve kendilerine beşyüz dirhem verdim. Arkadaşımın da aynı miktarı aldığını haber verdim. Onu yakaladılar ve dinlere göre önemli sayılan bir tarzda kendisinden yemin etmesini istediler. O da yemin etti. Bunun üzerine Allah Teala "Ey iman edenler: herhangi birinize ölüm gelip çattığı zaman vasiyet anında aranızda..." ayeti nazil oldu¹²⁴

2.3.7. Ayetlerin Sebebi Nüzûlü Konusunda İhtilaflara Yer Vermesi

İbn Kesir ayetlerin sebebi nüzûlü konusunda ihtilaflara yer vermiş, bazen tercih bildirimde bulunmuş bazenda sadece ihtilafları ve rivayetlerini sıralamakta yetinmiştir.

Örnek 1:

"Bir Müminin diğer müminin hata dışında öldürmesi olur şey değildir. Bir müminin yanlışlıkla öldürenin bir mümin köleyi azad etmesi ve öldürenlerin ailesi bağışlamadıkça ona teslim edilmiş bir diyet ödenmesi gerekir. Öldürülen mümin: düşmanızın şayet sizin ile kendileri artasında andlaşma bulunan bir topluluktan ise, ailesine verilecek bir diyet ve mümin bir köle azad etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin Allah tarafından tavbesinin kabulü için iki ay ortadan oruç tutması gecikir. Allah Alim, Hakim alandır" (Nisa 92)

¹²⁴ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III/1267; Örnekler için bkz. aynı eser, II/764; III/1267.

Bu ayetin nüzûl sebebinde ihtilaf edilmiş olup Mücahid ve birçokları şöyle diyorlar: Bu ayet Ebu Celil'in ana bir kardeşi olan Ayyâş İbn Ebu Rabia hakkında nazil olmuştur. Ayyaş; Müslüman olduğundan dolayı kardeşi (Ebu Celil) ile birlikte kardeşine işkence eden bir adam öldürmüştü. Yaptığı işkencelerden dolayı Ayyâş ona kötü hisler beslemişti. Haris Müslüman olmuş ve hicret etmişti. Ancak Ayyaş'ın bundan haberi yoktu. Mekke'nin fethi günü Ayyaş onu gördüğünde, onu hâlâ eski dini üzere sanarak hücum etmiş ve öldürmüştü işte bunun Allah Tala bu ayeti indirmiştir.

Abdurrahman İbn Zeyd İbn Eslem de şöyle diyor: Bu ayet Ebud Derdâ hakkında nazil olmuştur. O, bir adamı öldürmek için kılıncı kaldırmış ve kılıcı ona doğru indirirken altta kalan kişi İslam kelimesini söylemişti. Buna rağmen Ebu'd -Derdâ o kişiyi öldürmüştü. Bu olay Hz. Peygamber (sa) e anlatınca: Ebu'd-Derda: O, bu kelimeleri sadece korunmak için söylemişti, demiş, Allah Rasülü de kendisine: Kalbini mi yardım? Buyurmuşlardı.¹²⁵

Örnek 2:

“Kullarımın arasına gir. Cennetime gir.” (Feer 29-30)

Müfessirler bu ayetin kimin hakkında nazil olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir Dahhâk, İbn Abbas'yan nakleder ki: Bu ayet Osman İbn Affan hakkında nazil olmuştur. Büreyde İbn Husayb da der ki: Bu ayet Abdülmuttalip oğlu Hamza hakkında nâzil olmuştur.¹²⁶

¹²⁵ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II/981; Müslim, *Kitâbu'l-İman*, 96-97; Ebu Davud, *Kitabu'l-Cihad*, III/44-45; İbn Mace, *Kitâbu'l-Fiten*, 1269; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, V/204 .

¹²⁶ İbn Kesir, *Age.*, VIII/3775; Benzer örnekler için bkz. aynı eser III/1190; III/1422.

SONUÇ

Kur'an'-ı Kerîm, insanlığı doğru yola eriştirmek için nazil olan erdemli bir hayatın esaslarını Kur'an, geçmişin ahvalini, şu anda ki olayları ve geleceğim haberlerini anlatan ilâhî bir kitaptır. Onun çoğu başlangıçta söz konusu hedefler için nazil olmuştur. Sahabe Hz. Peygamber'le birlikte buldukları müddetçe Hz. Peygamber'in yaşayışına şahit oluyorlardı. Bazen aralarında özel bir olay vaka buluyordu. O olay hakkında Allah'ın açıklamasına ihtiyaç duyuluyordu. Bazen de bir mesele sahabe tarafından anlaşılmıyor, İslam'ın o mesele hakkındaki hükmünü bilmek için Hz. Peygamber'e soruyorlardı. İşte bu soru ve olaylar hakkında Kur'an ayetleri iniyordu. Problemler bu sayede özölüyordu. İşte Hz. Peygamber'e sorulan bir sual veya bir olay münasebetiyle bir veya birden çok âyetin veya başlı başına bir sürenin inmesine neden olan şeye sebep-i nüzûl adı verilir.

Esbab-ı nüzûl, Kur'an âyetlerinin anlamının kavranması sağlayan en önemli kaynaklardan biridir. Hatta bazı alimler Kur'an tefsirinin nüzûl sebebinden ibaret olduğunu söylemişlerdir. Nitekim sıradan bir sözün bile neyi kastettiğini anlayabilmek için o sözün nerede, nasıl ve hangi konuda söylendiğinin tefsir ilminde büyük önemi vardır. Nüzûl sebebini bilmek, âyeti doğru anlamayı kolaylaştırır.

İmadüddin Ebûl-Fida İsmail b. Ömer b. Kesir b. Dav' b. Kesir b. Zerr el Kureşî eş Şafiî, Şam yakınlarında bulunan Burrâ kasabasına bağlı Micdel köyünde doğmuş (701-1301) arada yetişmiş ve yine Şam'da vefat etmiştir (774-1372). Zamanın âlimlerinden, öncelikle İbn Teymiyye'den çok faydalanmıştır. Birçok ilimde derinleşmiş ve eserler vermiştir. O bir tarihi, bir hadis, bir fıkıh, bir tefsir âlimidir. Yazdığı eserler, kendisi hayatta iken meşhur olmuş ve takdir görmüştür.

İbn Kesir'in en önemli eseri tefsir alanında yazmış olduğu Tefsirul Kur'an'ıl Azîm'dir. İbn Kesir, Kur'an âyetlerini açıklarken öncelikle Kur'an'ı Kur'an'la tefsir eder. Sonra Kur'an'ı hadisle tefsir eder. Kendi reyini de ihmal etmediği tefsirinde sebep-i nüzûllerde önemli bir yer tutar.

İbn Kesir, Tefsirinde esbab-ı nüzûl rivayetlerini "Bu âyeti nüzûl sebebi şudur, âyetin nüzûl sebebi konusunda... gibi tabirlerle esbabı esbab-ı nüzûlü takdim etmiştir.

İbn Kesir esbab-ı nüzûllerin tefsir için değerine göre bazen tefsire esbab-ı nüzûlle başlar. Sebeb-i nüzûlü düz metin içerisinde verdiği gibi tefsirin sonunda bıraktığı olmuştur.

İbn kesir sebeb-i nüzûl ile ilgili rivayetleri aktarırken senet zincirini çoğunlukla tam olarak zikretmeye çalışmıştır. Âyetlerin nüzûl sebebi ile ilgili hadisleri aktarırken hadislerin sahih mi, zayıf mı, merfu mu, vs. olduğunu genellikle belirtmiştir. Ancak rivayet zincirini bazen ilk, bazen son ravisiyle bazen de hiç ravi zikretmeden rivayeti doğrudan aktarır.

İbn Kesir, sebeb-i nüzûl ile ilgili rivayetlerinin birçoğunu sahabelere akıfta bulunarak aktarmıştır. Bunların başında, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Mesud, Ennes b. Malik, İkrime, Ebû Hureyre, Cabir b. Abdullah gelir. Tabiîn müfessirlerinden en fazla rivayet aldığı isimler ise Said b. Cübeyr, Mücahid Said b. Müseyyeb, İkrime ve Katâde'dir.

İbn Kesir bir âyet için birden fazla sebeb-i nüzûl var olması durumunda onların hepsini ya doğrudan aktarmakta veya onlar arasından seçimini belirtmekte yada mevcut rivayetlerin aksine farklı bir rivayet zikretmektedir. İbn Kesir rivayetleri kabul ederken Kur'an'ın metni ve manasına ve tarihi ve akli delillere uygunluğunu aramıştır.

İbn Kesir bazen âyetin tefsirini tamamını esbab-ı nüzûlleri vererek bazen esbab-ı nüzûle uygun tefsir ederek bazen bir grubun tefsirine delil şeklinde sunarak vermiştir.

İbn Kesir için esbab-ı nüzûl Kur'an tefsiri için büyük önem taşımaktadır. İbn Kesir bir âyetin tefsirini tamamen esbab-ı nüzûlleri sıralayarak yapmıştır. Çoğu zaman esbab-ı nüzûle uygun olarak ayetleri tefsir etmiş delil sadedinde kullanmıştır. Bununla birlikte tefsirlerini esbab-ı nüzûlle sınırlamayıp daha kapsamlı yorumlara da gitmiştir.

KAYNAKÇA

- Bedir, Ahmet, *Kur'ân ve Tefsir İlimleri*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fak. Vakfı Yay., Şanlıurfa 2001.
- Bedreddin, Çetiner, "İbn Kesir" md., *Şâmil İslam Ansiklopedisi*, Şâmil Yay., İstanbul 1991, VI.
- Bıyıkoğlu, Yakup, *Şevkani'nin Fethu'l-Kadir'inde Esbâb-ı Nüzûl ve Kur'ân'ın Anlaşılması Ayetlerin İniş Sebepleri*, Rağbet Yay., İstanbul 2005.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi Tabakatü'l-Müfessirin*, Bilmen Yay., İstanbul 1974, I-II.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Kur'ân Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Âmiller*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1968.
-, *Tefsir Tarihi*, Diyanet İşleri Bakanlığı Yay., Ankara 1988, I-II.
-, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1995.
- Demirci, Muhsin, "Esbab-ı Nüzûl" md., *DİA.*, Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2000, XI.
- Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Metabi-i'ş-Şuab, 1988, I-IX.
- Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezel İbn Mâce el-Kazvînî, *Sünenu İbn Mâce*, el-Mektebetü'l İslâmiyye, Almanya 2000.
- Ebu'l-Hüseyin Müslim b. El-Haccal el-Kuşeyrî, *Sahîhu'l-Müslim*, Tah: M. Fuad Abdulbâki, Dâr-u İhyai'l Kütübi'l-Arabiyye, Mısır 1955, I-V.
- Ebu İsa Muhammed b.İsa et-Timuzar, *Sünenu't-Tirmizî*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Almanya 2000, I-II.
- el-İk, Halid Abdurrahman, *Fahreddin er-Razi'de Esbab-ı Nüzûl'ün Değerlendirilmesi*, Haman Üni. İlahiyat Fak. Yay., Şanlıurfa 1998.
- el-İsfehânî, Ragıb Ebu'l-Kasım Hüseyin Muhammed, *Mu'cemu Müfredâti'l-Elfâzi'l-Kur'ân*, Tah: Nedim Maraşlı, Daru'l Fikr, 1972.
- el-Kâdî, Abdülfettah, *Esbâb-ı Nüzûl Sahabe ve Muhaddislere Göre*, (Ter: Salih Akdemir), Fecr Yay., Ankara 1996.
- el-Kafiyeci, Muhyiddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Süleyman, *Kitabu't-Taysir fi Kavâidi İlmi't-Tefsîr*, (Ter: İsmail Cerrahoğlu), Ankara Üniveristesi Basımevi, Ankara 1974.

- el-Müsned*, Ahmed b.Hanbel, Dâr-u Sadr, Beyrut t.y., I-VI.
- Eroğlu, Ali, *Kur'an ve Tefsir İlimleri Üzerine*, Ekev Yay., Erzurum 2002.
- et-Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b.Cerîr Muhammel b.Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli Ayi'l-Kur'ân*, Matbaatu Mustafa el-Babî el-Halebî ve Evlâdihî, 1968, I-XXX.
- ez-Zebidî, Muhammed Murtaza, *Tâc'ul-'Arus*, Daru Libeya, Bingazi t.y., I-X.
- ez-Zehebî, Mahmud Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, 1976, I-II.
- ez-Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Tah: Mustafa Abdülkadir Ata', Daru'l-Fikr, Beyrut 2000, I-IV.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İmaduddîn İsmail b. Ömer b. Kesir, *Kur'ân-ı Azim*, Tah: Muhammed İbrahim el-Bennâ, Dâ-u İbn Hazm, Beyrut 1998, I-XVIII
- İbn Kesir, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, (Çev: Bekir Karlığa), Bedrettin Çetiner, Çağrı Yay., İstanbul 1985, I-XVI.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-'Arab*, Daru Sadır ve Daru Beyrut, 1968, I-IX.
- Karagöz, İsmail, "Sebeb-i Nüzûl" md., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB. Yay., Ankara 2006.
- Küçükkalay, Hüseyin, *İbn Kesir Hayatı, İlmi Şahsiyeti ve Tefsirdeki Metodu*, Tekin Kitapevi, Konya t.y.
- Özaydın, Abdülkerim, "İbn Kesir" md., *DİA.*, Diyanet Vakfı Yay. İstanbul 1999, XX.
- Serinsu, Ahmed Nedim, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzul'ün Rolü*, Şule Yay., İstanbul 1994.
- Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman, *el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire 1951 (iki cilt bir arada).
- Süleyman b. Es'as es-Sicistanî, *Sünenu Ebi Dâvud*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Almanya 2000, I-II.
- Şimşek M. Said "Esbab-ı Nüzûl" md., *Şâmil İslam Ansiklopedisi*, Şâmil Yay., İstanbul, 1990, VI.
- Turgut Ali, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fak. Vakfı Yay., İstanbul 1991.
- Vahidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed, *Esbâbu'n-Nüzûl*, Dar-u İbn Kesir, Beyrut 1988.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	DİLEK YOLCU
Doğum Yeri ve Tarihi	BAYBURT 1974
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ
Y. Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	İNGİLİZCE, ARAPÇA
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	ERZURUM İL MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ ERZURUM İL MÜFTÜLÜĞÜ
İletişim	
E-Posta Adresi	mervesym@hotmail.com
Tarih	16.08.2010